

Ove Højfeldt Lund

HYLLESTED SKOVGAARDE

Om en landsby i 1930erne, meget før og lidt efter

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord

Afsnit I: Schougaardene

Oprindelse
Schougaardene
Ørbækgaard
Skovgaardsgaarden
Vasegaardene og Bakkerupgaard
Poul Poulsens gaard
Højkærsvang
Gården, der blev til huse
Noter

Afsnit II: Min barndoms landsby

Min far
Skolen
Landsbyen og verden
Brugsen
Mejeriet
Smedjen
Sprøjtehuset
Naturen
Batterierne
Krigen
Billedet
Radioen
Præsten og toldereren
Sex
Gud
Min mor
Noter

Forord

Jeg er født den 16. oktober 1924 i Hyllested Skovgaarde.

Ofte når jeg tænker tilbage på min barndom i den lille landsby i 1930'erne, hæfter bevidstheden sig på et af de lokale stednavne fra dengang. Som f.eks. Fulkær. Og jeg kan spekulere lidt over, hvad det navn betyder. Det spurgte jeg ikke om dengang, da jeg levede de steder. Det er først nu som ikke mere til stede der, at jeg er begyndt at fundere over det. Jeg ved da heller ikke, om navnet Fulkær stadig bruges som betegnelse på det terræn, som lå og vel stadig ligger en snes minutters gang i sydvestlig retning fra landsbyen, hvor jeg er født, og hvor jeg tilbragte de første 17 år af mit liv.

Måske stederne har fået andre navne, der passer bedre til de mennesker, der nu lever der. Og nogle navne er forsvundet, andre er kommet til, ligesom huse og steder ikke er helt de samme. Stedet er mig fremmed nu eller gør mig fremmed, og det virker på en eller anden måde skræmmende, fordi jeg har kendt den så godt, landsbyen og dens omgivelser med marker, veje, skove, kær, moser, bakker og udsigten ud over havet.

Når jeg i dag kommer tilbage til min barndoms landsby og parkerer på Skolepladsen - som slet ikke er skoleplads mere, fordi skolen ikke er skole mere, og man forlængst har udskiftet de tre fag vinduer, der overvågede Skolepladsen (da den var det) med deres myndige blikke - og idet jeg går rundt imellem landsbyens tillukkede huse med deres ukendte beboere, som ikke er hjemme, så er det ikke bare det, at husene virker anderledes, at vejene er asfalterede, at brugsen er nedlagt, at gadekæret er sløffet, og at træer, buske og planter er forsvundet og erstattet med andre, og alt virker anderledes.

For ikke at tale om de mange lyde, der er forstummet: ingen skramlen af malkespande og mælkejunger, ingen knasen af tunge hjul mod grus, ingen klang fra hammer og ambolt, ingen støj fra et tærskværk (denne sørgmodigt modulerede brummen et eller andet sted fra, som med mellemrum - hver gang et neg blev stukket ned i værkets slagmekanisme - blev afbrudt af en klagende stigen, som aldrig nåede en tilfredsstillende styrke, men uforløst faldt tilbage til grundtonens melankoli) og ingen dyreløse, for den sags skyld heller ingen menneskelyde.

Altså, det er ikke bare disse konkrete tegn på, at tiden er gået hen over stedet og har udvisket eller forvrænget det. Det er mere den vemodige oplevelse af alligevel at kunne genkende eller i det mindste genkalde den oprindelige tilstandsform, som ligger bag ved disse alderdomstræk, og som af og til dukker klart frem i enkeltheder: en sænkning i terrænet - en stensætning ved vejen - en skråning bevokset med vilde jordbær - en kampestensmur - en stolpe til en havelåge.

Enkeltheder, som udløser uoverskuelige totalforestillinger om indholdsmættede livssituationer og tilværelsesforløb. På en gang føler man savnet af noget mistet og ønsket om på en eller anden måde at genskabe det, men indser samtidig urimeligheden i dette ønske og umuligheden af at skrue tiden tilbage (som man siger), og denne manglende overensstemmelse mellem følelse og indsigt er ikke rigtig til at have med at gøre.

Så det er med det, man kalder blandede følelser, at jeg ser det sted og søger et gensyn med den tid, stedet dækker over - lytter efter en genklang af det liv, som oplyste stedet og tiden engang, men som svinder mere og mere ligesom de vanskeligt tydbare inskriptioner, man undertiden ser på min-

desten over forlængst svundne og ikke mere eksisterende personer og hændelser.

*

En følelse forbliver dog ublandet. Det er forundringen over, at jeg har levet og oplevet denne tid på dette sted, som faktisk ikke eksisterer mere. Af denne følelse udsprang trangen til i ord at fastholde erindringen herom. Der er selvfølgelig en hel del nostalgi i det, men jeg har da en ide om, at mine beretninger kan være af mere almen lokalhistorisk interesse. Med det for øje har jeg suppleret dem med en fremstilling af landsbyens oprindelse og udvikling.

Hvad det sidste angår, har jeg fortrinsvis baseret mig på arkivstudier ved Rigsarkivet, Matrikelarkivet og Landsarkivet for Nørrejylland. Af enkeltpersoner vil jeg nævne Erik Bøjstrup, som på grundlag af sine erfaringer gennem studier i Hyllested og Rosmus sognes lokalhistorie har bidraget med supplerende oplysninger, korrektioner og illustrationsmateriale.

AFSNIT I

SCHOUGAARDENE

i

Hyllested Sogn
Synder Herridt
Calløe Ambt

En landsbys historie

Oprindelse

Ved Rugaard Strand lå der et rødtaget hus. Der boede dengang i 1930erne "Tolderen" - tolder Mikkelsen. Hvorfor der var en tolder på denne ret øde kyststrækning, ved jeg ikke. Men det har nok været en reminiscens fra tidligere tid, hvor der var en afskibningsmole og nogen skibstrafik for at aftage og borttransportere bl.a. det korn, som Rugaard avlede. Måske også kreaturer. Desuden kalk, som der var ret betydelige mængder af omkring Glatved. I hvert fald fremgår det af en jordebog fra 1893, at Rugaard havde lejet huset ud til Toldvæsenet for 100 kr., og at kontrakten skulle vedvare "saa længe der paa Kysten skal være Toldopsyn."

Jeg vil tro, tolder Mikkelsen har haft lidt svært ved at få tiden til at gå med sin profession, men på dennes vegne foretog han dog med rimelig hyppighed en tur på cykel til Skovgaarde. Han har stillet cyklen op ad den flotte kampestensgavl, der hørte til Poul Poulsens lade, og som var dekoreret med årstallet 1870. Han er gået ned langs samme lade ud til den sydligste bygrænse, har taget sin kikkert frem og spejdet ud over kystlandskabet. Jeg har aldrig hørt om, at hans rekognoscering resulterede i nogle dramatiske opdagelser i form af smugleri eller anden toldkriminell aktivitet. Men han har i hvert fald kunnet nyde en usædvanlig smuk udsigt.

Meget har ændret sig i og omkring min barndoms landsby, Hyllested Skovgaarde, men udsigten derfra mod syd og sydøst er stort set den samme. Det er den samme landskabelige scene, med hav og himmel som virkningsfuldt bagtæppe og med maleriske sidekulisser i form af det relativt høje plateau med Jernhattens markante kuppel til højre og til venstre det mere afdæmpede bakkestrøg ved det ganske egenartede, voldsomt kuperede og tætbevoksede kystterræn, der benævnedes Hullerne. Hullerne var med sin helt særegne natur en meget yndet legeplads. Alene den måde, man oplevede den på, når

man efter at have travet langs veje og skel gennem de velordnede marker pludselig stod ved kanten til de stejle skrænter, som i en afstand af nogle hundrede meter fra kysten dannede grænsen mellem det dyrkede og kultiverede agerland og en vild og på det nærmeste utæmmet natur.

Udsigten fra bakken umiddelbart vest for landsbyen, Stenovnen kaldet, august 1975. Bakkepartiet til højre er det, der i tidligere tid har været benævnt Arnakke. Selve Jernhatten er det højeste punkt helt til højre. Den er på grund af bevoksning ikke så markant, som jeg husker det. Den havde dengang virkelig form som en grøn hattepuld. Det lille skovparti er "Kaalensholm," som ikke har noget med kål at gøre, men med karle. Til venstre, uden for billedet, skråner terrænet let opad igen mod partiet ved Hullerne

Det mest markante udsigtspunkt var Jernhatten, toppen af et af de for den østjyske kyst så karakteristiske strandbakkedrag. Skrånende stejlt ned mod stranden med udsigt over havet mod øen Hjelm og helt til Samsø eller (følgende havstokkens krumme forløb) mod syd til Kobberhagen. Bredende sig jævnt ind mod land, hvor huse og gårde lå placeret mellem marker og skove, forbundet med veje og hegn, alt med geodætisk tilfældighed og planmæssighed. Stedet var et meget søgt værested for dem, der boede i dets nærhed. Mange var de sommersøndage, hvor børn og unge satte sig på deres cykler og spurtede syd ud af byen ned til stranden til det enmandsejede fiskerleje, hvorfra en sti førte gennem en eventyrlig træ- og kratbevoksning op til

selve "hatten." Det blev også med den fremskridende motorisering mere og mere almindeligt, at fremmede mennesker aflagde stedet et besøg.

Landsbyens udsigt mod Jernhatten kunne man nyde endnu bedre end Tolderen fra sit udsigtspunkt ved Poul Poulsens gård, nemlig oppe fra Stenovnen. Den lå som virkningsfuld dekoration på toppen af den nærmeste af de bakker, der prægede landskabet vest for byen, og som, opkaldt efter gårdejerer, gik under navnet "Hans Bødgers bakker." Navnet Stenovnen henviste til den oldtidsgrav, der skjulte sig i bakketoppens kalot af træ- og kratbevoksning. Graven er en veritabel rund-dysse, der mangler dæksten. Men den viste sig blot som et beskedent firkantet hul i jorden og påkaldte ikke særlig interesse. Den var langt fra så imponerende som den, der fremtonede frit og synligt i de såkaldte "Hyllested Bjerge" (tæt ved den gamle kirkesti til Hyllested) med sine fem bæresten og den store dæksten.

Sammen med flere andre oldtidsminder omkring landsbyen vidner Stenovnen om, at der i årtusinder har levet mennesker, der har kaldt dette landskab for deres hjemsted. Hvor mange mennesker har ikke gennem tiderne stået og set ud over den samme land- og kyststrækning, som Tolderen så pligtskyldigt holdt øje med. Man kan godt forestille sig sådan en stenaldermand stå oppe ved Stenovnen, der måske rummer en af hans forfædres gravsætning. Og hvad har han så set?

Havet og profilen af Jernhatten til højre og det høje terræn ved Hullerne har været det samme. Men landet i øvrigt? Der har i hvert fald været meget mere vand dengang. Havet har måske endnu bugtet sig ind over Skrapkær⁽¹⁾, som det gjorde i sine tider, da hele Djursland var gennemskåret af havindskæringer. Af disse er Kolindsund nok den mest kendte, men Havmølleåen, som udmunder nogle få hundrede meter syd for Jernhatten, er, hvad der er tilbage af en

lignende fjord, der har skåret sig ind i landet og omfattet Stubbe Sø som den inderste del. Og de forskellige mose- og kærstrækninger (Fulkær, Møgelmose m.fl.) har været søer af forskellig størrelse.

Der har også været meget mere skov. De enkelte småskove og lunde, man endnu ser, er rester af mere eller mindre sammenhængende skovstrækninger, som har bredt sig i vestlig og sydlig retning, og hvis trætoppe har skjult de lave vådområder indimellem. Der har måske kunnet øjnes nogle træløse strækninger hist og her, hvor man har ryddet for at kunne opdyrke nogle enkelte jordstykker, de første tegn på den stræben efter at bosætte sig, at skaffe sig blivende sted, som resulterede i dannelsen af landsbyer.

Det har imidlertid været betydeligt længere inde i landet, at de første landsbyagtige bopladser er blevet etableret. Med udviklingen af søfart blev havet nok en mulighed for at komme ud og finde andre kyster, men også en risiko for at blive invaderet af mere eller mindre fjendtlighedsindede søfarere. Man holdt sig gerne på rimelig afstand af det.

I øvrigt kan der med "Danmarks Slotte og Herregårde"⁽²⁾ som kilde berettes følgende om egnens historie:

I den tidlige middelalder tilhørte jorderne en bisp Svend af Århus, som i 1183 testamenterede dem til Øm Kloster. Ved reformationen blev klosterets jorder inddraget af Kronen. De var som sagt fra gammel tid ikke anset for at være særligt værdifulde, fordi de lå så nær ved havet under stadig risiko for overfald. Men tiderne var efterhånden blevet mere fredelige, der blev stadig ryddet skov og lagt jord under plov, og derved opstod landsbyen Rove eller Rude.

Rove/Rude by bestod af 16 gårde foruden Rovegaard, hvor sognets præst boede. Herregården Rugaard blev faktisk opført på

ruinerne af denne landsby. Landsbyen blev nedlagt, og dens jorder henlagt til andre bøndergårde og til den nye herregård. Kun navnet er bevaret i forstavelsen Ru-.

Det var adelsmanden Hans Axelsen Arenfeldt, der i 1579 opførte Rugaard. Han havde ved mageskifte sat sig i besiddelse af alt kronens gods i det såkaldte Rosmus Birk, herunder 16-17 gårde i kirkebyen Hyllested. I første omgang kom opførelsen af Rugaard til at betyde, at egnens bønder fik pålagt en betydelig hoveripligtig byrde i form af kørsel og arbejde, en foreteelse, de hidtil havde været sparet for. Men der delte de vilkår med adskillige andre bønder overalt i landet, hvor den ene herregård i disse tider skød op efter den anden. Vilkårene var dog noget gunstige på denne egn, fordi de vigtigste byggematerialer som sten, kalk og tømmer var tilgængelige på stedet og ikke skulle skaffes langvejs fra.

Svenskekrigene gik hårdt hen over egnen. I Hyllested og Rosmus sogne lagdes 13 gårde øde, og alt bøndergods var så forarmet, at godsejeren i året 1661 eftergav al landgilde.

I 1688 udgav Christian V en landsdækkende matrikel. Den skulle danne grundlag for en effektiv beskatning. Til den ende indeholdt den for hvert sogn en temmelig detaljeret beskrivelse af hver enkelt bondes marker, deres størrelse, beliggenhed, jordens bonitet og udnyttelse. Det fremgår heraf, at Hyllested bys marker ikke har strakt sig længere sydpå end til det terræn, som blev kaldt "Bjergene," og som aldeles ikke var særlig markant, men blot skrånede fra det såkaldte Gratbjerg lige uden for Hyllested og ned mod den lavtliggende Møgelmoose, der lå imellem Hyllested og (det senere) Skovgaarde.

Disse "Bjerge" blev i 1688 mest brugt til græsning, og kun enkelte steder har man kunnet udnytte jorden til dyrkning af korn. Som det hedder i 1688-matriklen: "Derforuden er Synden for Byen En Jord

Kaldis Biergene, som er deelt udi 2de Parter, Nemblig de Østre Bierge oc Vestre Bierge, som for Udygtigheds Skyld meest Udlægges til Fædrift."

Matriklen omtaler "en Bancke kaldet Arnacke." Det navn er i dag kun bevaret (i hvert fald lokalt) som benævnelse af et lille, næppe kendeligt fremspring af kysten (Arnakke) ved foden af Jernhatten. Oprindeligt har det været navnet på hele det bakkedrag, hvis top senere er blevet kaldt Jernhatten. Området har allerede i 1688 haft sin tiltrækning. Det skyldtes bl.a. åen, som gav grundlag for oprettelsen af "Havmøllen." Den hed oprindeligt Ørsø Mølle og blev engang i 1600-tallet erhvervet af Rugaard. Åen var desuden forsyningsdygtig med ål. Det er ikke så underligt, at mølleren - som var fæster under Rugaard - i årligt landgilde svarede bl.a. 18 ørter rugmel og en td. ål. Der var i 1688 oprettet tre ålegårde, hvoraf en af godsejeren var udlejet til et par bønder fra Hyllested og en til mølleren, mens en var ude af drift på grund af forfald.

Det fremgår af matriklen, at mølleren på "Haugmøllen" med godsejerens billigelse har opbrudt nogle få og små agerstykker i skovstrækningen omkring "Arnacke". Men derudover har det ret tæt skovbevoksede og sine steder stærkt kuperede område mellem Hyllested og kysten øjensynligt ikke været udnyttet til agerdyrkning. Derimod har det sandsynligvis været brugt til græsning af kreaturer. I hvert fald fortælles det - stadig med 1688-matriklen som kilde - at der var en del jord ved Havmøllen og Arnakke, som fra Arilds tid har tilhørt Hyllested By og været udnyttet til "Fædrift." Og har man kunnet drive kreaturerne så langt, har man vel også kunnet udnytte andre egnede græsningssteder i området.

Der var også ud fra stranden ved Arnakke anlagt "En Goed Haffn", hvorfra godsejeren udskibede "Fafne Ved" (dvs. favntræ) fra de mange skove, som Rugaard også dengang

profiterede af. Desuden nævner 1688-matriklen en "Liden Sø", hvorfra der kunne fiskes karusser. Det må være den, der senere er blevet til Skrapkær.

Så alt i alt har der allerede for godt 300 år siden været mange grunde til at tage til Jernhatten - eller som det altså hed dengang: Arnakke.

Jernhatten set fra syd. Stedet er med sin særegne fremtoning og imponerende udsigt stadig en velbesøgt seværdighed. Her fra syd bestiges bakken ad en smal sti gennem den tætte skovbevoksning. Den bratte skråning ned mod stranden er på det nærmeste utilgængelig. Man forstår, hvorfor Jernhatten gennem tiderne har fungeret som et nyttigt sømærke, på gamle søkort benævnt "Græsløsbakken." I huset boede fiskeren Sigvard Møller, der drev bundgarnsfiskeri på stedet. I forgrunden ses Havmølleåens udløb i Kattegat. Billedet er fra ca. 1934.

Schougaardene

I 1759 sker der det - og det må virkelig have været en meget stor begivenhed - at Rugaards daværende ejer, amtmand og gehejmeråd Jacob Benzon, lader seks gårde fra Hyllested under navn af "Hyllestedgaardene", senere "Schougaardene", udflytte mod sydøst, tættere på stranden, formentlig med henblik på en udnyttelse af dette område til andet end græsning. Herved opstod landsbyen Skovgaarde.

Der har været tale om en storstilet operation. Det drejede sig om, at gårdene rent fysisk skulle brydes ned, flyttes og genopføres det nye sted. Og det drejede sig om anlæggelse af det nye dyrkningsområde, som i hvert fald har krævet en betydelig rydning af de mange skovpartier og træbevoksninger af forskellig art.

Der har desuden været masser af større og mindre sten, som er blevet taget op og borttransporteret til brug ved anlæggelse af stendiger. Dem blev der anlagt en del af i disse år og årene derefter. De tjente som skel, dels mellem de vange, som bøndernes marker (bymarken) såvel som godsets egen jord (hovmarken) var delt op i, dels som afgrænsning af hovmarken over for bymarken.

Det er svært at forestille sig, hvorledes hele terrænet har set ud oppe fra Stenovnen efter denne omkalfatring. Hele det opdyrkelige område omkring byen, bymarken, har været opdelt i mange større eller mindre strimmelformede agre for at tilgodese, at hver af de seks gårde fik lige andel i de gode såvel som i de mindre gode jorder.

Et passende antal agre har været samlet i en vang, af hvilke der var seks. De blev udnyttet på skift, således at de tre var under dyrkning (udelukkende korn), mens de andre tre lå udyrkede hen en to-fem år for at genvinde næringsværdi, dels ved at "hvile", dels ved at

blive gødet af græssende kreaturer.

Uden for bymarken lå de områder, der ikke kunne opdyrkes, enten fordi de lå for langt borte, eller fordi de var mindre tilgængelige for arbejdende mennesker, dyr og redskaber. Det var de såkaldte overdrev, der kunne udnyttes til græsning for kreaturer eller (i skovene) til opfodring af svin "på olden."

Fra deres fortid som Hyllested-bønder har de seks udflyttere haft et godt kendskab til mulighederne for græsning i området. Det er imidlertid usikkert, hvor meget overdrevet er blevet benyttet efter etableringen af Skovgaarde. Man kan tænke sig området mod vest som et sådant græsningsområde, som Skovgaarde-bønderne måske har delt med deres fæller i nabobyen Gravlev. Desuden har strækningen langs med havet kun kunnet udnyttes til græsning af får og ungkreaturer. Der er også den mulighed, at de seks vange har været adskilt af hegn eller førnævnte stendiger, så det var muligt at lade kreaturer græsse på de vange, som ikke blev opdyrket. Der var i hvert fald en byhyrde. Han boede i Hyrdehuset, som lå i landsbyens sydøstlige hjørne. Så der har altså været brug for en samlet vogtning af landsbyens kreaturer.

Vejen nord ud af byen har været den mest trafikerede. Det har været den såkaldte hovvej, ad hvilken bønderne drog med deres heste, vogne og markredskaber for at forrette hoveriarbejde på Rugaard.

Udflytningen fra Hyllested af de seks "Schougaarde" skete omtrent samtidig med, at man påbegyndte iværksættelsen af de bondereformer, der kulminerede ved slutningen af 1700-tallet (1788). Med en regeringsforordning af 1769 søgte man at få det tyngende hoveriarbejde på landsplan begrænset. Dertil pålagdes det samtlige landets godser at træffe en nøje aftale med deres bønder om arbejdets omfang, og denne aftale skulle indsendes til Rentekammeret til godkendelse. En sådan "Hoverie Forening"

findes for Rugaards vedkommende.

Til det egentlige markarbejde var hver bonde forpligtet til pr. uge at yde to-tre spanddage og tre gangdage. Spanddagene fordrede både folk, heste og redskaber til udførelse af arbejde som pløjning, såning, indkørsel af korn, udkørsel af gødning og lignende. Til pløjning krævedes f.eks. til hver plov (som jo var en hjulplov) tre par heste og tre mænd. Gangdagene stillede kun krav om en enkelt karl, dreng eller pige, til arbejder som at høste korn eller hø, tærsk, skære tørv, rense grøfter og lignende. Til hoveriarbejdet hørte desuden kørsel til Ebeltoft til udskibning af godsets produkter, der såmænd også har omfattet det korn, som bonden havde måttet aflevere som en del af det landgilde, han sammen med hoveriarbejdet ydede for at have sin fæstegård.

Efter vedtagelsen af de store landboreformer skete der virkelig voldsomme forandringer. En dag i 1794 kan det have været, blev de Skovgaarde-bønder indkaldt til at mødes med landinspektør K.Krey og landmåler I.Grouleff for sammen med dem at gå bymarken igennem med henblik på at udarbejde en plan for udskiftning af de mange små agre med seks samlede marker, en til hver gård. Godsejeren har været repræsenteret på mødet ved sin fuldmægtig.

Det har været et kolossalt projekt. Dels har bønderne ikke været ligeud begejstrede ved tanken om at skulle opgive et fællesskab, som nok indebar mærkbare gener, men også gav en sikkerhed, som de nu skulle give afkald på mod at opnå en frihed, som de vel ikke var ganske klar over betydningen af. Dels var det jo en meget kompliceret opgave at vurdere og sammenligne de forskelligartede terrænforekomster og dele dem rimeligt mellem de seks bønder, så at ingen følte sig forfordelt.

Samtidig fik de seks gårde nye matrikelnumre. De havde hidtil haft de numre, de havde haft, da de lå i Hyllested, nemlig: 1, 3,

4, 16, 17 og 18. Nu blev samtlige gårde i både Hyllested og Skovgaarde nummereret fortløbende, således at de i Hyllested fik numrene 1-14, i Skovgaarde 15-20.⁽³⁾ Resultatet af udskiftningen fremgår af et stort anlagt kort, som blev udfærdiget af landmåleren i 1794, dækkende "Hyllested Bye" og "Schougaardene" i "Hyllested Sogn Synder Herriidt Calløe Ambt." Her ses, hvorledes bønderne fik tildelt hver sin mark, anlagt vifteformet ud fra deres gårds beliggenhed i landsbyen. (Se skitsen, fig. 1)

Den nordlige del af "Gaden" med den i 1906 opførte brugsforeningsbygning. Til højre ses enden af stuehuset til den af Schougaardene, hvis halvdel udflyttedes til Horsebjerg. Vejen i baggrunden fører mod Rugård. Børnene er uidentificeret (og hesten og cyklen forsvundet også). Billedet vil kunne dateres til 1910-15.

Af samme kort ses, hvorledes de seks gårde var forbundet med "Gaden," den ældgamle betegnelse for den del af en landsby, som var fælles for beboerne, altså ikke tilhørte en bestemt gård. Udtrykket "Gaden" stod også langt op i nyere tid for den del af den vigtigste kommunevej mellem Ebeltoft og (via Rugaard) Grenaa, som gik gennem landsbyen. Oprindeligt har "Gaden" haft en langt større udstrækning, idet den ses at have gået fra det sted, hvor skolen senere blev placeret, til byens nordligste gård, Ørbækgaard. Den har desuden været betydeligt bredere, visse steder op til en halv snes meter. (Se skitsen, fig. 2)

Det har været et livligt skue sådan en sommermorgen, når kreaturerne fra gårdene blev lukket ud på "Gaden," blev samlet og af

byhyrden ledet vest ud af byen ad vejen mod overdrevet eller ad en af de andre "fæveje" mod den vang, der i øjeblikket lå brak.

Den i 1877-78 opførte skole ca. 1910. Ved bygningen ses min fars forgænger, lærer R.P.Rasmussen, med sin husbestyrerinde og to døtre og med flokken af skolebørn siddende foran. Helt til venstre i billedet skimtes et udhus til den tidligere, i 1845 opførte skole. Bemærkelsesværdig er størrelsen af gadekæret, "Dammen." Allerede i 1930'erne var det kun halvt så stort, og nogen tid efter krigen var det forsvundet og delvis erstattet af en urtehave. De to drenge i forgrunden er identificeret som (til venstre) Jens, søn af Jens Ingildsen, og (til højre) Erhardt, søn af skrædder Beck.

Til "Gadejorden" hørte gadekæret - eller "Gadedammen," som det benævnes i de gamle matrikeldokumenter. På førnævnte kort vises den som en lille sø, pænt rund, fritbeliggende vest for den dengang sparsomme bebyggelse, der stort set kun bestod af de seks gårde. Den har været ugeneret af tilstødende grundstykker, har haft rigeligt med terræn omkring sig. Den har kunnet udvikle en passende fauna og flora, ænder og gæs har opholdt sig i og ved den, og landsbyens beboere har færdedes ved dens bredder. Formentlig lå her også byens tingsted, hvor bønderne mødtes for at drøfte fællesanliggender.

"Gadedammen" blev i tidernes løb mere og mere indskrænket, efterhånden som

landsbyens bebyggelse udviklede sig. Det første indgreb er sket, da en ny skole i 1877 blev opført lige vest for og så tæt op ad "Gadedammen," at en del af denne blev opfyldt og inddraget til skolens have. Senere, i 1905, etablerede tømreren sig med hus ud til "Gaden," tilhørende have strækkende sig helt hen til "Gadedammen"s nordlige bred og en værkstedsbygning med oplagsplads på dens østlige bred. Ved denne lejlighed blev yderligere inddæmninger foretaget, endog befæstet ud mod vandet med kampesten. Derved kunne stedet ikke bære anden betegnelse end "Dammen." Eneste spor af fordums gadekærsidyl var de gule iris, der voksede frodigt, omend i begrænset mængde, et par steder i vandkanten og lyste op med deres gule, treflagede kroner.

Den til fælles afbenyttelse beregnede vippebrønd, "Gadekælden," formentlig på det nærmeste lige så gammel som landsbyen. Brugsforeningsbygningen til venstre er udvidet med en tilbygning, der bl.a. rummede lagerlokale. Den blev opført i 1940. Billedet er antagelig taget engang i 1950'erne.

Almindeligvis opførtes der på gadejorden desuden boliger til de personer, hvis funktion var til fælles gavn for bønderne: smeden og byhyrden. Såvel hyrdehus som smedehus eksisterer stadig. Markant i gadebilledet var den gamle vippebrønd ("Gadekælden") ved den nordligste ende af "Gaden." Den er sandsynligvis på det nærmeste lige så gammel som landsbyen og fungerede endnu i 1930'erne til glæde for de nærmestboende. Nu

er den fredet, og dens funktion forlængst overflødiggjort efter etableringen af et vandværk.

Kort efter udskiftningen overgik den ene gård efter den anden til selveje. Inden udgangen af 1802 var alt det bøndergods, der hørte under Rugaard, frasolgt godset. Hoveriet ophørte hermed af sig selv - undtagen for husmændene, der på mange måder "kom i klemme" mellem godsejer og gårdmænd og kom til at udgøre et proletariat.

Købet af fæstegårde omfattede også de skovlodder, der befandt sig på de respektive ejendomme. For at lette afdragene på købesummen blev det bønderne muliggjort at afbetale ved leverance af bøgetræ til godset fra disse skovlodder. Træet - som bønderne selv måtte skove - skulle leveres som kløvet favntræ og opsættes på stranden, bl.a. nede ved Havmøllen, for derfra at kunne udskibes. For hver favn blev bonden godtgjort med fire rigsdaler. Denne mulighed blev udnyttet i rigt mål af de nye selvejerbønder, så der til sidst kun var nogle få og små lunde med hovedsageligt elletrær.

Man var fra statens side opmærksom på skovenes forfald og udstedte i 1805 en forordning, der skulle modvirke det ved at begrænse skovhugst. I forbindelse med en omfattende undersøgelse af brud på denne forordning måtte bønderne i Skovgaarde ved et retsmøde på Ebeltoft Rådhus den femte april 1811 aflægge beretning.

Alle seks bønder forklarede, at de skovpartier, som fandtes ved deres gårde, da de blev selvejere, havde de været nødsaget til at ophugge og sælge til hjælp ved købet af gården. Og det, der blev tilbage, havde de bortryddet en stor del af for at udnytte jorden til agerland, "og dette troede de i deres Eenfoldighed at være dem som Eyere tilladelig." En af dem, Hans Samsing, forklarede for sin del, at han kun havde tilbage lidt nyplantet bøgevækst på et par

"stenige Bakker, som ikke var skikkelig til Kornsæd", samt nogle få unge elletræer i sin engjord. Han oplyste, at han havde god brug af alle disse træer "til sin Gaards Brug baade ved Bygningerne og til Gavntræ."

På tidspunktet for udskiftningen og endnu nogle år efter var de Skovgaarde-bønder betænkelige ved at forlade det tætte naboskab og flytte ud i det åbne terræn. Med udviklingen i 1800-tallet modnedes imidlertid tanken om en udflytning af gården til en mere praktisk placering inden for markområdet. Af de seks gårde er kun to blevet liggende på deres oprindelige plads. De øvrige fire blev udflyttet i løbet af århundredets sidste halvdel.

Ørbækgaard

Ørbækgaard ligger nordligst i landsbyen. Der har den ligget siden udflytningen fra Hyllsted i 1759, idet den ikke blev yderligere udflyttet efter de store landboreformer i 1790'erne. Den fik ved udskiftningen matrikel nr.15.

Jeg tjente her et par år under krigen og er ofte gået ind gennem den relativt lave port i den søndre længe (laden), over gårdspladsens ujævne sten, langs med gårdens østre længe, som vi kaldte "den gamle rede", og som var gårdens ældste bygning (formentlig af den oprindelige gård fra 1759), op til stuehusets østre ende, hvor en dør med klinke førte ind til det lille karlekammer, som jeg beboede sammen med forkarlen. Det var dengang en ret stor, firlænget gård.

Den formentlig ældste beskrivelse af Ørbækgaard findes i referatet af en skifteforretning i anledning af, at en af gårdens tidligste brugere og beboere, fæstebonden Hans Pedersen Bonde, er død. Det fremgår heraf, at Ørbækgaards oprindelige bygninger bestod af et stuehus, en staldlænge og en lade, og deres størrelse er anført som hhv. 11, 12 og 14 "Gulv." (Et "gulv" svarer til et "fag", dvs. afsnittet mellem to lodrette stolper i bindingsværket). Stuehuset lå som den sydligste længe, altså modsat dets senere placering, hvor laden sandsynligvis har ligget (af hensyn til indkørsel af korn), og staldlængen har så været den vestligste (der, hvor "den gamle rede" senere var beliggende).

Ørbækgaard var i 1759 fæstet til Peder Pedersen Bonde. Kort efter dens udflytning som en af "Schougaardene" afstod han "i Henseende til sin Alderdom" det halve af gården incl. besætning og andet tilbehør til sin søn, H. P. Bonde. I praksis har det fungeret sådan, at far og søn har beboet og drevet gården sammen. Sønnen giftede sig med Bodil Michelsdatter, og de fik et par børn.

Hans Pedersen Bonde var kun 45 år, da han døde. Skifteforretningen fandt sted den 28. februar 1777 og bestod bl.a. i at udregne gårdens "Brøstfald", dvs. det udgiftsbeløb, som godsejeren kunne fradrage arvebeholdningen til dækning af udgifter ved udbedring af "slitage" på gården, før næste fæster skulle overtage den. Resultatet blev, at boet udviste et underskud.

Bodil Michelsdatter sad tilbage med tre børn i alderen fem, syv og ni år og var desuden nygravid med nummer fire. Hun erklærede over for skifteforvalteren (fuldmægtigen på Rugaard), at hun ønskede at beholde gården "for at faae sine smaae umyndige Børn opfødt" og under forudsætning af, at hun kunne "faae en skikkelig Karl til sig." Dette blev hende tilstået med formaning om ikke at "lade noget forkomme", at få gården sat i stand og betale den registrerede gæld, "Hvilket hun efter Mueligste Evne forsikrede at efterkomme."

Den karl, hun fik, hed Hans (Jensen) Samsing, og han blev Hans Pedersen Bondes efterfølger både som ægtemand og som fæstebonde. Han giftede sig med enken 28. november 1777 og underskrev fæstebrev på gården 30. maj 1778. Det er ikke umuligt, at giftermålet har været en betingelse for at kunne få fæstet.

Hans Samsing var født 1749 i Rimsø i det nordlige Djursland på Gjerrildeggen. Der ejede Rugaard også et par bøndergårde, og en af dem var fæstet til hans fader, Jens (Pedersen) Samsing, som imidlertid af en eller anden grund flyttede til Hyllested og overtog en fæstegård der. Det var i 1755, så Hans blev konfirmeret i Hyllested kirke.

Af skifteforretningen efter Hans Pedersen Bonde har vi et ganske godt billede af, hvad det var for en ejendom, Hans Samsing overtog. Dens jorder var sat i hartkorn til seks tønder og en skæppe agerland. Hartkornet var ens for alle Rugaards fæstegårde i Hyllested

og Skovgaarde. Det samme gjaldt landgilden, som udgjorde tre tønder rug og to rigsdaler årligt. Foruden agerlandet var der en del skov, der varierede noget i størrelse, men her var ansat til knap fem skæpper hartkorn (beregnet efter, hvor mange svin der kunne "gå på olden" der).

Der var ikke færre end otte heste. Det var flere, end gården i sig selv havde behov for, men hoveriarbejdet nødvendiggjorde det anselige antal. Og der skulle jo i hvert fald fire heste til at trække en hjulplov. Af avlsredskaber var der imidlertid kun to vogne, to plove og en harve. Det synes ikke af ret meget til både hoveri og arbejde på egen jord og tyder på, at godsejeren har stillet nogle redskaber til rådighed.

Besætningen omfattede to køer, fire kvier, en kalv, 13 får og en so med fire grise. Den var ikke beregnet til produktion af landbrugsvarer ud af huset, men alene til eget forbrug. Inventaret i form af møbler og husgeråd var fåtalligt og tarveligt. Det har ikke skilt sig ud fra, hvad der var normalt for en fæstebonde. De var alle lige forarmede.

Det har betydet hårdt arbejde at skulle klare hoveriarbejdet og svare landgilde og skatter og samtidig klare sin egen bedrift og skaffe underhold for en familie, der efterhånden kom til at omfatte seks børn. De ældste af disse, både sønner og døtre, har kunnet hjælpe til, så der i hvert fald kunne spares udgifter til tyende.

Udskiftningen i 1794 med deraf følgende muligheder for bedre dyrkningsmetoder betød ikke i sig selv en forbedring af fæstebondens levevilkår. Det ses af det boopgør, Hans Samsing må igennem, da han i 1799 bliver enkemand. Han fremstår her som totalt ruineret med bl.a. ikke færre end 14 gældsposter til forskellige bønder på egnen. Skifteforvalteren (godsejerens fuldmægtig) går dog med til, at enkemanden får overdraget det usle bo for at sætte ham i stand til "at

opdrage de mange Moderløse Børn paa Gaarden" og sådan, at han ikke var nødt til at afstå gården, "det han dog ikke gierne ville."

Af hensyn til såvel gård som børn giftede Hans Samsing sig hurtigt igen. Hans anden kone var en 24 år yngre pige Ane Cathrine Johansdatter. Han var selv 56, da han med hende blev far til en søn. Trods sin ringe pekuniære tilstand har Hans Samsing - lige som sine kolleger og byfæller - taget imod godsejerens tilbud om at erhverve fæstegården til selveje. Det skete i 1800. Hoveribyrden forsvandt dermed, og det betød, at han nu kunne koncentrere sin arbejdsindsats om sin egen jord. Også landgilden forsvandt, men i stedet havde han fået ret betydelige afdrag at skulle svare på de uundgåelige lån, købet havde medført. Og skatterne var der stadigvæk, og de var stadigvæk mange og tyngende. Desuden skulle der stadig ydes tiende.

Det har måske været for at drøje lidt på økonomien, at Hans Samsing solgte et lille stykke af toften mellem sin gård og nabogården (den, der senere blev udflyttet som Skovgaardsgaarden). Køberen var Jens (Jensen) Kruse, der havde erhvervet sig et par parceller uden for byen (det senere Molbohøj) og søgte en plads til opførelse af et hus inde i byen.

Den 24. oktober 1828 blev datteren Karen Marie gift med Peder Christensen Østergaard. Han var husmandssøn fra Hyllested, havde været gift, men blev enkemand efter kun nogle få måneders ægteskab. Han har derefter fået ansættelse som tjenestekarl i Skovgaarde, har forelsket sig i den 12 år yngre Karen Marie - og måske også hendes fars gård. I hvert fald solgte Hans Samsing Ørbækgaard til sin svigersøn i 1830. Ved købet forpligtede svigersønnen sig til at yde svigerforældrene aftægt og ophold. Dette kom de to gamle kun til at nyde godt af nogle få år, idet han døde i 1832 i den ret høje alder af 82, og hun to år efter, 58 år gammel. Peter Christensen

Østergaard blev enkemand for anden gang, idet Karen Marie Hansdatter døde i 1842, kun 33 år gammel. De fik kun et barn, en søn. Enkemanden giftede sig allerede året efter med sin tjenestepige, Ane Elisabeth Mikkelsdatter.

Under Peter Christensen Østergaard og Karen Marie Hansdatter er Ørbækgaard tilsyneladende blomstret op. Ved skiftet efter Karen Marie er arvebeholdningen på næsten 1.550 rigsdaler, og ved folketællingen i 1845 er der ansat to karle og to piger. Og sønnen fra ægteskabet med Karen Marie var endda 16 år og hjemmegående. Den betydelige arbejdskraft må have haft sin årsag i en intensivering af landbruget og også haft sine følger i en forbedring af gårdens og familiens standard.

Peder Christensen Østergaard døde i 1852, 53 år gammel. Han efterlod sig altså en veldreven ejendom, men også fire små børn. Enken var kun 37 år og giftede sig allerede samme år, som manden døde, med sin tjenestekarl, den 33-årige Anders Petersen. Han var gårdmandssøn fra Skannerup ved Gern, havde været tjenestekarl forskellige steder, bl.a. i Stubbe og i Fuglslev og var endt hos en købmand Bang i Ebeltoft. Han havde den afdøde mand haft en del forretninger med, så det kan da godt være, at Ane Elisabeth har lært Anders at kende på et tidligere tidspunkt, ja, at hun endog har haft et godt øje til ham, allerede mens hendes mand levede. I hvert fald kom han kun få måneder efter mandens død og uden om de normale skiftedage (1. maj og 1. november) til Ørbækgaard. Og så gik det ellers hurtigt mellem dem. Der gik ikke mange måneder igen, før hun giftede sig med ham.

Det må nok siges, at Anders gjorde et godt parti der. For det første var Ane Elisabeth ved skiftet efter sin mand god for ca. 3.500 rigsdaler. For det andet var Ørbækgaard blevet en helt anden og betydeligt mere solid gård end den, Hans Samsing år 1800 købte til selveje.

Vi har et ganske godt billede af, hvad det var for en gård, Anders Petersen giftede sig til. Få år efter overtagelsen søgte han medlemsskab af Creditforeningen af jydsk Landejendomsbesiddere, og der blev i den anledning foretaget en taksation af Ørbækgaard, hvoraf det fremgår, hvor meget gården er blevet forbedret. Den omfatter nu fem bygninger, placeret og stort set indrettet, som jeg kendte dem fra min tid på gården i 1940'erne. Der var mod nord et stuehus, mod syd en stor ladebygning med gennemkørsel, mod vest en stor staldbygning (med karlekammer), mod øst en længe med yderligere lo- og ladeplads foruden vognport, fårehus og tørvehus og i nogen afstand fra disse fire længer et svinehus med redskabsrum. Bygningerne var stråtaktede, de tre avlslænger var opført i bindingsværk, laden desuden med kampestensmur, svinehuset var med kampestensmur, og stuehuset var opført i grundmur (mursten uden bindingsværk). Alle blev vurderet som gode, rummelige og vel vedligeholdte.

Jorderne var på 82½ tønder land, fordelt med 73 tønder land agerland, et kærrområde i Fulkær på 6½ tønde, to tønder land i Møgelmoose og så en del skovstykker på tilsammen en tønde land. Markerne bestod af "god, dyb frugtbar Muldjord paa Leer og mest faa Steder Gruus", de var delvist drænedede og af "fortrinlig Gjødningskraft." På kærrområderne blev den årlige høavl sat til 25 læs, "ligesom disse Kjærjorder gjerne er god Eftergræsning."

Besætningen var på fem heste, en toårs plag, to føl, 20 køer, en tyr, otte stk. ungkvæg og 12 får. Alene af antal køer ser man, at der er sket noget ikke blot med gården, men med landbruget i det hele taget, idet man var gået over til den animalske produktion, der senere med andelsvæsenet blev rygraden i dansk landbrug. Der var endnu intet fælles mejeri, men hver gård havde rum i stuehuset til mejeri - eller som det hed visse steder: hollænderi. Besætningen bestod af "udmærkede Individuer i en fortrinlig Foderstand."

Medhælperne omfattede to karle, en røgter, en dreng og to piger foruden diverse daglejere under høstarbejdet.

Et eksempelvis regnskab udviste et årligt overskud på kr. 2.762, og ejendommens hele salgsværdi blev vurderet til kr. 61.000. Til lidt af en rettesnor mht. den reelle værdi af disse tal kan oplyses, at hver karl i årsløn fik 140 kr., røgteren 100 kr., drengen 70 kr. og hver af pigerne 80 kr.

I 1887 solgte Anders Petersen Ørbækgaard til dens oprindelige ejer, godsejeren til Rugaard, hofjægmester Mourier Petersen. Han forpagtede straks gården ud til Hannis Marinus Frederik Thygesen fra Draaby. Af forpagtningskontrakten fremgår, at gården har set ud som ved Anders Pedersens overtagelse af den. Staldlængen var ny, angives at være opført i 1885 og omfattede "en Stie for en Følhoppe, Hakkelsesrum, Hæstestald med plads til 9 Hæster, Selekkammer, Rum til Korn, 9 Fag til Koestald med plads til 30 Kreaturer." Her påvistes i min tid to steder, hvor der tidligere havde været karlekamre, nemlig et i hver sin ende af længen. Det var det samme stuehus, her specificeret i rum med "Bryggers, Melkestue, Smørkammer, Pige-kammer, Kjøkken, Saltkammer, Spise-kammer, Folkestue, en lille Stue, Sove-kammer, Dagligstue, Gang, Storstue og 2 Giæstekamre."

Den østlige længe kan jeg genkende som "den gamle rede." Der var blevet indrettet en latrin. Den var i min tid forbeholdt gårdens kvindelige personel (madmoder og pigen), mens mændene var henvist til hestestaldens grebning, om fornødent i hugsiddende stilling med ryggen til hestene og efter at have udstyret sig med en passende halmvisk til brug ved den afsluttende hygiejniske foranstaltning.

Denne første forpagtningskontrakt indeholder ligesom de følgende meget nøje retningslinier for markernes pløjning og gødskning og

behandling i det hele taget, herunder "at Forpagteren maa have sin Opmærksomhed henvendt paa Udryddelse af Ukrudt og navnlig forhindre Udbredelse af den skadelige Følfod, hvis Blomster bør i Tide afplukkes." Desuden forpligter forpagteren sig til at vedligeholde bygninger, hegn, grøfter og dræningsanlæg.

I 1897 flyttede Hannis Thygesen fra Ørbækgaard for at overtage forpagtningen af en anden af hofjægermesterens gårde, Frydensberg (mellem Rugaard og Balle).

Forpagteren af Ørbækgaard efter 1897 og indtil 1901 var Peder Christian Dybbro. Han kom fra Vendsyssel, blev tituleret "inspektør" og har sikkert været ansat som sådan på herregården Voergaard syd for Hjørring.

Syns- og overleveringsforretningen i forbindelse med forpagtningsoverdragelsen er åbenbart baseret på den fra 1887 afgivne. Gårdens beskrivelse er ikke væsentligt forskellig, men nok noget mere specificeret. Stuehuset rummer nu (nævnt fra den nordre ende): bryggers, mælkestue, smørkammer, pigekammer, køkken, saltkammer, spisekammer, folkestue, en lille stue, sovekammer, dagligstue, gang, storstue, to gæstekamre. Storstuen var oliemalet, og dagligstue, sovekammer, den lille stue og folkestuen havde brystpanel ved ydervæggene. Der var kommet hele tre skorstene på, idet husets ildsteder omfattede: et komfur i køkkenet, en bilæggerovn i folkestuen og to "kanonkakkelovne", en i sovekammeret og en i storstuen.

Stalden, laden og svinehuset er uændrede. Det bemærkes, at krybber og fodergang i kostalden var af cement. Karlekammeret (med murstensgulv) er udstyret med et fast sengested og et bord under vinduet. Den østre længe rummer korngulve og to tærskeloer med lergulv (de første otte fag fra laden), hønsehus, fårehus, kalvehus, gang, vognport, tørvehus, retirade og rum til småkreaturer.

Han har gjort det ret godt, denne Peter Christian Dybbro. Forpagtningskontrakten vedr. Ørbækgaard løb til 1908, men ophørte allerede i 1901. Derefter overtog han forpagtningen af hele Rugaard avlsgård og fra 1906 yderligere forpagtningen af Frydensberg. Han boede i forpagterboligen på Rugaard (vistnok den senere forvalterbolig). Hvem der har beboet Ørbækgaard, vides ikke, kun at det i 1901 var en daglejerfamilie, den 25-årige Kristian Nedergaard med kone og tre børn.

Ørbækgaard, den nordligste af de seks "Schougaarde," var den ene af de to, der ikke blev udflyttet. Dens jorder stødte mod nordvest op til vandløbet Ørbæk, der afvandede Møgelmoose, løb sydpå, passede under vejen ved mejeriet og udmundede i Havmølleåen.

Til højre ses stuehuset, til venstre den ældste af gårdens bygninger, kan måske føres tilbage til gårdens oprindelse og gik da også under navnet "Den gamle rede." Vippebrønden (forlængst nedlagt) er den ene af hele tre brønde, der hørte til gården. En anden har befundet sig et stykke nord for gården ved vejen ud til gårdens marker. Der var der i min tid som tjenestekarl på gården en dam, som vi af og til lod hestene vade ud i på vej hjem fra markarbejdet, og hvor der angiveligt var en brøndskakt ude midt i. Den tredje brønd har formentlig befundet sig på gårdspladsen. Billedet er dateret til 1915.

Den sidste forpagter var Frederik Kjærholm. Han var døbt Sofus Valdemar Karolius Jensen, stammede fra gården

"Kjærholmgaard" i "Hyllested Bjerger." Han købte Ørbækgaard til ejendom i 1912. I 1905 blev han enkemand i en alder af 35 år. Han giftede sig ikke igen. Hans seneste husbestyrerinde, Marie Christiansen, fulgte ham, da han engang sidst i 1930'erne solgte Ørbækgaard. De flyttede ind og boede sammen i landsbyens nordøstligste hus, som Marie ejede (se senere).

Gården overtoges af Johannes Bødker Sørensen, gårdmandssøn fra Glatved. Det var i hans tid, jeg tjente på gården i årene 1941 - 44.

Luftfoto af Ørbækgaard 1956. Ud over at stuehuset er renoveret og halvdelen af "Den gamle rede" er revet ned, er bygningerne de samme som dem, Anders Petersen overtog i 1852. Fotografiet er taget i retning nordvest, i øverste højre hjørne ses skorstenen til Hylleslevholm Andelsmejeri.

Skovgaardsgaarden

Den 17. februar 1939 brændte Skovgaardsgaarden, der lå (og stadig ligger) tæt øst for vejen mod Rugaard ca. 500 meter nord for Skovgaarde. Ifølge Ebeltoft Folketidendes fyldige referat var branden opstået, mens man var ved at tærsk i laden, idet der var sprunget en gnist fra det lokomobil, der trak tærskværket. Ilden bredte sig med rivende hast til alle de tre stråtekte længer. Trods et glimrende redningsarbejde af gårdens folk og tililende blev der kun reddet 30 kreaturer. Desuden blev en del af bestyrerens indbo samt en mængde korn flammernes bytte. Falck fra Grenaa kom med deres motorsprøjte, og de lokale håndbetjente sprøjter fra Hyllested og Skovgaarde var der. Det har været sidste gang, disse antikviteter kom i anvendelse.

Skovgaardsgaarden (ved udskiftningen: matrikel nr.16) har ikke altid ligget på det sted, bekvemt anbragt midt i sine tilhørende jorder. Den lå fra sin første oprindelse i 1759 inde i landsbyen tæt vest for vejen ned til Ørbækgaard. De to gårde var således naboer, både med bygninger og marker.

Der er ikke bevaret noget fæstebrev fra gårdens tidligste tid, men der findes et fra 1791, hvor Joen Therkildsen får i fæste "den Gaard i Hyllested Schougaarde, som Niels Smed sidst beboede og fradøde." Denne Niels Christensen (som var hans døbenavn) er født i 1744, så han har ikke haft alderen til at få et gårdfæste i 1759. Det er imidlertid ikke helt klart, hvem der så har været gårdens første fæstebonde.

Niels Smed giftede sig i 1776 (sandsynligvis det år, han fik gården i fæste) med Anne Marie Hansdatter, og med hende fik han tre sønner. Ægteskabet kom kun til at vare 14 år, idet Niels døde i 1790 i en alder af 46 år, efterladende sig den 43-årige enke med de tre små børn, hvoraf den ældste var otte år. Han efterlod sig også 14 års forgæves stræben

efter at røgte sin gård og underholde sin familie samtidig med, at han skulle indfri sine fæsteforpligtelser med strengt hoveriarbejde og tyngende landgilde og skatter - en fæstebondes almindelige skæbne.

Den får man indirekte kendskab til gennem den skifteforretning, der fandt sted ved hans død. Det var godsejeren, der var skifteforvalter. Hans fuldmægtig mødte op på gården den 28. maj, 30 dage efter dødsfaldet, som loven foreskrev, sammen med to af den afdødes naboer, Jens Nielsen og Hans Samsing, som skulle foretage syn og vurdering af dødsboet. Desuden mødte deres farbror som formynder for de umyndige børn, og - da enken også var umyndig (det var kvinder dengang pr. definition uanset alder) - mødte Joen Therkildsen fra Hyllested som hendes såkaldte laugværge. Dette sidste er interessant. Normalt var laugværgeren en nær slægtning, men det ses Joen Therkildsen ikke at være. Derimod blev han hurtigt gift med enken, så man fristes til at tro, at de må have haft et godt øje til hinanden før mandens død.

Syns- og vurderingsforretningen afslører, hvad der kun kan betegnes som dyb armød. Formentlig har de to mænd ladet meget ude af betragtning, fordi det var komplet værdiløst, og det, de har taget op, var ikke meget værd. Også gårdens redskaber var af ringe værdi, gamle og udslidte. Det mest værdifulde var besætningen. Der var hele ti heste, fem køer, 16 får og fire grise.

Desværre kunne skifteforvalteren henvise såvel til fæstebrevet som til kongelige forordninger⁽⁴⁾, hvoraf fremgik, at hestene samt vogne, plov og harver tilhørte godsejeren og derfor ikke kunne regnes med i boets indtægt. Dertil kom, at gården blev vurderet som meget forringet, og udgifterne til reparation m.v. skulle også udredes af dødsboet. Så var der restancer i både landgilde og skatter helt tilbage fra 1788, og der var en enkelt gældspost til en købmand i Ebeltoft foruden udgifter til begravelsen samt

skiftets omkostninger.

Alt i alt betød det, at boets begrænsede indtægtspost slet ikke kunne hamle op med de omfattende udgifter, og at der følgelig ikke var noget tilbage til enken og hendes børn. Og så var der ikke meget andet for hende at gøre end at underkaste sig godsejerens nåde, blive siddende på gården og hurtigt blive gift igen. Og det blev så nævnte Joen Therkildsen, der blev Niels Smeds efterfølger. Vielsen fandt sted den 9. juli 1790, ikke mere end et par måneder efter begravelsen.

Joen Therkildsen var født i 1757 som søn af Terkel Joensen, der var fæstebonde på en af de andre "Skovgaarde", hvilken vides ikke med sikkerhed. Denne Terkel havde været ansat som skovfoged for Rugaard med bopæl i et skovfogedhus, Aarkrog kaldet, som lå ret isoleret i sognets sydvestligste hjørne få meter nord for Havmølleåen. Hans domæne var det ret betydelige, mere eller mindre sammenhængende skovområde, der dækkede det meste af vinklen mellem den vestgående vej mod Hyllested og den sydgående vej mod Havmøllen.

Ved Joens overtagelse af gården kan vi få et indtryk af, hvordan den så ud. Ved fæsteskitet skulle der igen foretages en syns- og taksationsforretning ved to uvildige mænd. Så den 16. december 1791 mødte Joen Therkildsen op på Ebeltoft Rådhus sammen med "de 2de Dannemænd", der havde foretaget nævnte forretning, og under forsæde af byfogeden i Ebeltoft, samtidig herredsfoged for en del af Sønder Mols Herreder, blev resultatet bekendtgjort.

Det fremgår heraf, at gården bestod af tre længer. Der var et "Vaarningshuus" med to skorstene til beboelse og bryggers og forsynet med en port (formentlig indkørsel til gården), en lo- og ladebygning og et "Stald, Fæe og Faar Huus." Alle bygninger blev vurderet som værende i god stand, men de var jo også ret nyopførte. Alle længer har været bygget i

bindingsværk af eg og fyr med lerklinede vægge og med stråtag.

De tre længer har dannet et U med åbningen mod vest. Af forskellige oplysninger kan man med nogenlunde sikkerhed forestille sig, at stuehuset med indkørsel har ligget mod syd, staldlængen mod øst (altså tæt ved vejen ned mod Ørbækgaard) og loen mod nord.

Medens forgænger, Niels Smed, havde en karl og en pige som tyende, klarede Joen Therkildsen sig uden, sikkert hjulpet af sin kones to drenge af første ægteskab. En kort tid har der været en tjenestepige på gården. Det var byhyrdens datter Ane Kirstine. Hun har givet lidt af epilepsi, og de slagtilfælde, hun fra tid til anden har haft, har været mere, end Joen og hans kone har kunnet klare. Også fordi der har været en del overtro forbundet med det, idet det hævdedes, at anfaldene kom i forbindelse med solhverv og jævndøgn.

Så en dag i maj 1794 opsøgte Joen Therkildsen præsten, pastor Hiorth, for at få råd. At gå til præsten i slige tilfælde har været ret almindeligt. Han var jo øvrighedens lokale repræsentant, dertil en lærd mand og sagkyndig på mange områder. Man havde desuden tillid til ham, fordi han jo selv som ejer af præstegården var bonde. Og så har det naturligvis spillet ind, at han havde særlig forbindelse til Vorherre. I tilfældet Ane Kirstine har han nu ikke kunnet stille meget op. Hun led en voldsom død samme sommer. Det har gjort så stort et indtryk på pastor Hjorth, at han har ofret det hele hændelsesforløb en særlig omtale i kirkebogen, hvor det hedder:

"Den 7de Julij blev begravet Pigen Ane Kirstine en Datter af Hyrden Søren Hiulmand i Hyllested Skovgaarde. Denne Pige som er døbt i Hyllested Kirke d: 12 Søndag efter Trinitatis 1774 blev af mig for 2 aar siden Confirmeret. Allerede i meere end Eet Aar hafde hun omtrent ved Jevndøgns og Solhvervs Tiderne været angrebet af et

indvortes Slag, dog aldrig vaagen eller om Dagen hafde dette Slag tilforn attaqueret. For omtrent 2 Maaneder (siden) blev dette Tilfælde med Beklagelser af hendes Madfader John Therkildsen og hans Hustrue fortalt mig; Jeg undersøgte ved Spørgsmaal hvad jeg burde troe at være Aarsagen og fik derved ald Grund til (at) antage hendes Menses udeblivelse hvilke hun hidtil ej nogensinde skal have haft. Mit Raad blev at lade Pigen aarelade; det skeedte og hun fandt sig saare lettet. St. Hans Solhverven gik over uden at Slaget indfandt sig. Dog frygtede jeg for Uraad og Consulterede en Læge. Han ordinerede og sendte mig Lægemedler. Dog førend disse kunde blive hende tilstillede, blev dette unge Menneske Tirsdagen d 2den Julij et Offer for Slaget. Paa en liden Brink tæt ved en Siig, kaldet Ane Madsdatters Siig, hafde hun sat sig for at Binde paa en Strømpe idet hun vogtede Byens Lam; her har Slaget muelig under en Slummer angrebet hende, hun rullet ned i Siigen, hvor hun fandtes i den ynklige Tilstand, at have søndertykket sin Tunge og paa det voldsomste arbeidet i Mudderet med Hænderne og Brystet. = Gud! fri os fra en Brad Død!!!"

Også Joen Therkildsen købte sin fæstegård til selveje i 1801 til samme pris og på samme betingelser som naboen Hans Samsing. I 1803 solgte han sin del af toften mellem de to gårde til Jens Kruse. Så havde Jens Kruse plads til at bygge sit hus. Det blev liggende indtil ca. 1870, da det blev nedrevet. Grunden, huset havde ligget på, kaldes endnu i dag for "Skrædderens Have," idet Jens Kruse på sine gamle dage ernærede sig som skrædder.

Joen Therkildsen blev enkemand i 1812. Han giftede sig igen med den næsten halvt så gamle Dorthe Sørensdatter. Der kom ingen børn ud af nogen af de to ægteskaber. Da Joen Therkildsen døde i 1829, 72 år gammel, fik enken overdraget boet og giftede sig i øvrigt ganske kort efter med Christen Christensen, med tilnavnet Lave.

Christen Christensen Lave (CCL) var født i Tirstrup 1802 som søn af sognefogeden. Han kom til Hyllested i 1828 efter at have tjent som soldat ved 1. Jydske Infanteriregiment i Aarhus. Det var en solid gård, han blev ejer af ved giftermålet med Dorthe Sørensdatter. Parret fik ingen børn. Da den noget ældre Dorthe døde i 1844, giftede CCL sig igen allerede året efter med den til gengæld betydeligt yngre Ane Poulsdatter, og med hende fik han tre sønner og en datter. Han var godt begavet og velanskreven og fungerede i en tid som såkaldt budfoged, dvs. hjælper for sogneforstanderen (formand for det i 1841 oprettede sogneforstanderskab, forløber for det senere sogneråd/kommunalbestyrelse).

Men så sker der det besynderlige, at CCL i 1860 sælger gården for 10.000 rigsdaler til brødrene Jacob og Harald Bonneze imod, at de lader opføre "et 5 Fags Bindingsværkshus på den Syd for Gaarden liggende Tofte til mig og min Familie," og at der, indtil indflytning i dette hus kan ske, gives familien ret til "Beboelse i Stuehuuset paa den solgte Gaard med Undtagelse af Overstuen og det dertil hørende Soveværelse." Hertil kom, at køberne skulle yde familien aftægt i form af en gris, fire får samt smør, ost, korn, mælk og tørv. Nævnte brødre Bonneze foreligger der ikke nærmere oplysninger om, hverken hvorfra de kom, eller hvortil de afgang.

Så vidt, så godt. Men to år efter købte CCL gården tilbage for 12.300 rigsdaler. Det var jo en dårlig forretning, og det viser sig da også, at der har været noget i vejen med CCL's tilregnelighed. I hvert fald blev han ved Randers Amt kendt umyndig, og en bror, Magnus Christensen Lave af Tirstrup, blev indsat som hans formynder. Denne bror fik gården solgt til godsejeren, jægermester Mourier Petersen, for den habile sum af 16.000 rigsdaler. Dermed var sagen bragt i orden. Og der var da kommet det gode ud af det, at "det paa Gaardens Grund opførte grundmurede Aftægtshus" ikke indgår i handelen, men forbeholdtes CCL som

ejendom. Han har ikke boet der længe, for da han dør i 1868, 66 år gammel, er han opført som husmand på Tirstrup Mark.

Det af Bonneze i 1860 opførte aftægtshus til Christen Christensen Lave, sådan som det så ud i 1915-20, beliggende vest for "Gaden" tæt ved "Gadekælden." Huset blev udsalgssted for den i 1887 stiftede indkøbsforening (forløber for brugsforeningen), bestyret af husets daværende beboer, skrædder Adrian Brauer. Manden til venstre er træskomand Karl Johannessen Samsing, som var barnebarn af den Hans Samsing, som var bonde på Ørbækgaard 1778-1830.

Under godsejerens ejerskab er Skovgaardsgaarden blevet forpagtet ud fra første færd. Gården var på daværende tidspunkt endnu ikke udflyttet fra landsbyen. Det må være sket omkring 1875, for i 1876 blev der afholdt en syns- og taksationsforretning, ved hvilken gården for første gang benævnes Skovgaardsgaarden, og det anføres, at forretningen sker i anledning af, at en del af bygningerne er nyopførte.

Det fremgår, at den nyopførte gård havde tre længer. Mod vest, ud til vejen, lå ladebygningen, mod syd staldlængen og mod nord en tredje længe, som indeholdt beboelseslejlighed i den ene ende og vognport, materielhus m.m. i den anden. Kostalden har været ret avanceret, idet den havde plads til ikke mindre end 50 køer "i 2 Rader med Hovederne mod Sidevæggene og Grebningen midt i Huset, for Munden af Køerne en 2 Alen bred Fodergang med Krybber af Cement ...

alle Baaser forsynet med Jernbindinger." I den ene ende var indrettet foderrum og røgterkammer ("med et vindue og en seng" er den lakoniske beskrivelse af dettes indendørsarkitektur). Ved den nordre ende var der en brønd med pumpe og træledning til krybberne. I 1897 blev bygningerne betegnet som nyopførte (ca. 20 år gamle) og vel vedligeholdte, jorden var god, dyb lermuld med stærk gødningskraft, besætningen i fortrinlig foderstand og inventaret i meget god stand.

Beboelseslejligheden var meget beskeden i størrelse og indretning, men vel anset for tilstrækkelig som bolig for den bestyrer, der var ansat til at forestå den daglige drift af gården, medens forpagteren - som også havde forpagtet hele Rugaard avlsgård samt en gård i Hyllested og Hyllested Mølle - boede noget mere komfortabelt på hovedgården ved Rugaard.

Den første forpagter var Rasmus Peter Hansen. Han var fra Barrit ved Vejle, født i 1822 som søn af en husmand, men må jo have gjort det ret godt, siden han kunne blive forpagter af så store ejendomme. I 1886 opsigte han forpagtningen af både Rugaard avlsgård, Skovgaardsgaarden, en gård i Hyllested samt møllen der og beholdt kun forpagtningen af Frydensberg, hvor han i 1896 blev afløst af den fra Ørbækgaard kommende Hannis Marinus Thygesen.

R.P.Hansen afløstes som forpagter af Jørgen Blach, der havde været forvalter på Vosnæsgaard ved Løgten. Han var forpagter til 1898 og afløstes så af "Inspektør P.Chr.Dybbro af Vorgaard", der jo i forvejen var forpagter af Ørbækgaard. Af hans kontrakt fremgår, at jorderne drives i otte vange (ligesom Ørbækgaard). Den indeholder meget omfattende og detaljerede instrukser vedr. markernes behandling, bl.a. indskærpes det, at ukrudt bekæmpes således: tidsler afstikkes, skræpper oprykkes, skarntyder omhugges, og følfod afplukkes. Som

kuriosum: muldvarpeskud skal udjævnnes hvert forår.

Dybbros forpagtning udløb 1. maj 1916.

I begyndelsen af 1900-tallet var bestyreren Rasmus Hjorth gift med Elvine. Han købte senere et lille landsted i Møgelmosse. Parrets sidste tid som aldersrentenydere tilbragte de i Skovgaard by. Jeg husker dem som meget gamle mennesker, han var pils kaldet på grund af behandlinger for leukæmi, hun var lille og skrøbelig og krumbøjet, lignede mine barnlige forestillinger om en heks, men var meget, meget venlig.

Sønnen Ove Hjorth blev efter 1930 bestyrer på Skovgaardsgaarden. Det var i hans tid, gården brændte.

Dette luftfoto er taget i 1956 og viser Skovgaardsgaarden, som den ligger i dag ved vejen til Rugaard. Det har ikke været muligt at fremskaffe et billede af gården, før den brændte.

Vasegaardene og Bakkerupgaard

Omtrent midt i landsbyen lå den gård, der ved udskiftningen fik matrikel nr. 17. Den har i størrelse, indretning og udseende ikke adskilt sig meget fra de andre "Schougaarde." De tre sammenbyggede længer har ligget med stuehuset mod nord, staldlængen mod syd og den østlige længe med lade og lo og portindgang langs med "Gaden." De tilhørende jorder lå stort set i vinklen mellem markskellet til Hans Samsings jorder (Ørbækgaard) og vejen til Havmøllen og strakte sig i sydvestlig retning til det overdrevsagtige terræn omkring og syd for det senere "Holmegaard," samt til Havmølleåen. Det var et ret stort område, til gengæld var jorderne ikke de mest bekvemme, men karakteriseret af mange bakker, kærområder og træbevoksninger.

Den første fæster af gården hed Peder Jørgensen. Han er fulgt med gården, da den blev udflyttet fra Hyllested. Han døde i 1779. Af boopgørelsen i forbindelse med skiftet fremgår, at det har været en rimeligt udstyret gård. Alligevel oversteg boets udgifter dets indtægter med ca. 40 rigsdaler, så der var ikke noget at dele mellem de efterladte, som var den 25-årige Rasmus og hans stedmoder, altså den afdøde andens kone. Hun erklærede, at hun gerne ville blive ved gården, idet hun "som aldrende Kone ville overlade (den) til stedsønnen eller en anden, hvis Herskabet ville det ... men hun bad om den Godhed at faa Ophold paa Stedet da der ellers intet til sidst ville blive andet Næringsveje for hende end Bettelstaven." Det er blevet hende tilstået, og Rasmus overtog altså fæstet efter sin far.

Rasmus blev i 1782 gift med Ane Marie Nielsdatter og fik med hende sønnerne Peder, Jørgen og Niels. Han har gennemlevet samme forløb som de andre fæstebønder i byen med udskiftningen i 1794 og køb af gården til selveje i 1801. Han besluttede sig til at gå på aftægt i 1812, da han var ca. 57 år - dengang en høj alder - og delte sine ejendomme

mellem sine tre sønner.

Bygningerne blev i første omgang delt således, at den sydligste del af gårdbebyggelsen blev overdraget Jørgen og Niels, hvoraf de hver fik seks fag stuehus og syv fag lade og stald, medens Peder fik et tilsvarende antal fag i den nordligste del af bebyggelsen. Senere er bygningerne blevet betydeligt udvidet og suppleret med henblik på dels at skaffe de tre sønner og deres familier passende forhold, dels at skaffe plads til forældrenes aftægtsophold.

Af jorder fik Jørgen den sydligste del (ved Havmøllevejen), Peder den nordligste del (på begge sider af vejen til Hyllested), og Niels den derimellem liggende del. Da den del, Jørgen fik, var den største, fik Peder og Niels desuden en "udlod" hver, beliggende i det allersydligste område, Vasebjerget kaldet, et bredt højdedrag, skrånende ned mod Havmølleåen. Endelig fik hver af sønnerne tre heste, to køer og en kalv samt diverse markredskaber. (Se skitsen, fig. 3)

Alt i alt ser det ud, som om Rasmus Jørgensen har haft god skik på økonomien. Han og konen skulle nu nyde aftægt og ophold på gården. Den omfattede levering årligt af rug, byg, boghvedegryn, et lispund røget flæsk, fire læs tørv samt mulighed for at fodre og græsse en ko og to får med yngel. Aftægtsbyrden var ligeligt fordelt på de tre sønner.

Moderen Ane Marie døde 12 år efter sin mand, i 1837, næsten 90 år gammel. Hun var absolut en holden, gammel dame. Foruden aftægtshuset med have omfattede boet en anelig beholdning af gedigne møbler (incl. en jernbilægger og et stueur) og ret så righoldig en samling af husgeråd (incl. en kobbergruekedel, en kærne, en spinderok, seks tintallerkner og en øltragt). Specielt vidnede hendes gangtøj om velstand (og vel også om forfængelighed). Der var bl.a. ti særke, seks skørter, fire trøjer, tre huer og fem hovedtøj, i alt 44 stk. forskellige klædnings-

stykker. Og så var der en ko og tre får med lam, en del af hendes aftægtsyndelse.

Jørgen Rasmussen, som havde fået den sydlige del af jorderne, var gift med Ane Marie Sørensdatter og fik med hende fire børn. Hun døde i 1831. Den ældste datter Ane Dorthe blev få år efter gift med en af tjenestekarlene på gården, Niels Nielsen Møller. De blev boende på gården som indsiddere og medhjælpere. Det har nok været en væsentlig grund til, at Jørgen ikke giftede sig igen.

Under Jørgen blev gården i 1828 udvidet og forbedret, så den nu bestod af fire længer. Han døde i 1842. Få måneder før havde han solgt gården til Ingild Jensen, der stammede så langt væk fra som Bjerregrav Sogn ved Odder.

Peder Rasmussen, som havde fået den nordlige del af gårdbygningerne og den nordlige del af jorderne, var gift med Inger Sørensdatter og fik med hende fire børn. Han forbedrede også sin gård med bl.a. en 12 fags ladelænge (ud mod "Gaden"). Så også han har haft god skik på driften.

Ved hans død i 1844 udviste boet et pænt overskud på godt 570 rigsdaler. Gården blev den første tid herefter ført videre af svigersønnen Jens Christian Rasmussen, gift med den ældste datter Ane Marie, assisteret af de øvrige tre børn, Rasmus, Sara og Rasmine, som tjenestefolk. Enken, Inger Sørensdatter, var dermed som aftægtskone i gode hænder.

Niels Rasmussen havde fået den midterste del af gårdbygningerne. Han ses ikke at have foretaget forbedringer af sin gård således, som de to andre brødre havde. Det er i det hele taget gået ham dårligere. Det kan skyldes, at den midterste del af jorderne, som han fik tildelt, var knapt så udbytterig. De var i hvert fald meget bakkede og stenede og svære at bearbejde. Jeg kender dem fra min barndom i 1930'erne som "Hans Bødkers Bakker," opkaldt efter den dengang værende ejer.

Niels var gift med Mette Marie Pedersdatter og fik med hende tre børn. Konen døde imidlertid efter syv-otte års ægteskab og ½ år efter det sidste barns fødsel. Af skiftet efter hende fremgår, at boet var forgældet, men at Niels fik skifterettens samtykke til at få det overdraget. Med en forgældet ejendom og tre små børn måtte han hurtigt gifte sig igen. Hans anden kone blev Karen Andersdatter, og med hende fik han to børn. Så døde Niels selv i 1829 i en alder af 41 år. Han nåede ikke at sætte sig spor i ejendommens udvikling bortset fra, at han solgte sin lod af Vasebjerg-området. Boet var stadig forgældet, men overdroges enken mod, at hun tilsvarede gælden "saavel den anmeldte som den uanmeldte."

Hun giftede sig efter kort tid med en tjenestekarl fra nabosognet Holme, Rasmus Christensen, som derved blev ejer af gården. De nåede lige at få tvillinger sammen, to piger, så blev Karen enke for anden gang, idet Rasmus døde få dage efter. Han oplevede ikke, at den ene af tvillingerne døde 14 dage efter fødslen.

Boets gæld var ikke blevet mindre, og børneflokkens var blevet forøget med den lille overlevende tvilling, så Karen måtte gifte sig hurtigt igen og valgte den to år yngre Jens Jørgensen. Uvist af hvilken årsag solgte Jens Jørgensen gården i 1834, et par år efter at han havde overtaget den, til svigersønnen på nabogården, førnævnte Niels Nielsen Møller. Denne fik i årene efter den forsømte gård betydeligt udvidet og forbedret.

Der skete nu omkring århundredets midte en successiv udflytning af de tre gårde. Den første, der blev udflyttet, var den nordligste, som nu ejedes af Jens Christian Rasmussen. Han opførte i 1848 en ny gård på den udlod, han ejede i Vasebjerg-området, ca. en km. syd for landsbyen vest for vejen mod Havmøllen, hvor gården stadig ligger. Den blev kaldt Vasegaard.

I forbindelse hermed afhændede Jens Christian sine i byen værende bygninger sammen med de i nærheden liggende jorder. Det skete i 1852, hvor han til førnævnte Niels Nielsen Møller solgte et seks fag hus "af min forrige, nu udflyttede Gaard" og hele det område, som oprindeligt havde tilhørt Peder Rasmussen.

Samme år solgte Jens Christian sit tidligere stuehus i byen med tilhørende huslod til "Avlskarl paa Rugaard" Jacob Pedersen. Enken efter Peder Rasmussen, Inger Sørensdatter, levede stadig, og hendes aftægt blev sikret ved, at hun blev boende i husets østre fem fag med tilhørende have og fik fri adgang til at bage sit brød i bageovnen hos Jacob Pedersen. Inger Sørensdatter døde i 1863, 80 år gammel. Jacob Pedersens huslod blev langt senere (1903) solgt med henblik på opførelsen af brugsforeningen "Skovgaardshus."

Den udflyttede gård, Vasegaarden, blev 10. august 1848 vurderet med henblik på brandforsikring, før den endnu var færdigbygget. Det fremgår heraf, at der blev opført et helt nyt stuehus, medens en kombineret stald- og ladelænge opførtes af bygningsdele fra den nedbrudte gård i byen. Stuehuset var udført med murede vægge i modsætning til tidligere tiders klinede. Den begrænsede størrelse af gårdbygningerne har formentlig passet til jorderne, der efter frasalgt af parcellerne oppe ved byen var reduceret til Vasebjerg-parcellens godt en tønde hartkorn.

Den næste gård, der blev udflyttet, var den midterste, som Niels Nielsen Møller havde erhvervet. Dens jorder omfattede nu fra og med førnævnte "Hans Bødgers Bakker" og op til skellet til Ørbækgaard (incl. den temmelig stejle, tæt ved gården liggende Bakketop, Kokkebakken).

Niels døde i 1866. Arvingerne var de tre søskende Hans, Anders og Mariane, hvor de to brødre indvilgede i at give søsteren (d.v.s. hendes mand, Frederik Jensen fra Holme, som

hun havde giftet sig med få måneder forinden) adkomst til ejendommen. Det er Frederik Jensen, der foranlediger gården udflyttet. Den blev landsbyens vestligste gård og nabo til skolen. Den blev godt nok ikke flyttet ret langt ud, kun nogle få hundrede meter, men dens placering på den anden side af Kokkebakken betød alligevel betydeligt lettere adgang til dens marker.

Af de tre gårde, der lå i landsbyens midte, mellem "Dammen" og "Gaden," med hvert sit markområde vest og sydvest for byen, blev den nordligste i 1848 udflyttet ca. en km. mod syd og placeret vest for vejen mod Havmøllen. Efter det nærliggende bakkedrag, Vasebjerget, fik den navnet Vasegaard - senere Store Vasegaard. Den erhvervedes i 1858 af Ingild Jensen. Efter ham kom den i 1874 i sønnen Mikael Ingildsens eje. Det er ham, der er forevigt på dette billede fra ca. 1910, hvor han poserer ved gårdens sydøstlige hjørne sammen med datteren Ingeborg og - stående i vognen - sønnen Evald. Efter Mikael fik den ældste søn Thorvald gården, medens Evald fik den i mellemtiden etablerede Lille Vasegaard.

Det er også Frederik Jensen, der i 1877 sælger "en lille Parcel til Hyllested Rosmus Sogneraad, der har anvendt samme til Have- og Byggeplads til en Skole." Den afløste den i 1845 opførte skole, der lå lige overfor på den anden side af Hyllested-vejen (nuværende Gl. Mejerivej).

Frederik Jensen og Mariane må af en eller anden grund være blevet træt af

Skovgaarde, for den 29. september 1881 foretog de mageskifte med hendes bror Hans i Søby (ved Hornslet). Også i folketællingen 1890 står denne Hans som ejer af gården. Det er i øvrigt der, man første gang ser den benævnt "Bakkerupgaard," ganske vist bogstaveret "Bagerupgaard". Vedkommende har øjensynligt haft visse stavevan-skeligheder.

Efter i nogle få år at have været ejet af en Albert Plesner blev Bakkerupgaard i 1895 købt af Rasmus Peder Hansen Bødker. Han ejede i forvejen en gård i byen, senere udflyttet som Højkærsvang. Han solgte den af Vasebjerg-parcellerne, som han derved kom til at eje (den sydligste), til Mikael Ingildsen, hvorved hele Vasebjerg kom under Store Vasegaard.

Bakkerupgaard, som blev udflyttet omkring 1870 nogle få hundrede meter fra sin oprindelige placering ca. midt i landsbyen. Gården blev i 1895 købt af Rasmus Peder Hansen Bødker, som forpagtede den til sin søn Hans. Det var efter denne, det kuperede terræn vest for gården blev kaldt "Hans Bødkers Bakker." Billedet er taget ca. 1955 i nordvestlig retning. Vejen fører mod Hyllested over mejeriet. Horisonten udgøres hovedsageligt af Hyllested Bjerger.

Rasmus Peder Hansen Bødker forpagtede ejendommen ud, senest i 1925, til sin ældste søn Hans Bødker Hansen. Det er efter ham, det stærkt kuperede terræn, som dominerede ejendommens jorder, blev kaldt "Hans

Bødkers Bakker."

Den sidste af de tre gårde, der blev udflyttet, var den sydligste i byen, som nævnt solgt til Ingild Jensen. Han købte i 1858 desuden Vasegaard, efter at Jens Christian Rasmussen havde mageskiftet den med en gård på Mols. Ingild Jensen blev således ejer af to gårde med tilhørende marker.

Til trods for, at Ingild Jensen var udensofns fra, har han nydt anseelse i byen og sognet. Han var i hvert fald en tid medlem af det i 1841 oprettede sogneforstanderskab. Han var desuden medlem af skolekommissionen, som blev nedsat i forbindelse med skoleloven af 1814. Som sådan var han direkte involveret i oprettelsen af den første skole i Skovgaarde. Han synes at have været talsmand i kommissionen for de beboere, der i 1843 første gang fremsatte ønske om skolens oprettelse. Der var skole i Hyllested, men vejen dertil har vel været for drøj, specielt for de børn, der kom fra egnens fjerneste steder. Der havde nok et par år været afholdt såkaldt vinterskole i byen, men den har forekommet utilstrækkelig. Ved kommissionens møde den 10. juli 1845 kunne Ingild Jensen meddele, "at d 14 d.M. vilde der blive begyndt paa Opførelsen af Skolen i Skovgaarde, at den kan blive brugbar til 1.Novbr s.A."

Ingild Jensen var gift med Mette Kirstine Hansdatter, og de havde to sønner, Jens og Mikael. Lige før han døde (i 1870), overdrog han Store Vasegaard til den ældste søn, Jens, medens den yngste, Mikael, fik den i byen liggende gård.

I 1874 solgte Jens Ingildsen sin ejendom til broderen Mikael og købte en gård på Boeslum Mark ved Ebeltoft. Det er gået ham dårligt der, for i 1890 finder man ham boende i et hus i Skovgaarde, beskæftiget som røgter i Hyllested.

Mikael Ingildsen var altså kommet i besiddelse af begge gårde. Han boede på

Store Vasegaard, medens gårdbygningen i byen blev udlejet, indtil den i 1906 nedbrændte. Mikael lod herefter (1910) opføre en gård en 3-400 meter syd for byen tæt ved Havmøllevejen. De to gårde blev herefter benævnt Store Vasegaard (den sydligste og først opførte) og Lille Vasegaard.

I 1912 solgte Mikael et lille areal nærmest skolen til kommunen med henblik på at oprette en gymnastikplads til skolen, hvilket var blevet forlangt af undervisningsministeriet.

Mikael Ingildsen ejede foruden (Store) Vasegaard markområderne nord herfor med tilhørende gårdbygninger inde i landsbyen. Da disse brændte i 1906, opførtes en ny gård nogle få hundrede meter syd for byen tæt ved vejen til Havmøllen. Den blev benævnt Lille Vasegaard og den først udflyttede, derefter Store Vasegaard. Billedet er taget fra sydøst. Det må være kort efter gårdens opførelse i 1910, idet stuehuset få år senere blev lettere ombygget. De afbildede personer er uidentificerede.

Efter Mikael's død (omkring 1917-20) gik Store Vasegaard til hans ældste søn, Thorvald, og en anden søn, Evald, fik Lille Vasegaard. Efter Thorvalds død blev begge Vasegaardene opkøbt af Bernhard Krogh fra Holme. Han forpagtede Store Vasegaard ud til Evald, medens Lille Vasegaard blev drevet af en bestyrer. I 1928 blev Store Vasegaard solgt til Hannis Casper.

Af de tre gamle gårde, der i sin tid har ligget som tætte naboer midt i landsbyen, blev der ikke meget tilbage. De tre høje popler, som i 1930'erne stod tæt på "Dammen," kan have været plantet af den gamle Rasmus Jørgensen og har prydet den vestlige længe af hans gård, ligesom den gamle vippebrønd, der lå tæt ved, og som i 1930'erne stadig brugtes af de nærmeste beboere, utvivlsomt har været anlagt i forbindelse med den oprindelige gård.

Ellers kan det med nogenlunde sikkerhed siges, at den nordligste gård - den, der blev tildelt Peder Rasmussen og blev udflyttet som (Store) Vasegaard - har ligget der, hvor Brugsen blev opført. Den midterste gård - den, der blev tildelt Niels Rasmussen og blev udflyttet som "Bakkerupgaard" - har ligget mellem "Dammen" og "Gaden." Den sydligste gård - den, der blev tildelt Jørgen Rasmussen og blev udflyttet som/afløst af Lille Vasegaard - har ligget som genbo til "Poul Poulsens Gaard."

Poul Poulsens gård

Landsbyens sydligste gård, hvis ejer i 1930'erne var Poul Poulsen (jeg mener ikke, den havde noget navn), var ligesom den nordligste, Ørbækgaard, ikke blevet udflyttet, men lå (og ligger) der, hvor den i sin tid var blevet placeret som udflyttergård fra Hyllested i 1759. Den fik ved udskiftningen matrikel nr.18.

Dengang hed gårdens beboere Christen Michelsen og Anna Sørensdatter. De var blevet viet i Hyllested Kirke den 29. juni 1753. Hun er da anført som "Enke Kone" og har formentlig været gift med fæstebonden til den oprindelige gård i Hyllested, som Christen Michelsen så har overtaget fæstet til. De har kun haft et par år sammen i den nyoprettede gård, for allerede i 1762 blev Anna Sørensdatter enke for anden gang. Hun har fået lov til at blive ved gården, selv om hun ikke giftede sig igen. Hun har måske haft en hjemmegående, voksen søn.

Men hun klarede det ikke. I 1770 blev der udstedt fæstebrev til "Landsoldat Søren Rasmussen af Rosmus (til) den Gaard i Hyllested Skougaarde, som Christen Michelsens Enke sidst beboede (og) formedelst Fattigdom qvitterede." Denne Søren Rasmussen holdt ud i 13 år. Så måtte også han bukke under.

Gården var nu så mærket af gennem længere tid at være misligholdt, at den nye fæster fik en række lempelser. Ikke alene blev han fritaget for at overtage Søren Rasmussens restancer med skatter og landgilde, men også for at præstere fuldt hoveriarbejde de første seks måneder. Desuden fik han 15 rigsdaler til hjælp til at anskaffe sig en hest, samt et par tønder rug og byg og tømmer til opførelse af et nyt otte fags hus.

Den nye fæster var Jacob Pedersen Lægger. Han var ved "Land Milice Sessionen i Aarhus den 12te April (1783) kiendt

utienstdygtig til at enrølleres som Land Soldat" og underskrev fæstebrevet kort efter. Der kan have været den sammenhæng, at godsejeren - der havde myndighed til at udtage bønderkarlene til soldatertjeneste - har fået Jacob Lægger fritaget mod, at han overtog fæstet på den ikke særligt attråverdige gård. Det var en ikke sjælden fremgangsmåde, at godsejeren fik en gård fæstet bort mod trussel om indkaldelse til militærtjeneste. Jacob Lægger var født i Hyllested 1757 som søn af fæstebonden Peder Lægger. Han blev den 6. juli 1781 viet til Karen Sørensdatter Helles fra Rosmus.

Af en brandtaksationsforretning den 19. januar 1799 har vi en beskrivelse af gården, som formentlig er i overensstemmelse med dens oprindelige udseende, da den blev bygget i 1759. Det var en trelænget gård i bindingsværk med lerklinede vægge og stråtag ligesom de andre gårde. Stuehuset lå som den nordligste længe, var indrettet til stuer, køkken, bryggers og tørvehus, forsynet med to skorstene, en bageovn, en jernkakkelovn i stuen og en indmuret kobberkedel i bryggerset.

Dette gamle stuehus har altså ligget på langs af "Gaden", og der lå i 1930'erne (og ligger endnu) en lang, hvidkalket bindingsværkslænge. Den er dør- og vinduesløs, men de tidligere, nu tilmurede vinduer kan endnu spores. Det må være gårdens oprindelige stuehus helt tilbage fra 1759. I den østlige ende var stuehuset bygget sammen med ladelængen, der lå i retning nord-syd. Den er senere blevet erstattet af en kampestensmuret lade, der i gavlen ud mod "Gaden" bærer årstallet 1870. Den sidste længe lå mod syd og indeholdt stalde, foderhus, fåresti og et karlekammer.

Gårdens tilhørende marker lå bekvemt tilgængelige syd for gården som i dag, men udbredte sig dengang helt ud til havet, idet de omfattede de jorder, der senere kom under gården Havlyd (se senere).

Allerede i sommeren 1799 - et par år før de øvrige fæstebønder i Skovgaarde - købte Jacob Lægger gården til selveje, i øvrigt på samme betingelser som sine kolleger. Ægteskabet med Karen Helles var barnløst, så i 1812 solgte Jacob den, hvad både bygninger og jorder angår, ret anselige ejendom for den nette sum af 11.000 rigsdaler. Ægteparret ses derefter at have fået ophold hos Karens bror, Hans Helles på Holmegaard.

Køberen af gården var Peder Bisp. Han er født 1766 som gårdmandssøn i Rosmus. Han har tilsyneladende været en ret virksom mand. Da faderen døde i 1798, sad Peder allerede i gode kår som gårdmand i Rosmus på en gård, som han må have erhvervet ved ægteskab med enken på gården, Kirsten Sørensdatter. Han var desuden sognefoged. Han ses at have foretaget omfattende ejendomshandler på egnen, og flere betydelige gårde har, omend i korte perioder, været i hans eje, specielt på Tirstrup-Drammelstrup-egnen. Så betydelige gårde som Langballegaard og Nøruplund har, omend i korte perioder, været i hans eje. I 1803-04 købte han skovfogedhuset Aarkrog, nedrev det og opførte Holmegaard.

I 1812 har han så villet slå sig ned i Skovgaarde. Han betalte Jacob Lægger 7.000 rigsdaler kontant, for de resterende 4.000 blev der udstedt en panteobligation. Skødet er udstedt den 19. juni 1812, men det blev et kortvarigt ejerskab, for allerede tre måneder efter døde han.

I ægteskabet med Kirsten Sørensdatter havde Peder Bisp kun en datter, Maren. Hun var gift med Anders True, der var gårdmand i Søby i Albøge Sogn. Ved svigerfaderens død kunne han sælge sin gård og flytte ind som ejer af gården i Skovgaarde. Han arvede endvidere, hvad svigerfaderen endnu ejede af øvrige ejendomme, og kunne forøge sin likviditet ved at afhænde dem.

I Anders Trues tid opførtes et nyt stuehus beliggende mod vest, faktisk der, hvor det

nuværende ligger. Desuden opførte han uden for gården tæt på laden et lille beboelseshus. Det må være identisk med det lille, rødkalkede, stråtakte bindingsværkshus med en gammel, stynet poppel foran, som lå der i 1930'erne (beboet af den gamle Marie Bødker, hvorefter senere) og som stadig ligger der, omend i ændret skikkelse. Det blev gennem årene lejet ud for 24 rigsdaler om året. Det har måske været Anders Trues formål at have en passende aftægtsbolig klar. Det blev ikke aktuelt. Men huset har, helt op til vor tid, afkastet en lille fortjeneste i form af lejeafgift.

Poul Poulsens gård, blev i lighed med Ørbækgaard ikke udflyttet fra landsbyen, men forblev på sit oprindelige sted som den sydligste af de seks "Schougaarde," her set fra syd. Billedet er taget i september 2001, men gården fremstår stort set med samme udseende som i 1930'erne. Den smukke kampestenslænge var stråtak og rummede ko- og hestestalde. Den er formentlig opført i sidste halvdel af 1800-tallet, i hvilken periode kampesten, et ældgammelt materiale til husbygning, fik en kortvarig renæssance. Ladelængen (skjult på billedet) var ligeledes opført i kampesten og bærer på gavlen ud mod "Gaden" årstallet 1870.

Maren døde i 1828 kun 37 år gammel, og året efter døde Anders True i en alder af 58. De efterlod sig fem børn, der alle var umyndige (formentlig er de blevet taget hånd om af deres farbror Niels True, som boede i byen og var deres formynder). Gården blev solgt ved auktion til ingen ringere end godsejeren til herregården Høgholm ved Trustrup,

oberstløjtnant og lensbaron von Adeler. Det har været ren forretning for ham, for han solgte gården allerede ½ år efter, i foråret 1830, til Hans Peter Poulsen.

Det var i dette sving, at der en søndag eftermiddag i marts 1933 skete noget så sensationelt som en færdselsulykke, idet en af egnens tjenestekarle på motorcykel kørte ind i et hestekøretøj, adstadigt fremført af et ægtepar på søndagsudflugt. Det var en sensation, ikke mindst p.g.a. politiets tilstedeværelse i skikkelse af den navnkundige overbetjent Tekken fra Ebeltoft. Bygningen med den imponerende gavl er laden til Poul Poulsens gård, og bindingsværkslængen til højre er (formentlig) det tidligere stuehus til gården. Det lille hus til venstre er det af Anders True opførte beboelseshus ("Marie Bødgers hus"). Billedet er taget i juli 1975.

Med Hans Peter bliver navnet Poulsen knyttet til gården i tre generationer. Han var søn af mølleren på Søholt Mølle ved Stubbe Sø, Poul Møller. Han blev selv mølleruddannet og kom i 1825 i tjeneste på Havmøllen. Året efter blev han gift i Hyllested Kirke med smedens datter i Skovgaarde, Mette Hansdatter Helles, datter af førnævnte Hans Helles. Parret slog sig først ned som husmandsfolk på Hyllested Mark. Hans Peter må imidlertid være kommet til penge, måske arvet efter faderen, måske sammensparet af sin løn som møllersvend. Han kunne i hvert fald som nævnt købe Anders Trues gård i 1830. Det blev således anden gang, at en af

Hellesfamilien blev madmoder på den gård. I Hans Peters tid bliver gårdens bygninger forbedret. Det gamle stuehus ud til "Gaden" bliver lavet om til at rumme vognport, huggehus, tørvehus og lo- og ladeplads til supplement af den store ladelænge mod øst.

Hans Peter Poulsen og Mette Helles fik seks børn. Da Hans Peter døde i 1853, fik Mette amtets godkendelse af, at hun kunne hensidde i uskiftet bo "sammen med deres sammenavlede Børn, der alle ere umyndige." Som bestyrer af gården ansatte Mette sin fætter, Rasmus Peter Helles. Han blev desuden hendes svigersøn, idet han blev gift med den ældste datter, Inger Marie. To af Mettes sønner, Hans Jacob og Søren Peter, var tjenestekarle på gården, som beskæftigede i alt fire karle og to piger. Det har været en ret anselig gård med en stor bedrift.

Mette Helles bestemte ved testamente, at gårdens jorder skulle ligeligt fordeles mellem den ældste søn, Hans Jacob, og svigersønnen Rasmus Peter Helles. Det blev effektueret i 1862. Hans Jacob fik fødegården i landsbyen, medens der til Rasmus Peter blev bygget en ny gård ganske tæt ved havet. Der ligger den endnu under navn af Havlyd. De to svogre skulle deles om udgifterne til udstykningen af de to parceller og til opførelsen af den nye gård. Desuden skulle de gå sammen om at yde moderen/svigermoderen aftægt. (Se skitsen, fig. 4)

Testamentet indeholder behørig bestemmelser om, hvorledes de øvrige arveberettigede skulle tilgodeses. Bl.a. skulle de tre ugifte døtre hver have 300 rigsdaler, en ko, to får, et sengested med omhæng, tre dyner, tre puder, tre lagner og en standkiste, samt "anstændigt Bryllup og Trolovelse."

Rasmus Peter Helles og Inger Marie flyttede altså ind på den nybyggede gård nede ved havet. Ved Rasmus Peters død omkring 1900 overtoges gården af sønnen Poul. Han var gift med Sofie Amalie Jensen, der var datter af

skovfogeden i Sønderskoven, Niels Jensen Fjellerup.

Jorderne til Poul Poulsens gård strakte sig oprindeligt helt ned til havet, men i 1862 blev de delt mellem en søn, Hans Peter Poulsen, og en svigersøn, Rasmus Peter Helles. Sidstnævnte fik halvdelen nærmest havet, og til ham opførtes gården Havlyd, her som en del af udsigten i nordlig retning fra Jernhatten. I forgrunden ses Skrapkær, tidligere havbugt, nu spærret fra havet ved en hævet havbund (Havbakkerne kaldet, skønt de kun nåede nogle få meter over havet). Bevoksningen i baggrunden dækker over Hullerne, gående over i Sønderskoven mod vest. Billedet er taget i maj 1963.

Poul og Sofie Helles havde som eneste barn sønnen Søren Peter. Omkring 1920 overdrog de gården til ham og slog sig ned på en lille parcel, der var udskilt fra den i 1848 udflyttede Vasegaard. Parcellen lå lige vest for den sydlige udfaldsvej fra byen, som på det stykke blev benævnt Smedebakken efter den i 1877 opførte smedje, der lå overfor. Poul og Sofie var således genbo til smedjen og nabo til skolen. Jeg husker Sofie Helles som enke, en venlig gammel dame, som af og til kastede æbler over til os fra den lille, veltrimmede frugthave, der stødte op til skolens gymnastikplads.

Da Poul Helles var død, fik sønnen Rasmus Peder stedet forpagtet til smed Poul Jensen. Det skete i 1937, ikke uden vanskelighed, for stedet var så lille, at det dårligt kunne brødføde en familie. Men sammen med

smedehåndteringen har det vel kunnet gå. Rasmus Peter Rasmussen - eller Peter Helles, som var hans almindelige benævnelse - var gift med Helga Kirstine Bødker Hansen. Hun var af den i byen og på egnen og fra gammel tid udbredte Bødker-familie. Det var i det hele taget et typisk demografisk træk, at mange af byens og egnens familier var knyttet sammen med slægtsskabsbånd.

Sønnen Hans Jacob Poulsen overtog den oprindelige gård i landsbyen. Han blev i 1861 gift med Andersine Rasmusdatter. De havde Mette Hansdatter på aftægt og ophold i gården, indtil hun døde i 1877, 73 år gammel. Efter at ejendommen var blevet halveret, har de af tyende kunnet klare sig med en karl og en pige.

I 1874 døde Hans Jacob, kun 37 år gammel. Andersine blev siddende i uskiftet bo med tre umyndige børn. Hun giftede sig ikke igen og har heller ikke ansat nogen bestyrer, men har klaret det selv med hjælp af to tjenestefolk. Senere har hendes to sønner, Hans Peter og Poul, fungeret som gårdbestyrere.

Hans Peter giftede sig en gård til i nærheden af Kolind. Så det blev Poul, der overtog fødegården, da Andersine døde i 1918. Han var gift med Kathrine Feddern, der var kommet til Hyllsted Skovgaard fra Mønsted ved Viborg. De fik børnene Inga, Hans Jacob og Agna. Kathrine døde engang først i 1930'erne. Inga blev gift og bosat i København. Hans Jacob og Agna forblev ugifte og boende på gården. Sammen med faderen dannede de et lidt aparte triumvirat. De gjorde bestemt ikke meget ud af deres personlige fremtoning, hverken m.h.t. påklædning eller hygiejne og deltog ikke i nogen form for selskabelighed. Deres tilværelses indhold var gårdens drift, hvor Poul tog sig af kreaturerne, Hans Jacob skyttede markarbejdet, og Agna bestred husholdningen.

Gården blev senere solgt til den meget indflydelsesrige afholdsbevægelse "Minne-

sota," som fra en begyndelse i den i 1970 nedlagte brugs "Skovgaardshus" bredte sig til flere af byens ejendomme.

Poul Poulsens gård var den nærmeste nabogård til skolen. Jeg kom derned i hvert fald en gang om ugen, nemlig den dag, Familie Journalen kom. Jeg sad i den stue, som blev kaldt "den grønne stou", som foruden sin mørkegrønne vægfarve udmærkede sig ved en gennemtrængende røglugt, hidrørende fra kakkelovnens tørveafbrænding.

Det er en kendsgerning, at hygiejnen på bøndergårdene på landet dengang ikke ligefrem var i top, specielt målt med nutidig målestok. Hos Katrine og Poul Poulsens var den imidlertid særlig forsømt. Det var lidt af et problem for mine forældre. For de satte megen pris på disse naboer, som var så flinke og rare. Men de var noget generede af undertiden, når de blev budt på aftenkaffe eller lignende, i flere timer at skulle udholde den umiskendelige lugt, der udgik fra værtsfolkene, og som hidrørte fra deres nære omgang med gårdens dyr. For dem en selvfølgelig, vel næppe registreret og i hvert fald uundgåelig sanseoplevelse.

Jeg har kun en svag erindring om Katrine. Mens jeg var fordybet i Familie Journalen, gik hun småsnakkende rundt i sit køkken, der lå lige ved side af "den grønne stou." Hun døde vist ret pludseligt. Hendes mand Poul Poulsen overlevede hende i mange år. Han var lille af vækst, ret trivelig, skaldet (som regel barhovedet) og med et lille fipskæg. Hele hans personage udstrålede i den grad ivrighed efter at vise venlighed og imødekommenhed, at man faktisk følte sig som et bedre menneske efter at have mødt ham. Hans glæde over at genkende en var som en udmærkelse.

Jeg ser ham en sommer eftermiddag komme op ad Smedebakken med hele kobbelet af køer efter sig. Han har været nede på marken

og hente dem hjem til stalden til vanding, fodring og malkning - den lille mand i sit snavsede og pjaltede tøj, trippende foran de utålmodige kreaturer, som hvert øjeblik ser ud til at ville rende ham over ende. Og så - da han får øje på mig - hans hilsende håndbevægelse, hans venligt lysende ansigt, idet han udbryder: "Jamen, det er jo Ove!"

Højkærsvang

I det lille røde bindingsværkshus, som Andreas True havde fået opført, boede i 1930erne en gammel kone ved navn Marie Bødker. Hun var enke efter Rasmus Bødker Hansen, ejer af den gård, der lå øst for "Gaden" over for den sydligste af "Vasegaardene". Hun kunne fra sine vinduer se over på det tidligere stuehus til den gård, hvor hun havde været madmoder.

Gården (oprindelig matrikel nr.19) var udflyttet til nogle få hundrede meter øst for byen i retning af Hullerne. Der var den opført som en ret stor, firlænget gård, som en af sønnerne, Herluf, havde overtaget. Gården blev navngivet Højkærsvang efter et stednavn, der ses på det gamle matrikelkort fra 1794, og som endnu har været velkendt i 1885/86, da gården blev udflyttet.

Ved den første udflytning fra Hyllested i 1759 fulgte den daværende gårdfæster med. Det var Niels Rasmussen, med tilnavnet Bisp, gift med Anne Christensdatter. De døde på samme dag i 1764 - af hvad og under hvilke omstændigheder vides ikke - og efterlod sig fire voksne børn.

Den påfølgende skifteforretning udviser egentlig en ganske anelig liste over møbler, inventar, klæder, besætning og arbejdsredskaber, men alligevel udviser boopgørelsen et betragteligt underskud. Nu var det jo godsejeren, der var skifteforvalter (ved sin fuldmægtig), og han var kun interesseret i at opretholde fæstebøndernes økonomiske afhængighed af ham. Så løssørets vurdering har ikke været alt for positiv samtidig med, at bygningernes forfald har været overdrevet. Dertil kom så restance med de hårde skatter, som fæstebønderne alt for sjældent kunne præstere til tiden, samt en halv snes personlige gældsposter, som Niels havde pådraget sig.

Besætningen bestod af hele ni heste, kun to

køer (den ofte forekommende kvægsyge havde borttaget det øvrige hornkvæg) og 13 får. Der var tre karlekamre. De har ligget i gårdens staldlænge og var sparsomt udstyret blot med et sengested. To bøger, en "Gudelig Bog" og en "Bønne Bog", vidner om, at i hvert fald en har kunnet læse, og desuden om den pietistiske gudsfrygt, som endnu beherskede tiden.

Af den ved skifteforretningen skete vurdering af gårdens "Brøstfældighed" kan man se, at det har været en trelænget gård. Mod øst har gårdspladsen åbnet sig ud mod de tilhørende marker, som strakte sig ud mod og til Hullerne.

Den ældste søn, Rasmus Bisp, fik overdraget fæstet, idet han lovede at videreføre gården og "Tiid efter anden at rætte sig af yderste Evne." Han klarede sig imidlertid kun i seks år. I 1770 måtte han gå fra gården "formedelst Fattigdom" og overlade den til Jens Nielsen.

Jens Nielsen var gift med Kirsten Rasmusdatter, med hvem han havde tre drenge og en pige. Han led samme skæbne som sin forgænger og måtte bukke under for de umenneskelige fæstevilkår i form af uoverkommeligt arbejde og bundløs gæld. I 1779 frasagde han sig gården og flyttede til Hyllested, hvor han fik bolig hos en af gårdmændene som indsidder, dvs. logerende hos en gårdmand, som regel mod at yde arbejde for ham.

Parret levede ikke længe, efter at de havde måttet forlade gården. Fattigdommens greb kom de aldrig fri af. Hun døde i 1781, kun 37 år gammel, og efterlod ham med fire børn i alderen syv-tolv år. Ved skiftet efter hende "angav Enkemanden at ville unde den liden Pige som er vanfør hendes afdøde Moders Kiste og Gangklæder men Drenge Børnene kunne han ikke give for nærværende da hans Evne ey er dertil men han belovede at ville give dem deres forsvarlige Klæder og Føde samt Lærdom som han for Gud og Mennesker

vil være bekient." Jens døde kort efter, i 1783 i en alder af 42 år, "ringe og uformaaende."

Afløseren var Rasmus (Pedersen) Fisker. Han var "Landsoldat", d.v.s. udskreven national soldat i modsætning til de mange hvervede af forskellige nationaliteter. Han er ved fæstet blevet fritaget for militærtjeneste, hvilket stod i godsejerens magt, og som nævnt ofte brugtes som pressio for at få overtaget et fæste, specielt af en forgældet gård som i dette tilfælde.

Rasmus har ikke kunnet købe gården til selveje, da dette omkring århundredskiftet blev aktuelt. I stedet blev den (i 1802) købt af to driftige unge mænd i forening. Det var den 28-årige Hans Helles, tidligere omtalt som bror til Jacob Læggers kone Karen, og den 33-årige Hans Jensen, søn af landsbyens nordøstligste gård (se senere).

I forbindelse med nævnte handel blev der udskilt en parcel på godt fem skp. hartkorn, hvorpå opførtes et hus til Rasmus Pedersen og hans (i øvrigt tredje) kone Ane Jensdatter. Det må være sket på foranledning af sælgeren, som jo var godsejeren, og kan vel nok ses som udtryk for en vis social forståelse. Men Rasmus og Ane har ikke klaret sig særligt godt på den lille ejendom. Ifølge skifteprotokollen anmelder Ane manden som død 17. juni 1805 og efterladende hende med de tre små børn "sygelige og alle i kummerlige Omstændigheder ... udi dette fattige Boe hvis Gield er saa stor at hun ved næsten ingen Udvei". Hun fik dog af skifteforvalteren overdraget boet "saaledes som samme nu er."

Kort efter købet af gården enedes de to kompagnoner om at dele bygninger og jorder ligeligt imellem sig. Hans Helles fik den nordligste, Hans Jensen den sydligste del. Rasmus Fiskers lille ejendom, hvor Ane Jensdatter nu boede som enke, skulle ved hendes død tilfalde dem med hver en halvdel. Hans Helles har i øvrigt virket som byens

smed ved siden af sit hverv som halvgårdsejer.

Som en rest af hoveriet eksisterede der stadig bestemmelser om, at bønderne var pligtige til på omgang at stille køretøj med heste og kusk til rådighed for offentlige myndigheder til transport af øvrighedspersoner, varer eller materiel, bl.a. til de vejarbejder, som nu ved århundredets begyndelse tog fart. De to mænd enedes om, at Hans Jensen skulle påtage sig denne byrde mod, at Hans Helles betalte ham for enhver sådan rejse "for en Konge Reyse 3 Mark, for en Kirke Reyse 3 Mark, naar den er til Ebbeltoft eller Grennaae. men naar den er til Stranden efter Sand eller Steen da 12 Skilling og for Vey Arbeyde 1 Dag 29 Skilling."

Den dybere mening med nævnte deling ser ud til at have været, at den gjorde det muligt for Hans Helles at afvikle sin del af ejendommen, idet han havde til hensigt at erhverve den noget større gård "Holmegaard," der var blevet opført i det tidligere overdrev sydvest for byen. Han fik i 1803 Rentekammerets⁽⁵⁾ tilladelse til at udstykke sin del i seks parceller, som han solgte, en parcel til den tidligere omtalte Jens Kruse, to parceller til Søren Clausen Væver og de sidste parceller incl. Rasmus Fiskers husmandssted til Ole Spends. (Se skitsen, fig. 5)

Aftægtsforpligtelsen over for Rasmus Fiskers enke fulgte med salget, således som det var praksis, d.v.s. at forpligtelsen til at forsørge forældre ikke blot var knyttet til disses børn, men til enhver kommende ejer af den ejendom, som husede aftægtsfolkene - en helt nødvendig social foranstaltning i tiden før indførelsen af aldersrente (folkepension) og "De gamles Hjem" (plejehjem).

Hans Jensen beholdt sine jorder og blev boende på gården i byen. Han var gift med Karen Sørensdatter, fik med hende fire børn, men døde ung, 36 år gammel, i 1814. Karen giftede sig igen, med Peder Andersen Bødker,

som dermed overtog gården. I hans tid blev gården forbedret ved tilbygning. I 1841 er den anført med et ni fags stuehus, ladebygningen ud mod "Gaden" på 14 fag og staldlængen mod syd på 11 fag og forsynet med en port.

Peder og Karen fik kun et barn, datteren Hansine. Hun blev 1845 gift med en tjenestekarl i byen, Hans Rasmussen Bødker. De gamle gik derefter på aftægt med ophold på gården, som de unge overtog.

Som det ses, bar svigersøn og svigerfar begge tilnavnet Bødker. Det var et meget udbredt tilnavn, ikke blot lokalt, men også i fjernere sogne. Det er imidlertid svært at udrede de nærmere slægtsforhold mellem disse "Bødkere." Dels er tilnavnet ikke anvendt konsekvent - somme tider er kun patronymet anvendt, somme tider kun tilnavnet uden patronym. Dels kan der meget vel være tale om flere familier med tilnavnet Bødker, også inden for Hyllested Sogn.

Hans Rasmussen Bødker var medlem af sogneforstanderskabet, og som sådan blev det ham overdraget - sammen med Anders Pedersen på Ørbækgaard - at finde ud af, hvor grunden til en ny skole kunne lægges. Det var i 1870, og de to mænd har altså fundet ud af, at stedet vest for "Dammen" og i læ af Kokkebakken var ideelt.

Det er gået godt med landbruget. Det ses af, at Hans Rasmussen Bødker i 1857 har opført en ny ladebygning på 16 fag og 12 alen dyb. Det må være den, der endnu er en rest af i form af en mur, som går under benævnelsen "Brandmuren." Den var ca. 12 m lang og 1½ m høj, forløb langs "Gaden" og dannede skel mellem denne og en have, som var den tidligere gårdsplads. Betegnelsen "Brandmuren" stammer formentlig fra, at den var opført af brændte sten, som kunne modstå ildebrand. Der har i så tilfælde været tale om, at den oprindelige bindingsværkslænge er blevet erstattet med det, man kalder en grundmur.

Hans og Hansines eneste søn, Rasmus Peder Bødker Hansen, overtog i 1885 gården med forældrene på aftægt. Han var gift med Ane Marie Sofie Nielsen, som er identisk med førnævnte Marie Bødker. Rasmus Peder og Ane Marie fik mange børn, der alle blev døbt Bødker Hansen, og hvoraf fire blev boende og stiftede familie i Skovgaarde. Det drejer sig om: Helga (g.m. Peter Helles på Havlyd) Hans, Rigmor (g.m. senere omtalte Jens Kjørholm) og Herluf.

Udsigt fra bakkepartiet ved Hullerne mod den i 1885/86 udflyttede Højkærsvang, samt den østlige side af Skovgaarde. Billedet er taget i maj 1992, så det er vanskeligt p.g.a. bevoksningen at udpege bestemte bygninger. Midt i billedet skimtes taget af Poul Poulsens gård, til højre herfor ses en stærkt renoveret udgave af det boelssted, som i 1802 blev opført til Rasmus Pedersen og Ane Jensdatter, i 1930'erne beboet af Adolf Jensen, efterfulgt af Jens Kærholm. Trægruppen til venstre, over den hvide bygning (del af maskinstation), markerer Stenovnen.

Rasmus Peder var en holden mand og købte den nyligt udflyttede Bakkerupgaard, hvor han ansatte sønnen Hans som forpagter. Selv forestod han i 1885/86, kort efter sin overtagelse af gården, udflytningen til Højkærsvang, idet stuehuset blev stående og solgt til maler Martinus Pedersen. Rasmus Peder er død omkring 1920. Marie Bødker stod endnu til først i 1930'erne som gårdejerske af Højkærsvang med sønnen Herluf som bestyrer, indtil hun, da Herluf giftede sig,

flyttede op i det lille, røde bindingsværkshus.

På den ene af de to parceller, som Søren Clausen Væver havde købt, var der (formentlig af Hans Helles med henblik på udflytning) ca. midtvejs mellem Skovgaarde by og Hulleerne opført et otte fags hus, hvoraf de fem var til beboelse, de tre til lade og kohus. Det blev kaldt "Myrsiighuus" efter et kærområde, der har ligget tæt vest for, og blev med de to parceller begyndelsen til en ejendom, som ved gennemgribende forbedringer og udvidelser af bygninger og jorder nåede en anelig grad af velstand. Den var i 1930'erne kendt under navnet Skovly og ejedes af en navnefælle til, omend ikke direkte efterkommer af Søren Clausen Væver, nemlig Søren Clausen Christiansen.

Søren Clausen Væver var født i Fuglslev Sogn ca. 1761 og gift med Ane Jensdatter. De fik kun et barn, datteren Marie. Hun blev gift som 19-årig med Niels Madsen fra Keilstrup, som overtog ejendommen. De fik ingen børn. Han døde 40 år gammel i 1830. Marie giftede sig igen med Niels Sørensen Bakmand fra Draaby. Med ham fik hun sønnen Søren, som blev døbt Clausen Nielsen, idet Marie ønskede at videreføre sin faders navn.

Søren Clausen Nielsen overtog ejendommen, giftede sig med Ane Kirstine Poulsen (datter af førortalte Hans Peter Poulsen) og fik med hende børnene Ane Marie Sophie og Niels Peter. De fik mærkeligt nok ikke efternavnet Clausen, men kun Nielsen.

Ejendommen med tilliggende var efterhånden blevet udvidet og forbedret. Ved skiftet efter Søren Clausen Nielsen (han døde i 1873, kun 42 år gammel) blev den med bygninger, jorder, besætning og indbo vurderet til 10.000 rigsdaler og var komplet gældfri. De eneste udgiftsposter var aftægten til den gamle Niels Sørensen Bakmand, der endnu levede, nogle få personlige gældsposter og skifteomkostningerne. Arvebeholdningen udgjorde intet mindre end 8.578 rigsdaler, der blev for-

delt mellem enken Ane Kirstine (halvdelen) og de to børn, den 11-årige Ane Marie Sophie og den 9-årige Niels Peter (hver en fjerdedel). Ane Kirstine besluttede, at børnene ud over deres arvepart skulle have hver 1.600 rigsdaler, en hest til 2.000, en ko til 500, to får til 200, sengeklæder til 60, et sengested til 14, et klædeskab til 20 og en dragkiste til 12 rigsdaler. Så Ane Marie Sophie (= Marie Bødker) har været et godt parti, da hun 13 år senere blev gift med Rasmus Peder Hansen Bødker.

Ane Kirstine giftede sig anden gang med Rasmus Peder Christiansen fra Gravlev. De fik sønnerne Søren og Peter Emil. Og nu dukker navnet Clausen op igen. Lige som Marie Sørensdatter ønskede at videreføre sin faders familienavn, har Ane Kirstine ønsket, at det blev videreført gennem i hvert fald den ene af hendes sønner. Det blev den ældste søn, der blev døbt Søren Clausen Christiansen, mens Peter Emil var døbt alene Christiansen.

De to brødre overtog gården og ejede den i fællesskab indtil ca. 1907. Da overtog Søren Skovly, som ejendommen nu blev kaldt, som eneejer, idet Peter Emil forpagtede Jærgaarden i Sønderskoven.

Peter Emils kone Marie købte, da hun blev enke, det nordøstligste hus i landsbyen med tilhørende fire skæpper land. Senere blev hun husbestyrerinde hos Frederik Kjærholm på Ørbækgaard og lejede stedet ud. Et par år i 1930'erne husede det en karetmager, et endnu udbredt håndværk på landet dengang med de mange hestekøretøjer. Hun beholdt i øvrigt huset, så hun og Frederik Kjærholm kunne flytte ind der, da han havde afhændet Ørbækgaard, jfr. tidligere.

Søren Clausen (Christiansen) og hans kone Margrethe på Skovly var et meget afholdt ægtepar. Han var en anset mand, medlem af sognerådet og i bestyrelsen for "Sparekassen for Hyllested-Rosmus." Det var i denne sidste

egenskab, han undervejs til eller fra et møde forulykkede i sit jumbekøretøj og kom til skade med sit ben, så at det måtte amputeres, og han blev forsynet med et træben.

Stuehuset til den som Højkærsvang udflyttede gård blev liggende, her set fra "Gaden." Billedet må være taget omkring århundredskiftet. Den anonyme person ved husets gavl kan ikke bidrage med oplysninger herom. Det kan mælkejungen nok, for den antyder, at billedet er taget efter mejeriets oprettelse i 1897.

I det gamle stuehus til den udflyttede Højkærsvang, som maler Martinus Petersen købte i 1886, blev der i en sidebygning til den østlige ende af huset indrettet et forsamlingslokale. Man kunne endnu i 1930'erne se rester af den vægudsmykning (nogle grønne guirlander og et par dannebrogssflag), som Martinus Petersen var mester for. Han døde i 1906, hvorefter førnævnte Jens Ingildsen overtog huset. Han etablerede en lille høkerbutik, formentlig i gavlen ud til "Gaden."

Som tæt nabo til det gamle stuehus lå det

boelssted, som i 1802 blev oprettet som af-tægtsmulighed for Rasmus Fisker og Ane Jensdatter. Det var i sin tid blevet købt af Ole Spends, jfr. tidligere. Han havde i forvejen fæstet et husmandssted, der lå ved vejen ud til Sønderskoven, og var altså på samme tid selvejer og fæster, i øvrigt en af de sidste fæstere på Rugaard.

Samme hus i juli 1985. Her ses "Brandmuren," en rest af ladelængen til den udflyttede gård. Her etablerede Jens Ingildsen sig omkring 1910 med en lille høkerbutik i gavlen. I 1930-40'erne havde den daværende beboer, Adolf Jensen, samme sted en lignende butik med et blandet varesortiment, fortrinsvis slik. Sammen med tilstedeværelsen af "Brandmuren" gjorde det stedet til et yndet samlingspunkt for landsbyens børn og unge.

Boelsstedet i byen blev af Oles efterkommere solgt til Rasmus Peder Christiansen på Skovly. Han lejede det ud til forskellige, indtil det i 1915 overtoges af Peder Stougaard. Denne skal have været en begavet og selskabelig mand, men til gengæld ikke særlig effektiv som landbruger. Først i 1920'erne flyttede han til Silkeborgengen, og stedet overtoges af Adolf Jensen. Denne måtte gå fra ejendommen i 1934 og flyttede ind i det gamle stuehus. Derefter blev ejendommen overtaget af Jens Kærholm, der var søn af Frederik Kærholm på Ørbækgaard.

På vej til Hullerne kom man forbi et hus, som gik under navnet Molbohøj. Hvorfor det hed det, fortaber sig i det uvisse. Det lå på den

udlod på ca. 3½ skæppe land, som havde tilhørt den Jens Kruse, der havde købt og bebygget en grund inde i byen mellem Ørbækgaard og den senere Skovgaardsgaard.

Det må have været noget besværligt at have sin mark så langt fjernet fra sin avlsbygning. Det var ikke desto mindre tilfældet indtil 1861, da Jens Kruses søn solgte grunden, lod huset nedrive og nyopføre på udlodden. Huset var indrettet til beboelse i den ene ende og med kostald, fåresti, lo og lade i den anden.

Det i 1861 udflyttede husmandssted Molbohøj. Personerne er Bernhard Krog til venstre og til højre Thorvald Ingildsen med sin kone Johanne og den formentlig førstefødte i barnevogn. De to store børn er uidentificerede. Thorvald havde købt stedet i 1909, men overtog kort efter Store Vasegaard. Bernhard Krog var svoger til Thorvald og boede på stedet i 1911. Det var ham, der efter Thorvalds død opkøbte begge Vasegaardene. Billedet vil kunne dateres til omkring 1910.

Molbohøj var i lang tid ejet af eller udlejet til flere forskellige, som fristede tilværelsen på det lille jordstykke, suppleret med tilfældigt arbejde som daglejer. På et tidspunkt blev stedet, som jo var nabo til Skovly, erhvervet af Søren Clausen Christiansen. I 1930'erne var det lejet ud til et ægtepar fra Sjælland. De blev kaldt "sjællænderne", og det var der sådan set ikke noget underligt i. De blev dog betragtet som værende lidt mærkelige. Der blev fortalt flere historier om dem og deres akavede, ikke alt for begavede adfærd, der yderligere fremhævedes af deres sjællandske

tungemål. Man skulle såmænd ikke tilflytte ret langvejsfra, før man blev betragtet som fremmedartet.

Et af de fælles problemer, som bønderne stod overfor før landboreformerne, har været at ansætte en byhyrde og opføre et hus til ham at bo i, "Hyrdehuset." Det blev opført ved bøndernes egen indsats på den del af landsbyens område, som var fælleseje, "gadejord." Samtidig blev der tildelt byhyrden et stykke jord, "Hyrdelodden," hvor han har kunnet holde en ko og nogle får, en del af hans løn.

Hyrdehuset i Skovgaarde med tilhørende hyrdelod er aftegnet på det gamle matrikelkort fra 1794. Huset ligger der stadigvæk, i landsbyens sydøstligste hjørne.

Da fællesskabet ved udskiftningen blev opløst, og der ikke mere var behov for en byhyrde, overdrog "bymændene" hyrdehuset til en husmand Søren Petersen. Huset har gennem 1800-tallet været beboet af flere fortrinsvis småkårsfolk (daglejere). Det var oprindeligt ikke mere end tre fag stort, men blev udvidet et par gange, husede en overgang to familier (sikkert ikke uden pladsproblemer).

I 1899 erhvervedes det af tømrer Jørgen Petersen. Han var gift med Dorthea, som var datter af Hans Rasmussen Bødker og Hansine og blev altså nabo til sit fødested.

Jørgen Petersen og Dorthea havde to sønner, Thomas og Carl, der begge blev tømrere ligesom deres far. De blev begge boende i landsbyen og var således en slags konkurrenter. Det var måske derfor, de ikke stod hinanden særligt nær. Man så dem i hvert fald aldrig sammen.

Carl overtog det tidligere hyrdehus og faderens værksted, der var noget mere beskedent end det, Thomas etablerede, ligesom Carls tømrervirksomhed var betydeligt

mindre end broderens og næppe alene har kunnet give et tilstrækkeligt udkomme.

Thomas klarede sig øjensynligt bedre. Han opførte ca. 1908 sin værkstedsbygning ved "Dammen" og lidt senere et beboelseshus ud mod "Gaden."

Højkærsvang ejedes endnu omkring det 20. århundredes slutning af en direkte efterkommer af den Hans Rasmussen Bødker, der giftede sig gården til ved at ægte Hansine i 1845. Efter fire generationer af Bødkerfamilien er det nu afhændet til "fremmede" og dets status som slægtsgård dermed ophørt.

Gården, der blev til huse.

Hvor "Gaden" gik over i den nordgående vej mod Rugaard, førte en relativt smal vej mod øst ud til Sønderskoven. I det hjørne, som denne vej danner med "Gaden," lå den nordøstligste af de seks "Schougaarde." Den fik i forbindelse med udskiftningen matrikel nr. 20.

Af en brandtaksation, foretaget den 19. januar 1799, kan man danne sig et indtryk af gårdens udseende. Den havde i modsætning til de fem andre gårde hele fire længer, i øvrigt lerklinede vægge og stråtag. Den sydlige længe var stuehuset, som var forholdsvis langt, forsynet med to skorstene og bageovn og indrettet til stue (med "Jernkakkelovn"), kammer, køkken og bryggers (med "Kaabberkiedel i Grube"). Den 15 fag store ladelænge lå ud til "Gaden", altså vestligst. Den nordlige længe var staldlængen med portgennemkørsel. Mod øst lå en mindre længe på seks fag, der var indrettet til huggehus og svinehus og desuden rummede en stue og et køkken.

Gårdens tilliggende jorder ses af matrikelkortet fra 1794 at have været beliggende i en vinkel mellem Joen Therkildsens marker mod nord og Rasmus Fiskers mod syd. De strakte sig østpå ud til Sønderskoven og forløb dér langs skovbrynet mod sydøst over et højdedrag, kaldet Horsebjerg, ud til Kattegat. (Se skitsen, fig. 1)

Gården blev kort efter sin udflytning fra Hyllested fæstet til "ung Karl Jens Nielsen barnefødt i Hyllested." Han skulle ellers have haft en af gårdene i Hyllested by, men den var nedbrændt ved en ret omfattende ildebrand i byen, der skal have lagt flere gårde øde. Fæstebrevet er dateret 1. juni 1766. Hvem der har været fæster før den tid - altså fra 1759 - er uvist.

Jens Nielsen giftede sig som ung fæstebonde med Dorthe Nielsdatter og fik med hende sønnerne Niels, Hans og Rasmus og datteren

Anne. Efter 10 års forløb døde Dorthé. Af skifteforretningen efter hende fremgår, at gården har givet ganske godt udbytte. Den var vel udstyret med møbler, husgeråd og andet inventar. Især bemærkes "en Eege Kiste med Den Sal Kones Gangklæder", som udviser en ganske omfattende garderobe. Besætningen bestod af ti heste, tre køer, tre kvier, en stud, 29 får, fire gæs og tre svin. Alligevel udviste boet en gæld på to-tre rigsdaler, og med den kunne Jens Nielsen forblive på gården.

I 1778 giftede han sig igen med Maren Jensdatter, med hvem han fik sønnerne Jens, Peder og Laurs og døtrene Dorthé og Maren. I 1801 købte Jens Nielsen gården til selveje på samme vilkår som de øvrige fæstebønder i byen. Året efter solgte han halvdelen af ejendommen til sin ældste søn, Niels, der nu var blevet 36 år. Af det område, som strakte sig ud mod Sønderskoven, fik faderen den nordligste halvdel, sønnen den sydligste, og af det område, som forløb ned langs skovbrynet over Horsebjerg, fik faderen den vestlige del, sønnen den østlige. (Se skitsen, fig. 6)

I første omgang havde Niels blot overtaget halvdelen af gårdens bygninger, men det er blevet for upraktisk, så han besluttede sig til at udflytte sin del af gården. Faktisk var han den første i landsbyen, der tog det spring. Han flyttede sin halvgård helt ud til Horsebjergområdet, efter hvilket den senere fik navn.

Af de andre fem sønner blev de tre hjemfarne. Hans blev gårdmand i byen (det var ham, der gik sammen med Hans Helles om køb af den senere Højkærsvang), Rasmus købte et lille stykke jord nord for vejen til Sønderskoven, hvor han slog sig ned som husmand, og Peder blev gårdmand i Hyllested. De to, Jens og Laurs, blev hjemme på fødegården og hjalp til.

Imidlertid blev Jens Nielsens helbred skrøbeligt, og han blev mere og mere afhængig af sønnernes hjælp i gårdens bedrift. Det var især den yngste søn, Laurs, der i

perioder var alene på gården sammen med faderen. Det anerkendte Jens Nielsen ved i 1805, da han var 74 år, at indsætte Laurs som enearving til halvgården, fordi han "billigen bør have nogen Erstatning fordi han har Omsorg for sin gamle Fader." Til gengæld skulle han "troeligen forblive hos sin Fader, og troeligen staae ham biev indtil hans Død."

Fire år senere døde Jens Nielsen, og Laurs overtog ejendommen. Af skifteforretningen fremgår, at det er gået tilbage med velstanden. Af kreaturer nævnes kun en gris, en ko, et par kalve og fire får, og gældsposterne overstiger indtægten med det dobbelte. Laurs' ejerskab blev ganske kortvarigt. Året efter (1810) indkaldtes han til "Kongens Krigstjeneste" (det var i Englænderkrigens tid), og da han "derfor ei finder min Regning ved at beholde Gaarden", solgte han den til broderen Jens.

I 1816 finder vi Laurs hjemme igen på gården, som nu ejedes af broderen Jens. Denne havde kunnet undgå soldatertjeneste p.g.a. en stiv arm. Det må have været lidt mærkeligt for Laurs, som oprindeligt havde arvet gården, at skulle nøjes med rollen som medhjælper. Men det har han været indtil 1831, hvor de to brødre blev enige om at være fællesejere af halvgården og dens jorder. Disse var i løbet af Jens' tid som ejer blevet reduceret til den nordligste del, idet Jens i 1827 havde solgt sin del af Horsebjergområdet til Niels Madsen Kleistrup, på det tidspunkt ejer af den ejendom, der senere blev til Skovly. (Se skitsen)

I sin ansøgning til Indenrigsministeriet om tilladelse til at afhænde så stor en del af sin ejendom anfører Jens bl.a., at han ikke ser sig i stand til at klare bedriften af den langt fra gården liggende udlod, og at hans økonomiske situation i øvrigt er i en sådan forfatning, at han er ved at måtte forlade gården. Og af en ledsagende attest fra præsten hedder det: "At Gaardparcellist Jens Jensen i Skovgaarde er, formedelst de for Landmanden trykkende Tiider og en talrig

tildels sygelig Børnefloks Forsørgelse, geraadet i Armod, saaledes at han i de senere Aar næsten intet har kunnet udrede af hvad ham paalægges, dette kan jeg herved med fuld Overbevisning, til dels grundet paa umiddelbar Erfaring, attestere."

Landsbyens nordøstligste gård blev i 1802 delt mellem far og søn. Sønnen Niels Jensen var den første, der vovede at slå sig ned uden for landsbyen. Allerede 1803 udflyttede han sin halvgård ud i den del af sit markområde, som grænsede op til den sydlige del af Hullerne. Den nye gård gik under navnet Horsebjerg, opkaldt efter det bakke drag, den blev anlagt på. Kort efter udflytningen frasolgte Niels Jensen betydelige arealer af ejendommen. Den endte med at blive overtaget af Rugaard, der forpagtede den ud fra 1901 til Rasmus Fjellerup.

De to brødre, Jens og Laurs Jensen, drev herefter den resterende del af ejendommen i fællesskab, ligesom de deltes om den halverede gård i byens nordøstlige hjørne. De døde med et par års mellemrum, Jens i 1850, 75 år, og Laurs i 1852, 65 år gammel. Begge enker, Lisbeth Jørgensdatter hhv. Ane Marie Andersdatter, fik bevilling til at hensidde i uskiftet bo og solgte senere på samme dag i 1855 deres respektive andele i den fælles ejendom til hver af deres sønner, Anders Laursen hhv. Jens Jensen, mod, at der blev ydet dem ophold og aftægt.

Kort efter overtagelsen af ejendommen blev disse to fætre enige om at ophæve

fællesskabet og dele jorden imellem sig. Anders fik den halvdel, der lå nærmest landsbyen, og Jens den, der lå nærmest Sønderskoven. Hver halvdel var på godt fem skæpper hartkorn, så betegnelsen "Huusmand", som allerede fædrene Laurs og Jens (den ældre) bar i folketællingerne siden 1834, var nu helt berettiget. (Se skitsen)

De to parceller blev senere afhændet til "Hr Jægermester Mourier Petersen til Rugaard." og var herefter lagt ind under Skovgaards- gaarden.

Allerede i 1804 havde Niels Jensen på Horsebjerg frasolgt den del af sine jorder, der lå øst/vest mellem landsbyen og Sønderskoven. Hele dette areal erhvervedes gennem årene af Rugaard, der således til sidst blev ejer af al jord nord for vejen til Sønderskoven. Med undtagelse af en lod nærmest landsbyens nordøstlige hjørne på godt fire skæpper land. Den købte den 25-årige Poul Kyhl fra Draaby i 1856 og byggede herpå det hus, som senere overgik til Marie Christiansen, enke efter forpagteren på Jægergaarden, Peter Emil Christiansen, jfr. tidligere.

Det var jo ret så omfattende jordarealer, Niels Jensen havde frasolgt, og så kort tid efter at han havde overtaget sin halvdel af den oprindelige ejendom og var udflyttet fra byen. Formålet med salget kan vel have været dels at få nogen likvid kapital, dels at lette arbejdet i markerne ved at skaffe sig af med de fjernere liggende. Han ejede nu alene den relativt smalle strækning langs Sønderskoven fra skovvejen til Kattegat, som udgjorde godt og vel en tønde hartkorn. Han benævnes da også i en brandtaksation fra 1806 "boelsmand", en mellemting mellem gårdmand og husmand.

Der foreligger ikke noget om, at det er gået Niels Jensen dårligt. Han døde i 1838. Ved dødsanmeldelsen på herredskontoret i Ebeltoft foreviste sønnen, den 22-årige Søren

Nielsen, et testamente, som hans far havde udstedt kort, før han døde, og hvorefter Søren fik overladt ejendommen. Med Søren Nielsen begyndte en opløsning af ejerskabet til ejendommen. Allerede året efter overtagelsen solgte han den ene halvdel, og tre år senere solgte han den anden. Han ernærede sig derefter som daglejer, blev dog boende til leje på stedet, som derefter rummede tre familier

Parti af "Gaden," set mod syd fra vejen mod Rugaard. Til venstre ses først gavlen til stuehuset af den gård, hvis halvdel udflyttedes som Horsebjerg. Her boede ca. 1890-1930 skrædder Beck. Længere tilbage ses den landarbejderbolig, som gik under navnet "Den hule Tand," og længere tilbage endnu gavlen af stuehuset til den som Højkærsvang udflyttede gård. Til højre ses brugsforeningsbygningen, efter den (hus med kvist) tømrer Thomas Petersens ca. 1908 opførte bopæl og efter denne et tofamilieshus, opført på grunden til den gård, der blev udflyttet som Lille Vasegaard. Helt i baggrunden skimtes "Marie Bødgers hus." Datering: ca. 1910-15.

De to halvparter skiftede ejer nogle gange, indtil den hele ejendom omkring 1880 blev opkøbt af Rugaard. Boliger og jorder er i de følgende år derefter dels udlejet, dels bortforpagtet stykkevis til forskellige. Men fra 1901 var hele ejendommen Horsebjerg med samtlige bygninger og tilliggende jorder forpagtet til Rasmus Fjellerup.

Af den halvgård, som blev liggende i landsbyen, er der kun et par huse tilbage, hvis eksistens med sandsynlighed kan føres tilbage til den oprindelige fæstegård.

Skråt over for Brugsen med gavlen ud til "Gaden", ligger et hus, som i 1930'erne husede to familier. Det er efter al sandsynlighed det tidligere stuehus til gården. Opdelingen af huset til et tofamilieshus er sket i 1886 på foranledning af Mourier Petersen, Rugaard, som ved sine opkøb af gårdens jorder var ejer af huset såvel som af hele den gamle gårdsplads.

Boligen i den vestlige ende af huset ud mod "Gaden" blev samme år købt af skrædder Theodor Jacob Beck. Han kom fra Lyngby og etablerede sig med værksted i gavlen ud til "Gaden", hvor man kunne se ham sidde på bordet på ægte gammeldags skræddermanér. Efter hans død boede sønnen, Christian Beck, der med familie. Efter ham flyttede førømtalte Elvine Hiorth ind i lejligheden og henlevede sin enkestand der.

Boligen i den østlige ende blev beboet af forskellige land- eller skovarbejdere. Dem var der en hel del af på egnen, fortrinsvis beskæftiget ved Rugaard.

Vinkelret på ovennævnte hus lå (og ligger) et lille, meget idyllisk udseende bindingsværkshus med stråtag og hvidkalkede mure. Det er, om ikke identisk, så i hvert fald beliggende samme sted som det lille ekstra hus med stue, køkken, huggehus og svinehus, som var en del af den oprindelige gårdbebyggelse. Huset ejedes af en husmand Rasmus Jensen, der i 1878 solgte det til et konsortium af gårdejere i landsbyen med henblik på at etablere en bolig for smeden. Det blev af samme grund kaldt "Smedehuset."

Dér boede i tiden 1898 til engang i 1920'erne smeden Niels Poulsen. Efter ham blev smedehåndteringen overtaget af Poul Jensen, som må have boet i "Smedehuset", indtil han i

1935 lejede sig ind i Poul og Sofie Helles' hus og et par år senere forpagtede den lille ejendom over for smedjen.

De næste beboere var Rasmus Fjellerup og hans kone Nicoline, som på deres gamle dage flyttede fra Horsebjerg og bosatte sig i "Smedehuset." Fra min tid som tjenestekarl hos Johannes Bødker på Ørbækgaard i 1940-41 husker jeg den aldrende Rasmus Fjellerup, en hyggelig og munter, gammel mand med et venligt ansigt over en tætbygget, lidt kortstammet skikkelse. Han fandt ofte vej ned på gården, enten for at få lidt snak eller for at gøre sig nyttig med et eller andet. En af hans selvvalgte aktiviteter var at lave en riskost (en "Lime") til at feje den brostensbelagte midtergang i kostalden med, hvad den var eminent til.

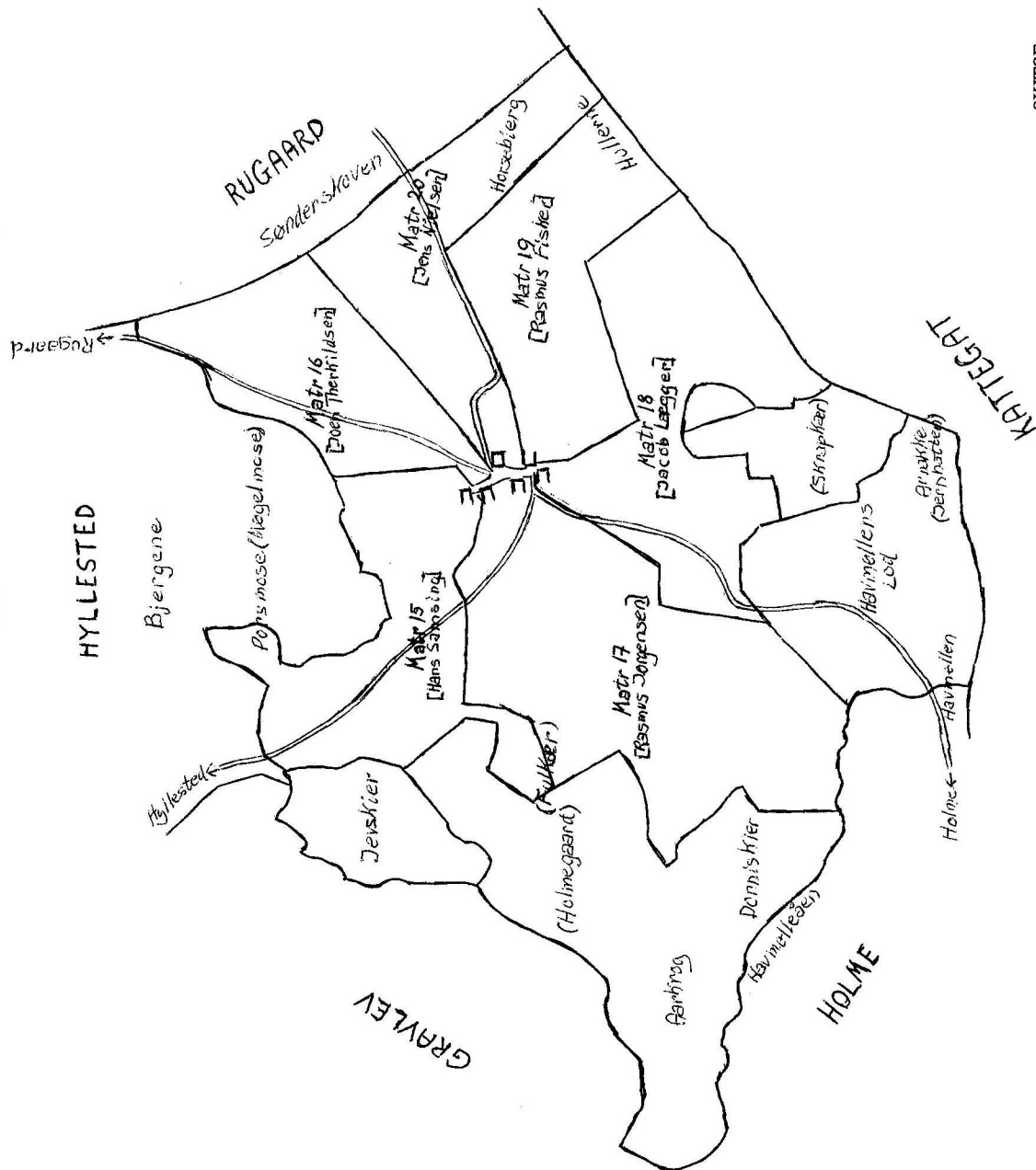
Dette idylliske bindingsværkshus har med al sandsynlighed været en del af den gård, hvis halvdel blev udflyttet som Horsebjerg. Det blev i 1878 opkøbt af nogle gårdmænd i forening med henblik på indretning som bolig for landsbyens smed, deraf betegnelsen "Smedehuset." Som sådan fungerede det til engang først i 1930'erne. Derefter flyttede Rasmus Fjellerup og hans kone Nikoline fra Horsebjerg og tilbragte deres alderdom i "Smedehuset." Det har været, før dette billede er taget (ca. 1950). De ansigtsløse personer på billedet har ikke kunnet identificeres.

Engang i en middagspause var jeg blevet sendt op til "Smedehuset" for at spørge Rasmus, om han kunne komme ned og give

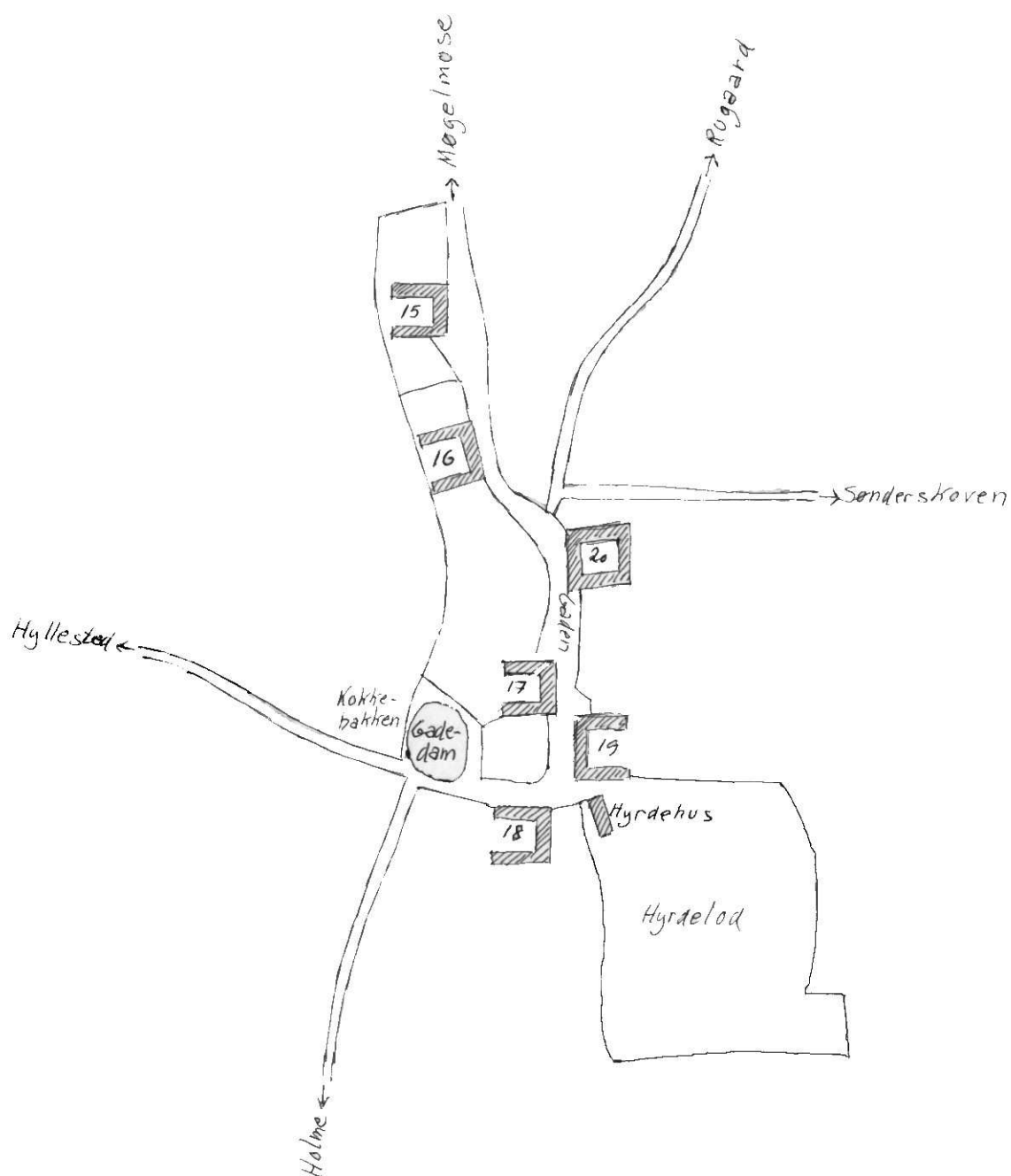
en hånd med til et eller andet forehavende, måske i forbindelse med høsten. Det lille hus med sit stråtag, sine hvidkalkede mure og sit sorte bindingsværk udstrålede i sig selv en aura af fortidighed. Og da jeg var kommet ind og stod i køkkendøren og så Rasmus og Nicoline i det lille rum, hun ved en spinderok, han i færd med at karte uld, følte jeg mig som ført tilbage i tiden. Jeg kunne have været tjenestekarl hos Hans Samsing og af ham være blevet sendt op til Jens Nielsens et ærinde og være kommet ind i det lille stuehus og set det samme syn som nu ca. 150 år senere.

Noter afsnit 1

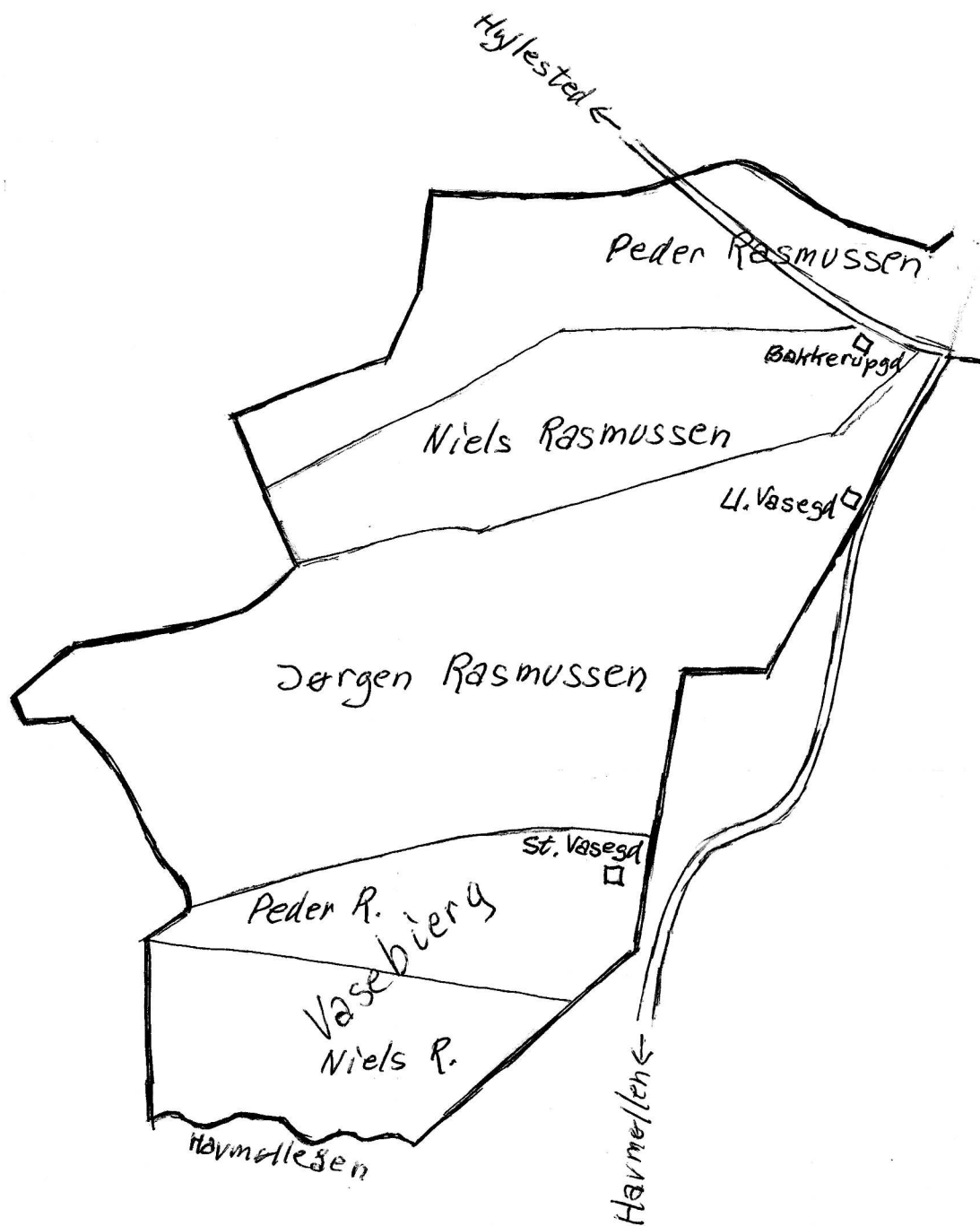
1. Jeg erindrer kun at have hørt stednavnet med a-lyd, selv om det korrekte vist egentlig er: Skræpkær
2. Anden udgave, 1967, bind 14, kapitlet om Rugaard.
3. Der er vel ikke tale om egentlige matrikelnumre, men de anvendes i de gamle matrikelfortegnelser stort set på samme måde som de ændrede numre i senere fremkomne matrikelfortegnelser.
4. Forordningerne af 15. januar 1701 og 13. februar 1722, som giver godsejeren ret til i forbindelse med skifte at inddrage det fornødne antal heste og avlsredskaber til sikring af fæstegårdens fortsatte drift.
5. Indtil 1848 regeringsorgan for ledelse af statens finanser.

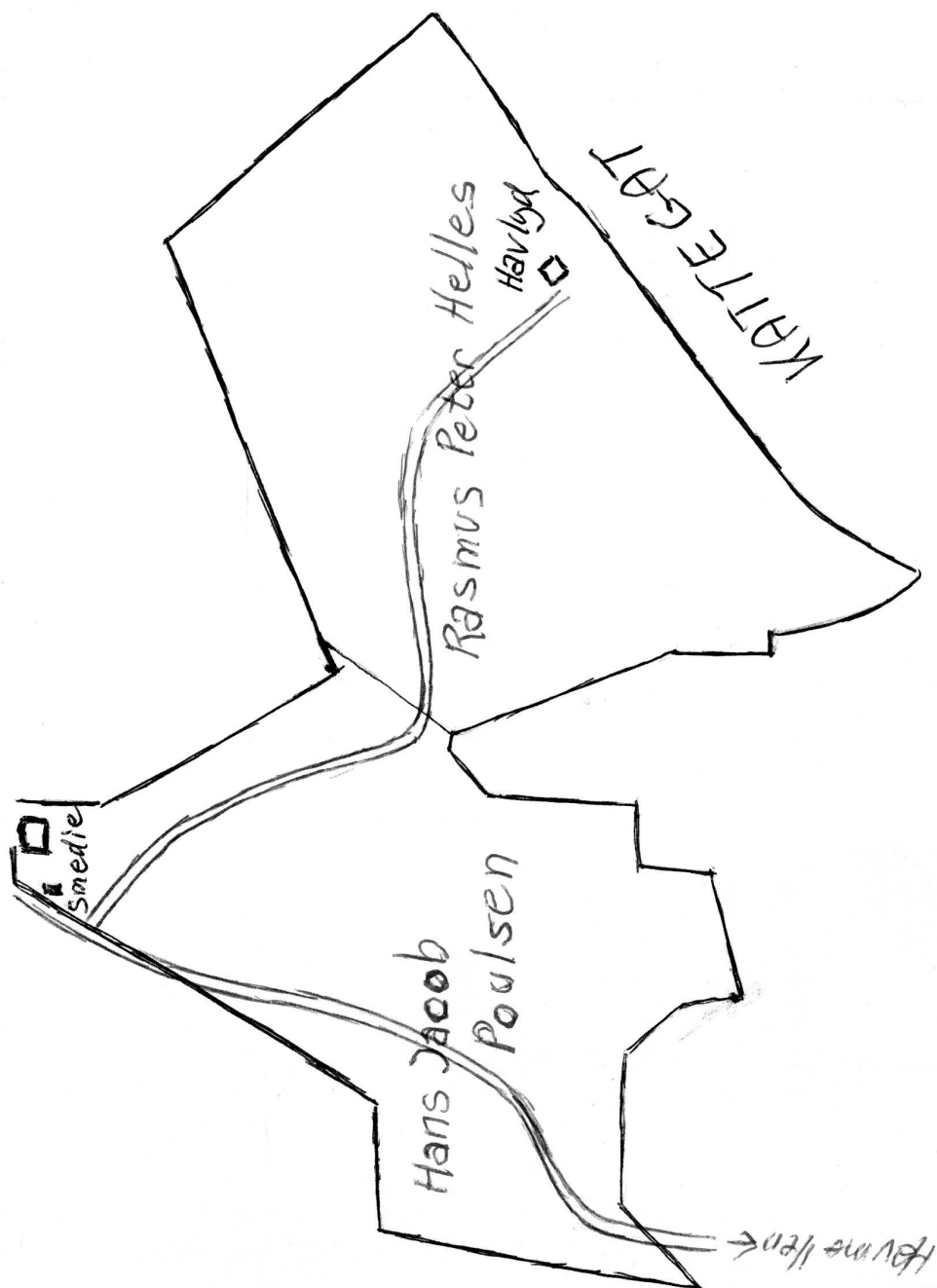
SKITSE
udfærdiget på grundlag af
"KORT OVER HYLLESTED SKOVGAARDENES MARKER"
(1794-95)

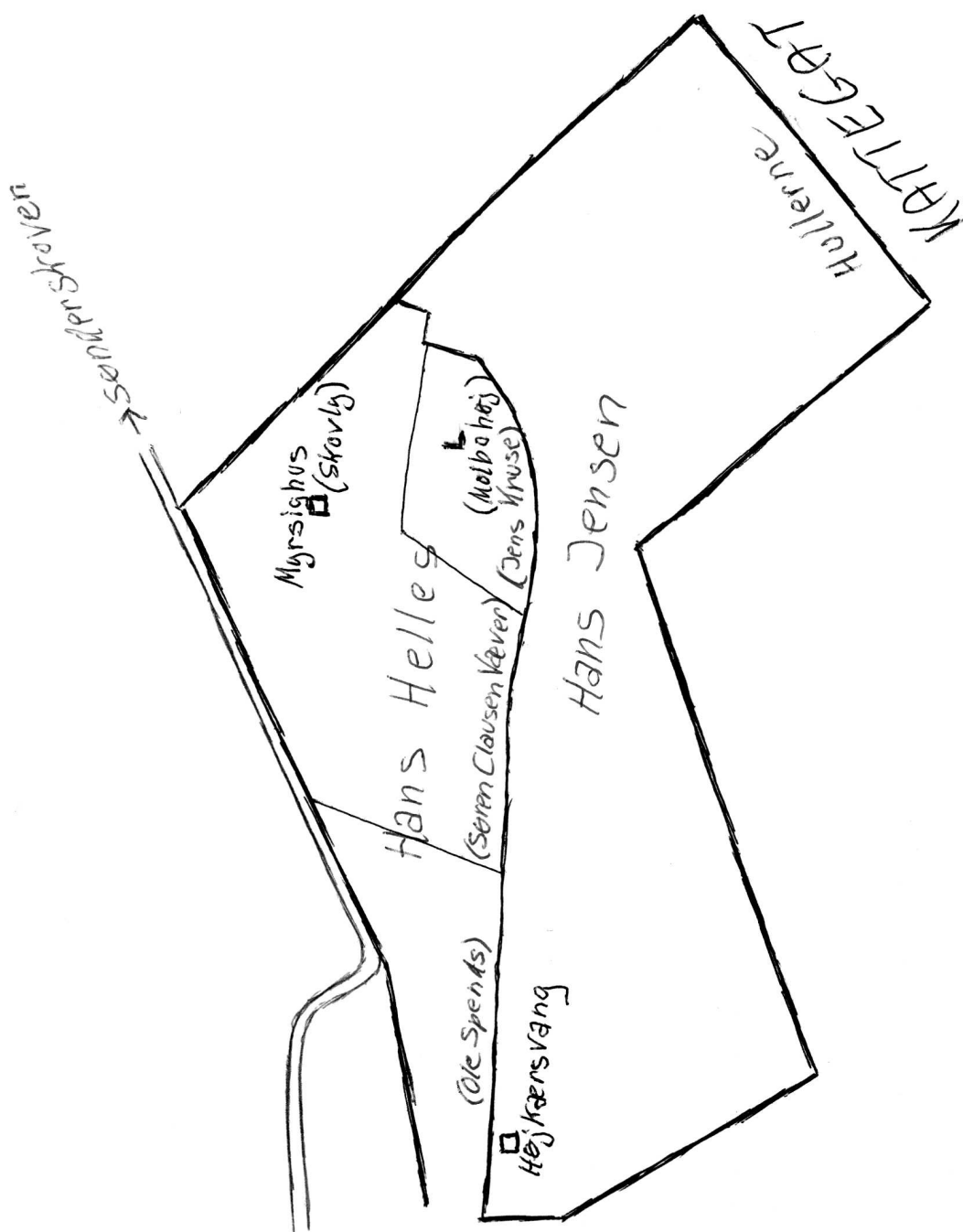
Skitse
over
"Schougaardene"
(ca. 1794-95)

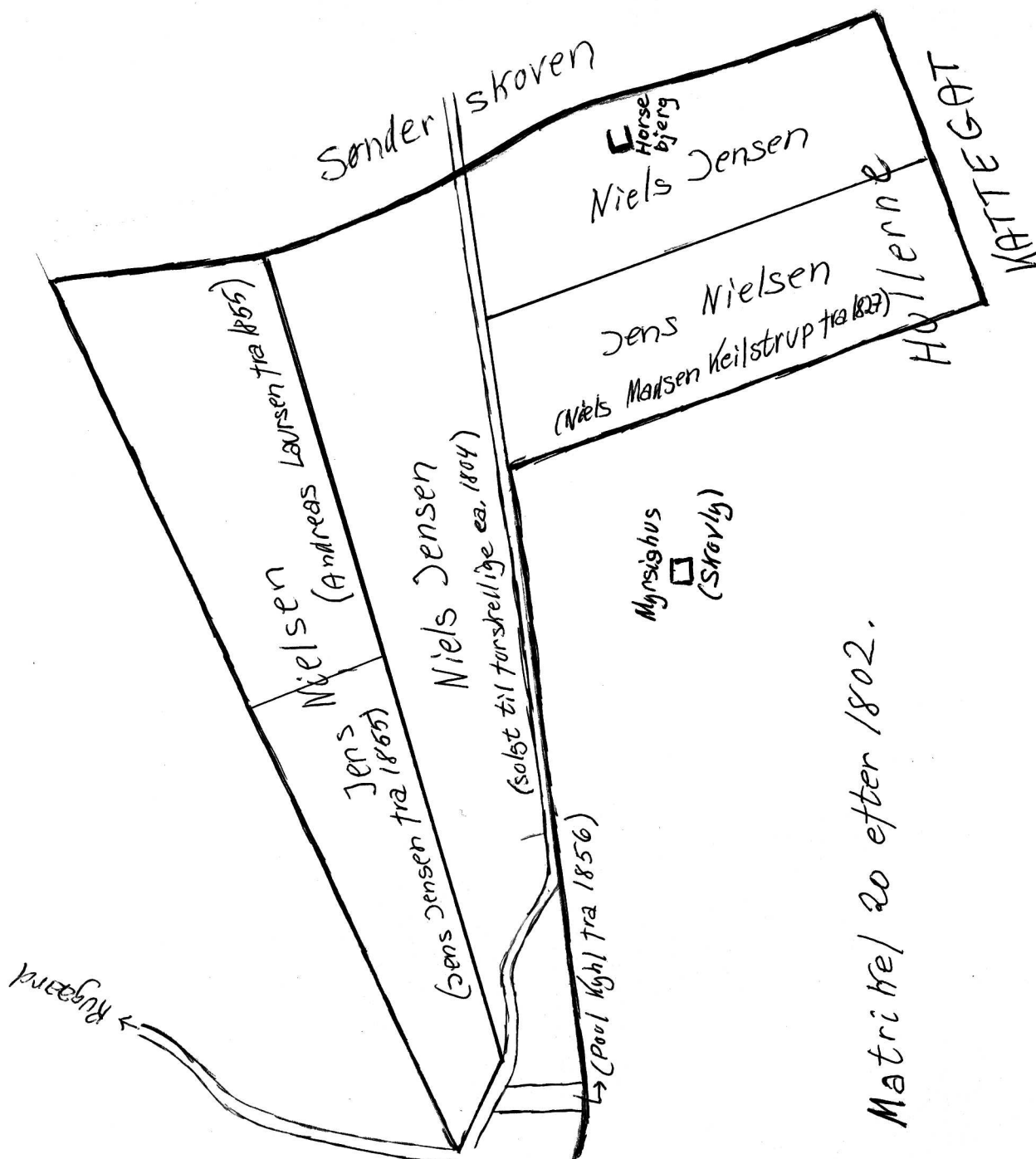
Matrikel 17 efter 1812.

Matrikel 18 efter 1862.

Matrikel 19 efter 1802.

Matr. Nr. 20 efter 1802.

AFSNIT II

MIN BARNDOMS LANDSBY

Om en svunden tid et andet sted.

Min far

"Han er af og til lidt senil konfus, som det kaldes," sagde sygeplejersken, som jeg traf uden for stuen, hvor han lå. "Men Deres far har det ellers godt, især i betragtning af, at han er 94. Og han er virkelig en ganske festlig, gammel herre." De havde anbragt ham i en lænestol ved siden af sengen. Hans i forvejen spinkle skikkelse var ligesom blevet yderligere formindsket og kunne næppe fylde stolen ud. Så meget stærkere virkede hans ansigt, idet det åbnede sig og lyste imod mig, da jeg trådte ind.

Som barn var jeg oftest bange for hans ansigt, turde næppe se op på det. Når jeg legede i haven, og han pludseligt dukkede op, blev jeg straks grebet af en følelse af dårlig samvittighed. Hans voksne skikkelse og dette alvorlige, nærmest dystre ansigt fik mig til at ængstes over, om jeg havde gjort et eller andet galt, uden at jeg kunne komme på noget konkret, men der var så mange risici for at lave noget forkert i hans velordnede have.

"Jeg har det så godt her," svarede han til mit spørgsmål om hans velbefindende. "Det må jo være et slags hotel eller en pension eller sådan noget. Personalet er så rare mod mig og de andre pensionærer."

Han talte ikke om anfaldet, var vel ikke selv klar over, det havde fundet sted. Naboen, der havde lovet at holde øje med ham, havde gennem vinduet set ham ligge på køkkengulvet. Hvor længe han havde ligget der, kunne ikke fastslås. Men anfaldet var godartet. Der var ingen lammelse af nogen art, kun som sagt en lille forstyrrelse i hans mentale tilstand, som i øvrigt ikke begrænsede hans verbale udfoldelse.

Han talte i et væk. Jeg behøvede blot at supplere med enkelte bifaldende eller medvidende bemærkninger. Temaerne var de samme, som jeg så ofte havde hørt nu i de seneste år af hans liv. Barndommen på

fødegården i det afsides beliggende, vestjyske miljø med dets af nøjsomhed og dyb religiøsitet prægede levevis, seminarietiden i Ribe med dets helt anderledes frie og spændende muligheder for udfoldelse, hans gerning gennem et halvt århundrede som lærer i alt otte forskellige steder, sidst og længst i det djurslandske sogn, som blev min barndomsegn, og hvor han virkede i mere end 40 år, også som kirkesanger i sognets kirke (eller degn, som man stadig kaldte det - og vi, hans børn, degneunger, hvilket ikke var ment som en kompliment, men afgjort brugtes i nedsættende betydning).

"Vi skal lige huske, inden du går, at du skal se min stue inde ved siden af," hørte jeg ham så sige. "Der plejer jeg at sidde ved vinduet og se ud. Der er den pragfuldeste udsigt over hav og land."

Om søndagen trakteredede han stueorgelet i spisestuen. Tidligt om morgenen hørte jeg det op gennem huset på loftet, hvor jeg sov. Og jeg stod op og gik ned i stuen, hvor solskinnet blev brudt i tobaksskabets glasruder til mystiske farvepletter på gulvtæppet, mens far trådte de sprøde, beskedent højtidelige toner ud af det gamle orgel (Se-e, nu sti-i-ger so-o-len ...), hvorfra de spredte sig med stilfærdig styrke i huset og mit søndagstrykke sind.

Eller: bedst som man legede ude på legepladsen foran skolen ("Skolepladsen"), stod der pludselig en tonestrøm ud fra skolevinduerne, gyldent syngende violintoner. Det var min far, der spillede, så hele byen kunne høre det. "Über den Wellen" kan det have været, en menuet eller gavotte måske, i hvert fald helt anderledes toner, end når han spillede til sangtimerne i skolen, hvor der unægtelig let blev noget stereotyp over hans gengivelse af fædrelandssangene og de øvrige fast tilbagevendende numre i skolens repertoire.

Han lyste op i klarhed et øjeblik: "Din mor og jeg havde nogle vanskelige år med den lille

lærerløn og den store børneflokk - særlig første verdenskrig var hård at komme igennem. Og to gange måtte jeg gå den tunge gang til kirkegården med en lille barnekiste under armen. Men din mor var mig en god og livsglad kammerat, hendes nøjsomhed og energi var en stor hjælp til at give jer børn et godt barndomshjem i den lille landsbyskole i den naturskønne egn blandt brave, venlige mennesker."

Min far skulle være tiltrådt embedet 1. oktober 1914, men pga. en administrativ fejl var forgængerens, lærer Rasmussen, først entlediget pr 1. januar 1915. Så min far fik et midlertidigt vikariat i Handrup. Familien opholdt sig i Grenaa, og møblementet var opmagasineret på Hyllested Station. Her er det ældste klasse 1921, opstillet på "stenbroen" foran skolestuen og flankeret af lærerparret, min mor med det sidst ankomne barn på armen.

Min mor var min fars selvfølgelige, loyale støtte. Det betød hårdt, praktisk arbejde med det formål at lette min far i hans ansvarsfulde hverv. Men hun underbyggede også vores billede af ham som en, der havde særligt behov for ro og orden, og hun var utrættelig med at fremholde ham som eksempel til efterfølgelse.

Hvordan havde min far og mor det egentligt med hinanden? Jeg ved det ikke. Dengang var intimitet mellem ægtefæller absolut usynlig for alle andre mennesker. Jeg kan ikke huske, at min far og mor sagde et eneste ukvemsord

til hinanden. Men jeg kan på den anden side heller ikke huske at have overværet dem i nogen form for nærkontakt, hverken verbalt eller kropsligt.

Min far var nu nået til et af de mange citater, som han yndede at illustrere sine beretninger med. Det kom med sædvanlig patos: "Tidens hjul går centnertungt over verden blodigt ..."

Jeg kom til at tænke på mig selv, siddende ved et af de bageste borde, endnu før jeg kom rigtig i skole, men havde fået lov til at være med. Skolestuen, som vi kaldte den - det store, lyse rum med denne særlige duft af - jeg ved ikke, hvad den bestod af - bøgerne i skabene, billederne og kortene på væggen, tavlen - det har vel allsammen haft sin duftkvalitet og har blandet sig med den mere konkrete lugt af kridt og blæk og skolemadder. Der sad jeg og hørte min far fortælle. Og som han kunne fortælle. Og som jeg kunne leve med i fortællingen. Jeg foragtede Judas, jeg harmedes over de sovende disciple, jeg ønskede, at Peter dog fik lov til at hugge hovedet af bare et par af soldaterne, jeg gøs ved Pilatus' forgæves forsøg på at overtale den nådeløse hob, og jeg håbede til det sidste, at et mirakel ville ske på Golgata. Lige som jeg gennemlevede hele katastrofen i 1864 lige fra den begejstring, hvormed man tog stilling på Dannevirke, til den meningsløshed, der prægede de sidste, sprængte forsvarsstyrker, som gik og trådte det nysåede korn ned på Als.

"Men hvad der er evigt ungt, hæver sig dog modigt," fuldendte min far citatet. "Hvem er det nu, der har skrevet det?" - "Jeg mener, det er Chr. Richardt, far." - "Åh ja, min gamle ven, min gamle ven, som jeg jo har gået arm i arm med ... ja, arm i arm ..." Han blev uklar og begyndte igen at snakke om den vidunderlige udsigt over det pragtfulde landskab.

Der blev en pause mellem os. Han virkede træt nu, og jeg begyndte at overveje,

hvorledes jeg skulle afbryde mit besøg. Hans hoved var faldet forover med hagen mod brystet. Et øjeblik troede jeg, han var faldet i søvn. Så sagde han, stiltørdigt og lavmælt: "Det varer ved, det fagre spil, om også du ej mer er til."

Den væsentligste erindring om min far er nok hans skikkelse undervejs på sin daglige eftermiddagstur ud ad en af de tre veje, der udgik fra landsbyen. Der gik han, et menneske på vejen, der fører gennem det skiftende landskabs fagre spil, med havets dybe alvor ganske tæt ved, en stadig brusen i øret, og ovenover himlen, den uendelige, uudgrundelige, som omfatter både land og hav og mennesket, der går på vejen.

Jeg rejste mig og gjorde anstalter til at gå. "Åh, du skulle da lige have været inde ved siden af. Den udsigt ..." - "Det må vente til en anden gang, far." Jeg omfavnede ham med den for os naturlige skyhed. "Tak for besøget," sagde han. I døren vendte jeg mig imod hans spinkle, skrøbelige skikkelse der i stolen: "Farvel, far." Han slog ud med hånden med en flot håndbevægelse, som om han meddelte mig en fyrstelig gunstbevisning. "God vind i sejlene," sagde han muntert. Hans ansigt var helt åbent og lyste imod mig.

Skolen

Skovgaarde Skole. Det er et navn, som jeg har set utallige gange som udskrift på kuverter, smukke i min fars stilrene, velovervejede håndskrift. De to ords vellydende bogstavrim og deres betagende rytme slutter om udtrykkets fortættede meningsindhold. Det var "mit barndomshjem" - et begreb, som med den mobilitet, der er kendetegnende for nutidens samfund, næppe har samme betydning nu som dengang, men vel nærmest virker arkaisk og ubrugeligt i moderne sprog.

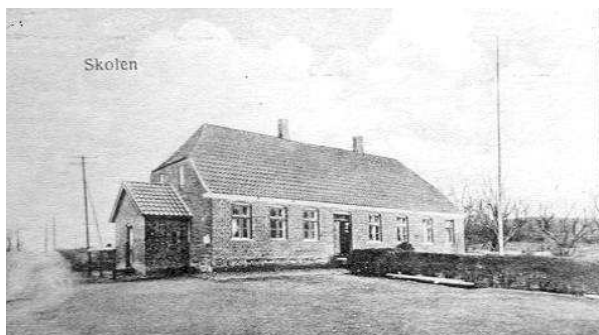

Skolebillede, ældste klasse 1915, som ser ud til at have været en udpræget pigeårgang. Klassen er grupperet - med min far som midtpunkt med knækflip og højpuddet hat - på skolepladsen, hvor der i frikvartererne blev leget "Nejenfor". Bortset fra, at "Skolegangen" er opført med bom foran, ser skolebygningen formentlig ud, som da den blev opført i 1870.

Skovgaarde Skole var først og fremmest et hus. På grund af sin funktion som skole skilte det sig ved størrelse, udseende og beliggenhed ret markant ud fra landsbyens øvrige huse. Hertil bidrog, at landsbyens lidenhed ikke levnede plads til hverken kirke eller kro, så skolen var så at sige uden konkurrence.

Jeg så undertiden med undren gamle skolebilleder fra mine forældres første år på stedet, da skolen var mindre og stråtekt. Den virkede temmelig ussel. Jeg kendte den kun som et stort, rummeligt, rødstensmuret og

teglstensdækket hus, der udstrålede hjemlighed, mit tilflugtssted, imødekommende og indbydende.

Ved sammenligning med fotografiet fra ca. 1910 (side "16") og skolebilledet (side 60) ses skolebygningen at have undergået væsentlige forbedringer. Stråtaget er blevet afløst af tegltag, og husets beboelsesafsnit er blevet forlænget med et fag vinduer. Vejen til venstre (Skolebakken) fører mod Hyllested over mejeriet. Der ses ikke at være indført ledninger til elektrisk lys, hvorimod telefonpælen til venstre angiver, at der er oprettet telefonforbindelser. Det tyder på, at billedet er fra perioden 1917 (hvor der oprettedes en telefonforbindelse) til 1920 (hvor der blev indlagt elektrisk lys).

Det virkede på en måde menneskeligt, som det lå der og ligesom ventede på mig, når jeg kom hjem fra skole eller leg. I hvert fald tillagde jeg det menneskelige træk - på samme måde, som man betragter en gammel, veltjent, trofast hund. Jeg tænker ofte på det som et menneskevenligt væsen. Det er især gavlen mod syd, der befordrer denne association. Der var børnenes indgang til skolen. Den gik gennem "Skolegangen", en lille udbygning i samme stil som og ligedannet med huset, hvor børnene kunne stille deres træsko og støvler og opbevare deres overtøj og madpakker, hvad der gav det lille rum en karakteristisk og egentlig ikke ubetinget behagelig lugt. Foran "Skolegangen", der vendte direkte ud til vejen, var der anbragt en rødmalet bom, der skulle forhindre børnene i fra skolen at styrte direkte ud på vejen.

Oven over "Skolegangen"s skrå tagsider var der på hver side af den et vindue. Det ansigtslignende udseende forstærkedes af, at der oppe fra disse to vinduer var en pragtfuld udsigt mod det nærliggende hav og det kuperede landskab, som dannede en panoramisk ramme om det. Det var helt klart et udadrettet ansigt, som det lå der i sin lyse sydvendthed og nød udsigten - sådan som jeg selv så ofte gjorde, når jeg gik op og anbragte mig i det ene af vinduerne, idet jeg så at sige lånte husets udsyn.

Skolebygningen med haven og skolepladsen, som jeg husker den (1930-40). Den aflange, firkantede sten ved hækken ud mod skolepladsen udgjorde med sin flade side opad en yndet siddeplads om sommeren. Stenen har en særlig historie. Den har i sin tid ligget omtrent midtvejs mellem Skovgaarde og det sted, hvor mejeriet senere blev bygget. Dens flade side gjorde, at den lignede en kæmpe stor hvæssesten, så den gik i folkemunde under navnet "Fandens Hvæssesten," og man var da heller ikke glad for at gå forbi den ved nattetide. Da så skolen blev bygget i Hyllested Skovgaarde i 1845, blev man enige om at komme af med den ved at lægge den ned som grundsten. Jeg mener, at den ved bygningen af skolen i 1877-78 blev anvendt som trappesten, og at den fungerede som sådan, indtil skolebygningen blev forsynet med en cementstøbt tretrins trappe. Den fandt derefter sin plads ved hækken. Det forlyder, at senere beboere af huset har nedmuret stenen som fyld ved etablering af en haveterrasse.

Det helt specielle ved huset var, at det på én gang var bolig og skole. Det fremgik helt konkret af den måde, fordøren delte huset op i, med skolen til den ene side og boligen til den anden. Også for os, der boede i det, var der en tydelig opdeling af huset i de to funktioner. Men det var ikke en opdeling, der betød adskillelse. De to funktioner og deres rum udgjorde på mange måder en helhed.

Vi talte egentlig ikke så meget om "skolen," vi, der boede i hus sammen med den. Vi talte ofte om "skolestuen", hvorved vi rent sprogligt rangerede den med spisestuen og dagligstuen og de andre rum i huset. Men somme tider var det da "oppe i skolen". Det var vel, når det mere eller mindre bevidst drejede sig om at betone rummets officielle funktion.

Så længe børnene var i skole, hed det ikke "skolestuen", men "oppe i skolen." Det var heller ikke skolestuen, der blev gjort ren efter skoletid, men skolen, ligesom det var i skolen, der en gang om ugen var udlån af det lille udvalg af bøger, som det nærmeste kommunebibliotek (formentlig i Ebeltoft) stillede til rådighed. Og når børnene samledes hvert halve år fra hele skoledistriktet for under gråd og tænders gnidsel at blive vaccineret mod børnekopper, foregik det "oppe i skolen."

Jeg opholdt mig meget i skolestuen. Om eftermiddagen, når skolen var forbi, og efter at Dagny (som hun hed) var færdig med at gøre rent deroppe, gik jeg "op i skolestuen." Hele rummet emmede af våd renhed, der lige netop ikke formåede at døve den duft af bl.a. kridt og blæk, som var en uigendrivelig del af det. Samtidig var rummet på en eller anden måde påvirket af de foregående timers virksomhed - som om lydene af stemmer i sang eller læsning, af pennes skratten over skriveheftets blade eller griflens gang over skifertavlerne, og ikke mindst min fars stemme endnu var blevet hængende i rummet.

Jeg tror, det var rummets hele funktionelle indretning, der betog mig: det ophøjede kateder med front mod de to rækker af topersoners skoleborde (en til drengene, en til pigerne) med deres sortmalede flader, fordybningerne til penneskaft, griffel og blyant og det fælles blækhus på midten. Vægtavlerne, landkortene, Poul Steffensens anskuelsesbilleder og portrætter af konger og andre kendte danske mænd. Det hele inventarium gav skolestuen en intimitet, som yderligere forstærkedes af de afblændede nederste rudepar.

Skole var på alle måder for mig et absolut positivt ladet begreb. Jeg kunne lide at gå i skole. Og så havde jeg altså desuden det fortrin, at jeg havde et helt konkret forhold til skolen. De andre kom fra hjem, hvor hverdagslivet foregik på en helt anden måde. For dem betød skolegang virkelig en omvæltning, en tilvænning til en anden form for samvær og adfærd, mens det for mig var med til at gøre begrebet skole til noget positivt, at skolen var en del af mit hjem.

Mit positive forhold til skolen bragte jeg med mig, da jeg som 11-årig kom på realskole i Trustrup. Det betød ganske vist, at jeg fra at kunne gå fra den ene stue til den anden for at komme i skole nu skulle tilbagelægge en betydeligt længere og besværligere strækning. Jeg skulle cykle 10-15 minutter til Hyllested Station og derfra en halv times tid med et lille motortog ad den nu forlængst nedlagte privatbane, Ebeltoft-Trustrup Jernbane.

Det var før enhedsskolens tid. Landsbyskolen havde i snart sagt alle måder en langt lavere status end byskolen. Jeg husker den misundelse, jeg nærede, når jeg gennem bøger og på anden måde erfarede om de mange fag, købstadsbørn blev undervist i. Og den ubændige glæde, jeg følte, da jeg kom på realskole og skulle lære sprog, verdenshistorie, fysik og meget mere.

Landsbyskolens undervisning var i omfang og

indhold helt baseret på den antagelse, som vel har været gældende, siden de første skoler på landet blev oprettet, at børnene først og fremmest skulle beskæftiges ved en eller anden form for landligt erhverv, fornemmeligst landbrug, og at de derfor ikke havde behov for stort set andet end læsning, skrivning og regning. Hvad de fik derudover af lærdom var ren luksus i form af den mest nødtørftige geografi og (som det kaldtes) fædrelandshistorie.

Skolebillede, yngste klasse 1934, grupperet op ad hækken ind til skolens have. Jeg vil ikke undlade at oplyse, at jeg figurerer i bageste række - som er anbragt på den gamle trappesten - som nr. 2 fra venstre.

Et andet levn fra landsbyskolens første oprindelse var kravet om at indføre børnene i den kristne tro. Derfor indtog kristendommen en meget fremtrædende plads i undervisningen. Den omfattede i første række bibelhistorie, og det husker jeg som absolut underholdende. Jeg var meget betaget af de ofte spændende beretninger, især fra det gamle testamente. Så hver gang, jeg i en eller anden sammenhæng genkalder mig personer og episoder herfra, føler jeg megen taknemmelighed for min barndoms bibelhistorie. Herudover var der udenadslære af salmevers og katekismus, den sidste baseret på den fra meget gammel tid anvendte Luthers lille katekismus med de mange artikler og forklarende anmærkninger.

Af mere kreative fag var der først og

fremmest sang, som foregik til min fars violinspil. Jeg husker den som en livfuld oplevelse til trods for, at min far spillede alle melodier i samme moderate tempo, lige meget om det var "Ved Bov der slog en kugle mig et hul, faldera" eller "Påsekklokken kimed mildt." Vores nationale bevidsthed fik under disse sangtimer et følelsesmæssigt løft. Vi sang af fuldt bryst de nok så chauvinistiske tekster, f.eks. i: "Jeg elsker de grønne lunde" med den i dag helt umulige slutningsstrofe: "End er der en Gud foroven, der råder for Danmarks sag." Eller: "Jeg ved, hvor der findes en have så skøn" med dens idylliserende, men for os dengang virkelighedstro fremstilling, der sluttede med den tryghedsbekræftende linie: "og haven er Danmark, vort fædrene land." Der var ingen, der behøvede at spørge os om, hvad det vil sige at være dansk.

Om sommeren var der gymnastik, som foregik udendørs i tilslutning til de bomme og ribber, der var oprettet på en del af legepladsen. Ikke sjældent blev gymnastikken afløst af, at hele klassen i samlet trop gik det lille stykke vej ned til havet og badede.

Det var da vist også specielt for landsbyskolen, at eleverne var placeret efter dygtighed, således at de dygtigste sad øverst, dvs. nærmest katederet, og de, der havde dårligst ved at følge med i undervisningen, sad nederst, dvs. fjernest fra katederet. Det var ikke særligt pædagogisk. Bortset fra det indgreb i den enkeltes selvagtelse, som denne foranstaltning betød, var den praktisk pædagogisk ulogisk. Faktisk havde de tungeste elever behov for at sidde nærmere læreren og tavlen, medens de dygtige nok kunne følge med fra en mere tilbagetrukket placering.

At klassen bestod af flere alderstrin og kun mødte i skole hver anden dag - der var en yngste klasse og en ældste klasse - opvejedes nok i nogen grad af det begrænsede pensum, der skulle nås.

Under de givne betingelser var min far vist en habil lærer. Jeg husker ham ikke som særlig streng. Der lå ganske vist et rigtigt spanskrør oppe i katederets pult, men jeg ville helst tro, det alene tjente som trussel. Vi børn talte nok en del om dets mulige anvendelse i forbindelse med, at en eller anden "sad efter." Men sådanne gisninger blev da vist aldrig bekræftet. At spanskrøret godt nok så ud til at have været brugt, tilskrev jeg forgængere i embedet.

Hvorom alting er, har undervisningen næppe været særlig effektiv, heller ikke på baggrund af tiden, der dog var præget af nok så drastiske samfundsændringer, enten i gang eller på vej. Der var da heller ikke tale om mere end en ret lemfældig evaluering af undervisningens resultater. Den foregik en gang årligt og blev faktisk benævnt eksamen. Den bestod i, at præsten mødte op sammen med skolekommissionen, der bestod af to personer fra skoledistriktet, udpeget af sognerådet. Under disses overværelse blev børnenes kundskaber demonstreret, dels i form af individuelle præstationer i læsning, skrivning og regning, dels i kollektiv overhøring i bibelhistorie: "De fire første, rejs jer op. Fortæl lignelsen om den barmhjertige samaritan".

Når vi opholdt os i spisestuen, som var det eneste rum, der havde fælles væg med skolestuen, nåede skolens lyde ned til os: Fars belærende stemme eller børnenes remseagtige messen. Min mor kunne sidde i spisestuen med et eller andet gøremål og ænsede det knap, heller ikke frikvarterets pause. Men så begyndte sangtiden. Det var den sidste time før middag. Pludselig lød sangen deroppefra, og mor sagde: "Gud, det er sangtiden. Nu må jeg i gang med at lave middagsmad."

Og jeg husker om morgenen, efter at far havde rejst sig fra morgenbordet og var gået op til de ventende børn for at begynde dagens undervisning, hørte vi først hans stemme og lidt efter sangen: "Gud ske tak og lov, vi så de-ejlig sov" eller "Morgenstund har guld i

mund, og guld betyder glæde." Og børnene lød faktisk glade, syntes jeg.

Glade stemmer lød også fra legepladsen, når der var frikvarter, og børnene muntrede sig med deres foretrukne leg, "Nejenfor" (= nedenfor). Det var en form for tagfat. Alle børnene startede med at opholde sig på et helle, der udgjordes af brostensbelægningen foran skolestuens vinduer ud mod legepladsen. En var fanger (eller hvad det hed) og startede legen med at råbe "Nejenfor!" På det signal løb alle børnene fra helle ned i den modsatte ende af legepladsen, hvor der var en træstub, som de skulle nedenfor. De skulle nu søge tilbage til helle, og fangeren skulle herunder søge at tage så mange som muligt efter almindelige tagfatregler. Når de, der ikke var blevet taget, var nået i helle, råbte fangeren igen "Nejenfor", og legen fortsatte, til alle var blevet fanget, hvorefter en ny fanger blev udpeget.

Jeg har ikke hørt eller set denne leg beskrevet andre steder. Heller ikke den procedure, hvormed man kunne gå ud af legen. Hvor det andre steder forståeligt nok hedder "Fri", brugte man her udtrykket "pøjfrål." ⁽¹⁾ Jeg har gengivet det sådan, som jeg husker det udtalt, men kender ikke med bestemthed dets betydning.

Skovgaarde Skole eksisterer ikke mere. Huset står der, men dets rum og nærmeste omgivelser er totalt anderledes og hjem for helt andre mennesker. Skolen er forlængst nedlagt, og skolevirksomheden foregår et helt andet sted og på en hel anden måde. "Mit barndomshjem" er alene et begreb.

Landsbyen og verden.

Ved min konfirmation sagde min far i sin tale, at "Ove lever i sin egen verden," og han tilføjede, at han troede, det var en smuk verden. Det var jeg ret indforstået med. Jeg havde nok selv fornemmelsen af det. Også at det var en smuk verden, for så vidt som jeg selv bestemte, hvad der skulle være i denne "min egen verden." Jeg var også indforstået med, at der var en verden uden for mig selv, som jeg ikke bestemte over.

Det sted, "hvorfra min verden går", var naturligvis hjemmet, konkretiseret i huset, som jeg boede i. Her havde jeg boet hele min levede tid og skulle bo her, indtil jeg nåede skelsår og alder, som det hedder. Og jeg kunne heller ikke forestille mig at bo andre steder - selv om jeg somme tider kunne undre mig over, at vi aldrig skulle flytte, sådan som det skete, omend sjældent, at nogle flyttede fra landsbyen, andre flyttede til. "Hvorfor skal vi ikke flytte?" spurgte jeg mor.

Bag husets mure var verden sikker. Jeg var velorienteret i husets topografi. Rum og tingene i dem var bekendte, og de begivenheder, der fandt sted, var forventelige og forudseelige. Huset var en verden for mig, indesluttede mig og omfattede mig. Jeg havde godtnok en følelse af, at det afhang af mig selv, om jeg skulle nyde denne sikkerhed. At der ligesom bestod en overenskomst mellem mig og verden om, at hvis jeg indordnede mig den, så ville den til gengæld sørge for mig.

Denne min nærmeste verden oplevede jeg som aldeles afgørende for min selvopholdelse. Jeg reagerede med ængstelig usikkerhed, når jeg oplevede, at den blev truet. Og jeg hengav mig til total tryghed, når den forekom uangribelig. Som en stille sommeraften, hvor vi sad på den store trappesten foran hoveddøren, og man kunne høre havets brusen, vibeskrigene nede fra Skrapkær, en hunds gøen fra en af de fjernere gårde, stemmer af samtalende folk "omme på

gaden" og vores egen dæmpede samtale - som om luften var bragt i en tilstand af overfølsomhed, hvor den opfangede og videregav de mindste krusninger af lyd.

Verden uden for hjemmet var først og fremmest landsbyen med alle dens genstande, personer, lyde, lugte. Det var en nær verden, nærværende, en hverdagsverden. Og en hver dags verden. Bortset fra vejrligets skiften og årstidernes præg var den altid den samme. Det var virkelig en begivenhed, da sønnen af skovfogeden i Sønderskoven købte en grund i byen og byggede et hus der. Og da byen lige før krigen fik vandværk, var de forudgående boringer forskellige steder i byen, de omfattende grøftearbejder langs samtlige trafikårer og etableringen af det fremmedartede pumpehus en kæde af formidable sensationer.

Når man nu gør ophold i min barndoms landsby, må man undres over, så stille den er. Den er næsten udelukkende blevet et sted, hvor nogle folk bor. Bortset fra de enkelte, der stadig driver landbrug, arbejder man andre steder, og de forskellige ydelser af varer og tjenester må man skaffe sig langt fra landsbyen.

Sådan var det ikke dengang i 1930'erne. Der var nok en hel del, der arbejdede på den nærliggende herregård Rugaard, men ellers var alle på en eller anden måde erhvervsmæssigt knyttet til landbruget på de gårde, der oprindeligt var landsbyens grundlag. Derfor var der en smed, en tømrer, en kort tid også en karetmager, som boede og arbejdede på stedet. Der blev oprettet en brugsforening i byen, og der blev opført et andelsmejeri, strategisk placeret i forhold til de andelshavende gårde.

Det er vist ikke for meget sagt, at landsbyen havde en sjæl. De mennesker, der havde beboet den fra dens oprettelse og senere gennem dens udvikling fra de seks tætbeliggende fæstegårde til den meningsfulde samling af landbrugere, håndværkere og

handlende, de levede endnu, deres skridt, deres stemmer, deres slid, lyst og sorg var endnu til stede i måder at gøre ting på, i redskaber, i talemåder, holdninger, skikke.

Derfor boede man ikke bare i landsbyen - sådan som man bor i en "soveby" f.eks. Landsbyen var ikke blot et sted, hvor man mere eller mindre tilfældigt opholdt sig. Man var på en eller anden måde en del af den, eksisterede i og med den. Den havde en så at sige eksistentiel dimension.

Denne del af "Gaden" - fra "Brandmuren" og den lille slikbutik i gavlen til "Adolf Jensens hus" hen forbi Brugsforeningspladsen (skjult på billedet) - må nok kunne betegnes som landsbyens hovedstrøg. Billedet er taget i juli 1985. "Brandmuren" fik ikke lov til at være så tilgroet i sine tider, da den var et meget anvendt opholdssted for landsbyens børn og unge. Personen på billedet er såmænd min kone.

"Hvor har du været?" kunne mor spørge, når man kom hjem. "Jeg har bare været omme på gaden," kunne svaret være. Og det er jo ganske interessant, at denne fra gammel tid brugte betegnelse for landsbyens fællesområde var bevaret i vores hverdagsprog. Selv om "Gaden" nok var landsbyens hovedstrøg, var den bestemt ikke præget af særlig spektakulære begivenheder. Alligevel tiltrak den, oftest om søndagen eller på sommeraftener, byens og egnens unge ("karlene").⁽²⁾ De samlede i deres arbejdsfri stunder forskellige steder i byen, som jo ikke havde mange fritidsaktiviteter at tilbyde ungdommen.

Et af de foretrukne samlingssteder var "Brandmuren," en cementmur, der forløb på langs af "Gaden," og som var en rest af laden til den gård, som havde ligget dér, før den blev udflyttet som Højkærsvang. Det oprindelige stuehus til denne gård lå der endnu, for enden af "Brandmuren" med gavlen ud til "Gaden." Der boede fiskehandleren, Adolf Jensen, der kunne andet end handle med fisk. Han røgede også skinker, flæskesider, pølser og makrel i et lille røgeri, han havde opført i baghaven. Han var en velanskrevet ekspert i hjemmeslagtning af svin. Og han kunne i en snæver vending klippe vores hår, hvis vi af en eller anden grund ikke fik det gjort hos maleren i Hyllested, som sammen med konen drev en regulær salon med spejl, marmorhyld og duftende vande.

Parti af "Gaden," set fra Skolepladsen, taget i maj 1963. Til højre ses den gamle længe til Poul Poulsens gård, formentlig tidligere stuehus, bag denne gavlen til gårdens ladelænge, derefter skimtes det af Anders True byggede hus ("Marie Bødgers hus"), og helt i baggrunden ses Hyrdehuset. Huset til venstre var skolens nærmeste nabo, beboedes i 1930'erne af vognmand Laus Borup, senere afløst af sønnen Rasmus, i øvrigt sæde for den telefoncentral, landsbyen kunne flutte sig med i perioden 1917-30.

Det, som lokkede folk til, var den lille butik, Adolf Jensen havde etableret i gavlen, fortrinsvis med diverse former for slik. Det var overvejende "karlene," der var kunder i butikken. Vi børn var for det meste pengeløse.

Men også vi yndede at samles på den lille plads foran butikken og omkring "Brandmuren," stående op ad den eller siddende på den

Samme motiv som ovenfor. Bemærkelsesværdigt er det, at Borups hus fremtræder som opført af kampesten, hvilket antyder, at det er fra slutningen af 1800-tallet. Det synes at være opført i sin tid (af hvem vides ikke) uden nogen officiel godkendelse, men efter almindelig indforståelse med ejeren af grunden dengang (Ingild Jensen). Huset er først matrikuleret i 1936, og Rasmus Borup, der boede i huset, indhentede tilladelse til det hos den daværende ejer af grunden, Karl Jensen. Det springer også i øjnene, at de store træer ved indkørslen til Poul Poulsens gård (som i øvrigt var ahorn) ikke eksisterer. Endelig bemærkes, at der er oprettet master både for telefon og elektrisk strøm. Billedet må kunne dateres til omkring 1920.

Hvad trafikbilledet angår, var det heller ikke ligefrem ophidsende. Landsbyen lå nok på, hvad man med nogen ret kunne kalde en færdselsåre mellem de to købstæder, Grenaa og Ebeltoft, og vejen slyngede sig gennem byen i et par ret uoverskuelige sving, som ingen færdselstavle advarede imod. Men trafikintensiteten var trods alt begrænset. Der passerede da biler, men det var i begrænset antal, og farten var absolut human. Dels befandt bilteknologien sig endnu på et ret beskedent stade, dels indbød de smalle grusbelagte veje ikke ligefrem til større trafikale præstationer.

Den stedlige trafik var i øvrigt for en stor del, hvad man i dag kalder blød trafik, fortrinsvis kunder til "Brugsen," der lå noget længere henne ad "Gaden" i forhold til "Brandmuren." Og den kørende del af trafikken omfattede mest hestetrukne køretøjer. De få biler, der var i byen og på egnen, var så kendte med de lokale trafikforhold, at de ikke generede synderligt. Også fordi biler var så relativt sjældne, og de lavede støj og hvirvlede støv op og gav sig til kende på anden måde, så de øvrige mere adstadige trafikanter kunne nå at iagttage den fornødne påpasselighed.

Af bilejere var der kun tre i selve landsbyen. Der var skolelæreren (degneren). Hans bil var i nogen grad luksus, selv om den lettede ham vejen til kirken. De to andre bilejere havde klart erhvervsmæssig nytte af det motoriserede køretøj. Den ene var førnævnte fiskehandler, som købte fisk op hos fiskeren nede ved stranden og kørte rundt og solgte dem ved dørene i den nærmeste omegn. Den anden var vognmanden, der var i besiddelse af en rigtig lastvogn, idelig på farten med alskens transporter: kreaturer, svin, foderstoffer, et flyttelæs af og til, et klædeskab eller en kommode, når en tjenestekarl eller -pige skulle skifte plads fra en gård til en anden, ja, endog som rustvogn ved begravelser gjorde vognmandens lastbil en gang imellem nytte.

Men af og til kom der da også biler til udefra. Der var købmanden fra Hyllested, der i konkurrence med brugsforeningerne havde sine landture til fjernere og spredt boende kunder. Der var slagteren, der kom helt fra nabosognet og besøgte sin faste kundekreds af ikke-selvforsynende husstande som f.eks. skolelærere. Hver onsdag kørte han ind på Skolepladsen. Mor kom ud og blev mødt af slagteren, der var en lille trivelig, rødmosset mand, meget og højt talende, mens han anbefalede sine varer, som han tog frem og lagde på varebilens bagsmæk, som tjente som disk.

Så var der - mere tilfældigt - fremmede

vognmænd, forskellige håndværkere og FDB-bilen med varer til Brugsen, lidt mere spændende på grund af, at den kom helt fra Århus, og så havde den et flot overdækket lad med "FDB" malet på siden, og det sagde vi fnisende betød "fine damebukser", og det var ret uartigt.

I en klasse helt for sig selv var reparationsbilen fra JTAS, "Jydsk Telefon Aktieselskab." Hele ladet var indrettet som et flot arbejdsskur, hvor reparationsfolkene sad under transporten, og når de havde frokosthvil. Og derfra fremtog de deres redskaber og materialer, bl.a. klatresporer og livrem, med hvilken udrustning de bevægede sig lidt hæmmet med spredte ben, men forunderligt stoltserende og betydningsfuldt hen over jordoverfladen. Og så pludselig, når de nåede foden af en telefonmast, omsattes deres tunge gang til en behændig klatren op i telefonmasten med flotte, rytmiske bevægelser af arme og ben i nøje koordination på hver side af masten og med kroppen ud fra masten i en lidt gumpetung attitude, så man, idet man betragtede bevægelsen, virkelig fik indtryk af, at arme og ben bar og førte kroppen op langs masten, helt op til tværstængerne med de hvide porcelæns-isolatorer ("telefonpærer" kaldte vi dem), hvor manden så med et par ekstra energiske slag med fødderne huggede klatresporerne fast og spændte den svære læderrem rundt om sig selv og masten.

Søndagene var på det nærmeste trafikløse. Vognmanden kunne have en enkelt formiddagstur, og degnen skulle til kirken. Men ellers var der ro og stilhed i byen. Om sommeren kunne det ske - og skete det, som årene gik, stadig hyppigere - at der kom helt fremmede biler kørende gennem byen med helt fremmede mennesker, der kikkede ud bag bilens ruder på den helt fremmede landsby. Det var folk på søndagstur, måske med en madkurv på vej til et eller andet yndet udflugtsmål på Mols f.eks. En gang imellem standsede de op og spurgte om vej, ofte med

fremmed mundart. Og folkene i landsbyen, der stod uden for deres huse på "Gaden" og snakkede med hinanden eller bare nød søndagsuvirksomheden, kommenterede og debatterede længe efter de fremmede, deres udseende og opførsel.

Dengang var der kun et enkelt bogstav foran bilnumrene, og det angav det amt, bilen var indregistreret i. Det var ofte en kær beskæftigelse for os børn at "samle" på bilnumre. De blev skrevet ned i en lommebog, og det var selvfølgelig spændende at få bilnumre fra andre amter end vores eget Randers Amt (V). Alene det nærmeste naboamt, Århus (X), var attråværdigt. Men værdien steg, jo fjernere amt bilen kom fra, som f.eks. Ålborg (U) og Vejle (Y), og amter som Ringkøbing (Ø) og Ribe (Z) var nærmest eksotiske. Undertiden - men det var sjældent - fik man fat i en A eller K (Københavns amt hhv. by), men så var man godt nok heldig.

Dengang i 1930'erne var sådan en lille landsby, som vi boede i, i den grad defineret ved en stærk identitetsfølelse, der vel i sin rod var nærmest topografisk bestemt. Vi skulle ikke ret langt væk fra vores landsby og det nærmest omliggende terræn, som endnu kunne betragtes som hørende til landsbyen, før vi følte os noget for os selv. Vi var i hvert fald bevidste om, at folk i den by (Hyllested), som vi delte sogn med - og som var både større og mere betydningsfuld, fordi dér var kirken, jernbanestationen, forsamlingshus, en købmand ved siden af Brugsen, flere håndværkere - at folk i denne by var lidt anderledes end vi. Og ikke til det bedre, mente vi. Drengene dér blev f.eks. anset for at være mere voldsomme og umedgørlige end vi fra Skovgaarde.

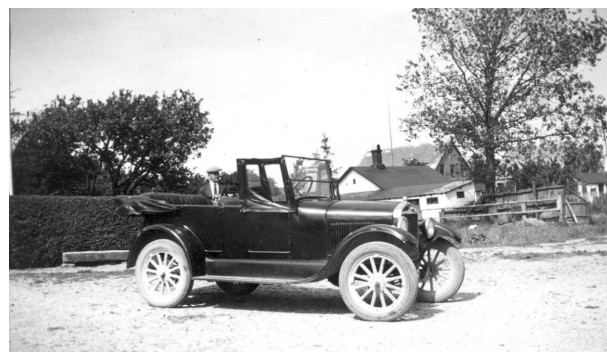
Når vi talte om "egnen" ("Han er ikke her fra egnen"), mente vi stort set sognet. Dog hørte herregården Rugaard med, selv om den lå i annekssoget. Det skyldtes dens nære tilknytning til landsbyen, der kunne føres helt tilbage til oprindelsen af de seks fæstegårde,

der blev til Skovgaarde. Men ellers skulle vi ikke så særlig langt ud over sognegrænsen, før landskaber og folk virkede fremmede. Og kom vi ud over nabosognene, vestpå ind i landet eller til Djurslands nordlige egne, var det noget af en begivenhed.

Sydpå var egnen ikke så ubekendt. Her gik vejen til Ebeltoft, og den passerede vi temmelig ofte. Det skete om sommeren på vore søndagsbilture på vej til et af de mange attraktive steder på Mols. Og det skete i forbindelse med ærinder i Ebeltoft, hvad enten far skulle have bilen på værksted eller besøge boghandleren, eller min bror og jeg skulle have nyt tøj ("Engelsk Beklædningsmagasin"), eller vi skulle i biografen eller købe ind til jul eller besøge de årlige storbegivenheder: dyrskuet og sommerfesten. Nordover kom vi ret sjældent. Grenaa var absolut en fremmed by, og Århus rangerede lige før København i fjernhed.

Det helt store eventyr var derfor den årlige ferietur i bil til min fars fødegård, Søndergaard ved Resen mellem Struer og Lemvig. Det var en virkelig rejse til anderledeshed. Den foregik over Randers og Viborg. Alene det at forlade de støvede og beskedent trafikerede grusveje og komme ud på de helt utroligt brede landeveje med deres chaussébelægning, deres kilometersten, deres vejtræer, de store reklameskilte få hundrede meter inde på de forbiglidende marker (de er forlængst afskaffet). Og så var der den helt særlige trafik. Dels var der mange biler og mange anderledes biler, end vi var vant til, dels var der en uafbrudt række af eventyrlige møder med begivenheder af usædvanlig karakter. Det kunne være en militærkolonne med hestetrukne kanoner, officerer til hest, soldater siddende på kanonlavetterne. Eller det kunne være passage med nedsat fart af en strækning med vejarbejde, masser af mænd med skovle og hakker, en damptrømler, en tjæremaskine. Eller en standsning ved en jernbaneovergang, ringen og blinken, medens de rød/hvide bomme sænkede sig, den

spændte venten på toget, den sig nærmende larm. Og så kom det og fór med overraskende fart tværs over vore måbende blikke, der nærmest blev blændede, hvis det viste sig at være et af de nyindsatte, flotte, røde lyntog, der passerede.

At der var en verden uden for Hyllested Skovgaarde, oplevede jeg rent fysisk fra den bil, min far erhvervede i 1926 eller deromkring. Her er den foreviget i al sin pragt, kørt frem på Skolepladsen, med nedslået kaleche, sådan som jeg foretrak den. Bilens betydning fremgår af, at far har stillet sig bag den. Til venstre op ad hækken ind til haven ses den gamle trappesten ("Fandens hvæssesten"). Bygningerne i baggrunden er tømrerens værksted, bag ved det taget af brugsforeningsbygningen. Det høje træ er en af tre popler, som må kunne føres tilbage til den af de seks "Schougaarde," som lå der. Det samme gælder vippebrønden, som skimtes helt til højre i billedet. Billedet må være taget en sommerdag sidst i 1930'erne.

På dette sted vil det være passende at fortælle om bilen, vi kørte i. Den fortjener en nærmere beskrivelse. Far havde erhvervet den engang i 1920'erne, da hans økonomi på grund af en reform af tjenestemænds lønforhold var blevet betydelig forbedret. Det var en Ford, vistnok model T. Bilen havde kaleche. Denne udgjorde et monstrum af drejlsagtigt (sort) stof, monteret på et sindrigt system af metalstænger, der var indbyrdes forbundet med hinanden og samlet fastgjort til bilens karosseri. Den hele menage kunne klappes sammen, når det var godt vejr, og lå da i

sammenfoldet stand hen over bilens bagende, indhyllet i en beskyttende, poseagtig presenning. Når vejret var dårligt - dvs. om vinteren, og når det regnede - blev posen fjernet, og kalechen blev rejst, idet metalstængerne adskilte sig på beundringsværdig vis og strakte det sorte stof ud som en stor, firkantet skærm, først himmelstræbende opad, og derefter førtes det ned med den forreste kant på plads på forruden, hvor det fastgjordes med et par skrueanordninger. Til at lukke af på siderne fremtoges nu nogle firkantede presenningsstykker med ruder af såkaldt marieglas. De blev påmonteret ved hjælp af nogle alenkorte metalstænger, der blev stukket ned i dertil indrettede huller i bildøren og endelig fastgjort ved et omstændeligt knapperi af en masse tryklåse.

Faktisk var bilen efter forholdene ret flot at se på, når kalechen var slået ned ("åben vogn"). Den så helt sportslig ud og kunne nogenlunde konkurrere på de større landeveje i den tættere trafik med andre biler af nyere dato og med mere moderne udstyr. Dette sportslige look fremhævedes af, at bilen, når den var åben, blev forsynet med en indretning, hvis lige jeg ikke siden har set. Det var en af rudeglas fremstillet skærm, som skulle beskytte bagsædepassagererne (min bror og mig) mod det luftpres, som bilens hastighed (vel ca. 40 km/t) forårsagede. Denne glasskærm blev kaldt "vindspejlet", hvad jeg aldrig begreb - nok "vind", men ikke "spejl." Den var tredelt, nemlig i en frontrude af samme bredde som bilen og to sideruder, der var forbundet til frontruden med hængsler, så de kunne indstilles i en passende vinkel. Vindspejlet blev monteret på forsædets ryglænskant ved hjælp af forkromede metalstænger, som - nogenlunde ligesom kalechestængerne - kunne klappes ud eller sammen, og vindspejlet derved anbringes i passende afstand fra vores hoveder, der altså sad bagved, vel beskyttede, men dog med frit udsyn.

Det var simpelthen den konkretiserede

salighed at sidde der på bagsædet bag "vindspejlet" og fornemme bilens motoriske fremfærd og samtidig fuldstændigt hengive sig til indtrykkene fra de skiftende landskaber, vi kørte igennem, og de mangfoldige begivenheder, vi hele tiden var vidne til. Og samtidig den altid nærværende og uantastede tryghed ved at se fars og mors skulder- og nakkepartier dér foran (vi kunne jo ikke tale med dem på grund af "vindspejlet"), mor en gang imellem i profil, vendt mod far, far med en enkelt håndbevægelse af og til. De talte sammen. Undertiden blev der særligt liv i dem. Det var, når de forude havde observeret et eller andet sensationelt, som vi nærmede os, og som de på forhånd med fagter og mimik ville have vores opmærksomhed rettet imod. Og det kan nok være, vi strakte hals og spærrede øjnene op, sensationshungrende og oplevelseslystne.

Til gengæld var det en fortærende frustration at opholde sig i bilen, når kalechen var slået op. De små, uklare marieglasruder begrænsede vores udsyn. Og så var det jo oven i købet regnvejr, så alt udenfor var farveløst, gråt og monotont som lyden af regndråbernes fald mod kalechetaget. At se ud ad forruden, når det regnede, var ikke mere givende. Der var nemlig kun én vinduesvisker, og den var håndbetjent. Frustrationerne forstærkedes ved en mere udefinerbar følelse af underlegenhed ved at bevæge sig i dette monstrum af et befordringsmiddel, sammenlignet med de mange betydeligt flottere biler med fast tag og store glasruder og med automatiske vinduesviskere.

Bilens tekniske karakteristika kan jeg i øvrigt næppe beskrive fyldestgørende. Det, jeg som barn mest lagde mærke til, var de vibrerende nåle i de to instrumentglas, det ene visende den elektriske ladetilstand, det andet visende kørselshastigheden. Desuden de ved ratstammen monterede, blanke håndtag, som far fra tid til anden manipulerede med under kørslen, nemlig gashåndtaget, hvormed farten

reguleredes, og et modsat anbragt håndtag til regulering af tændingen. Der var ingen gearstang. Det anså jeg for en alvorlig mangel, efter at jeg havde oplevet min onkel, der var anderledes veludrustet i bilmæssig henseende. Det så mægtig smart ud, når han ved flere lejligheder anbragte gearstangen i forskellige stillinger. Min fars bil havde imidlertid kun mulighed for at udføre tre basisbevægelser. Den kunne holde stille, bevæge sig fremad og bevæge sig tilbage. Når den skulle startes (der var en selvstarter, en fremtrædende knap under de førømtalte instrumenter), måtte man først træde på koblingspedalen (venstre fod). Når så motoren kørte, slap man jævnt koblingspedalen, hvorefter bilen satte sig i bevægelse. Farten reguleredes derefter ved hjælp af gashåndtaget. Medens venstre fod betjente koblingspedalen, hvilede højre fod på bremsepedalen. Mellem nævnte to i øvrigt ens udseende pedaler var der en lille ellipseformet pedal. Det var bakpedalen. Når bilen skulle køre baglæns, flyttedes højre fod over på bakpedalen, som trådtes i bund. Når så koblingen blev aktiveret, kørte bilen baglæns. Når der skulle skiftes til fremadkørsel, blev koblingen trådt ud, bakpedalen sluppet og koblingen igen aktiveret. Sådan var det.

Den fjerneste verden kom til os gennem avisen og radioen. Min far var - som det vist var almindeligt for lærere - radikal og holdt Politiken. Jeg interesserede mig i en tidlig alder for avisen. Det, der fascinerede mig ved den, var ikke så meget de store verdensbegivenheder, men mere, at den fortalte en masse om København, dette fantastiske sted, som i den grad appellerede til min fantasi, og som jeg dårligt kunne forestille mig med de mange gader og bygninger, trafikken, regeringen, kongehuset, biografer, teatre, museer, denne uoverskuelige mangfoldighed. Ud over den skrevne avis blev der hver aften kl. syv (det hed ikke "19" dengang) lyttet til "Pressens Radioavis."

På "Gaden"s hovedstrøg, skråt over for Brugsen, lå dette uanselige bindingsværkshus. Det gik i folkemunde under navnet "Den hule tand," hvortil nok hentydedes til husets lidt kummerlige udseende. I perioder boede der oven i købet to familier i huset, og det har jo ikke gjort det nemmere at føre en anstændig tilværelse. Man forbandt vistnok også en overgang husets beboere med et noget tvivlsomt omdømme i forbindelse med drikfældighed og udsvævende sammenkomster. Husets oprindelse har jeg ikke kunnet få oplyst, men det forekommer på en skitse over byen fra 1802-03 med matrikel nummer 20. Måske er det opført på såkaldt gadejord som bolig for aftægtsfolk. Gennem årene blev det beboet af landarbejdere. I dag er det totalt renoveret og fungerer som sommerbolig. Billedet må være taget engang i 1901-06. Som skik var dengang, har husets beboere - i øvrigt indvandrere fra Sverige og på fattighjælp - taget opstilling foran huset i deres fineste tøj.

Den verden, som Politiken og Pressens Radioavis åbnede for, var nok en spændende verden. Jeg slugte alt om, hvad der foregik i København, og jeg var meget optaget af reportagerne i anledning af Lillebæltsbroens åbning og Olympiaden i Berlin. Men det var også en skræmmende verden. Gennem avis og radio og de voksnes alvorlige samtaler blev jeg gang på gang konfronteret med de alarmerende verdenspolitiske tildragelser. Hitler og nazismen faldt ganske i tråd med den modvilje, jeg allerede følte mod Tyskland som det land, der havde taget Sønderjylland fra os i 1864, en begivenhed, som min far så

levende fortalte om. Jeg delte min fars harme over Mussolinis overfald på Abessinien og Haile Selassies forgæves appel til Folkeforbundet. Jeg rystedes af at læse om grusomhederne under den spanske borgerkrig, så jeg blev helt dårlig. Jeg levede med i krigsfrygten op mod München-forliget og den fantastiske lettelse, da freden var "sikret i vor tid."

Og så blev der alligevel krig. Det var kort, før jeg blev 15 år. Et halv år efter blev landet besat af tyskerne. Den fjerneste verden var med et blevet nærværende. Da var min inderste verden allerede begyndt at krakelere, idet min mor var blevet alvorligt syg, og da hun døde en måneds tid efter besættelsen, ændredes mit verdensbillede totalt. Den tryghed, som jeg mente sikret, blot jeg overholdt min del af overenskomsten, var borte. Jeg begyndte at føle skepsis over for den verden, jeg stod foran at skulle møde.

Der skulle endnu gå år, før jeg blev tabet af tryghed kvit. Og jeg skulle tilbagelægge adskillige omveje, før jeg fandt frem til at frigøre mig så meget fra den mere og mere uforudsigelige verden, at jeg kunne møde den i samspil med "min egen verden."

Brugsen

"Ove, du skal lige i Brugsen for mig." Det var min mors hyppige kalden på mig netop, når jeg legede allerbedst. Bortset fra, at jeg blev afbrudt i min leg, var disse ture ned til Brugsen dog ikke helt uvelkomne. Jeg blev udstyret med en spånkurv og den lille sorte kontrabog, hvor mor havde indført de ønskede varer, og hvor uddeleren ved ekspeditionen indførte, hvad hver enkelt kostede.

Kontrabogen spillede i øvrigt en lidt kedelig rolle i mine forældres samliv. Min far var temmelig påholdende og fandt fra tid til anden anledning til at kontrollere min mors forbrug af husholdningspenge. Det kunne jo netop ske let og effektivt ved en gennemgang af kontrabogen. Så gik far ud i spisekammeret, hvor den havde sin plads på en af hylderne på tallerkenrækken, og satte sig ind ved sit skrivebord for at studere den. Resultatet kunne meget vel udløse en del misstemning mellem mine forældre - hvad jeg ellers ikke var vant til.

Turen til Brugsen har jeg gået så tit, at jeg kan genkalde mig den i detaljer: forbi tømrerens værksted, hvor man lige i forbifarten fik et kik ind og duften af frisk træ i næsen, gennem smøgen mellem to husgavle, hvor ens trin og stemme gav genlyd, ud på "Gaden", forbi tømrerens hus med den lille forhave, der om foråret var fuld af farveglade blomster.

Ens entre gennem døren mellem de to fag udstillingsvinduer, hvoraf det til højre for døren domineredes af en kaffemølles heraldiske fremtoning, udløste en munter klingen fra dørklokken. Straks blev man grebet af det specielle interiør med den krydrede duft, disken med den messinggule skålvægt og de betagende lodder (hvoraf et fra tid til anden tjente til at fastholde en liste, der var fremlagt med det formål, at folk kunne nedfælde, hvad de ville yde af pengebidrag til en samlet gave fra beboerne i anledning af et sølvbryllup eller anden familiefest), uddelerens geskæftige

skikkelse i sin brune kittel, hylderne med kolonialvarer bagved, udstillingen i hjørnet ved det ene vindue af redskaber og andre ting, der umiskendeligt havde tilknytning til det landbrugserhverv, som de fleste af kunderne levede af.

Jeg stod og betragtede uddeleren, mens han så efter i kontrabogen, tog de forskellige varer frem og vejede af på vægten, idet han anbragte lodderne på den ene vægtskål (hvoraf de tilsyneladende fornemste var af gult metal i en træske, mens de mere simple var store og grove jernlegemer med hank), mens han hældte mel eller sukker, eller hvad det nu var, op i den åbne papirpose på den anden vægtskål samtidig med, at han holdt øje med metalpilens stilling midt imellem de to skåle. Alt imens gik snakken. Der var ofte folk i butikken, som efter at have overstået deres indkøb blev stående for at slå en sludder af med uddeleren og med hinanden. Den uhøjtidelige og uforpligtende passiar foregik i den for egnen karakteristiske variant af det østjyske tungemål, som bidrog til, at jeg syntes, det var rart at komme i Brugsen. Også fordi uddeleren og hans kone var mig venligt stemte i ord og gerning, det sidste i form af tildeling af et bolche fra en af de enormt store metaldåser, som stod bag disken under vægten, og som noget af det bedste indeholdt store, pragtfuldt røde og pragtfuldt annis-søde "Kongen af Danmarks"-bolcher.

Brugsens oprindelse går tilbage til 1887, da der blev dannet en indkøbsforening. Det skete på initiativ af tømrer Jørgen Petersen, maler Marthinus Petersen og gårdejer R.P.-Christiansen på Skovly. Man indkøbte varer fra en grosserer i Århus til fordeling mellem medlemmerne to gange om ugen. Efter nogen tid enedes man så om at danne en egentlig brugsforening, tilsluttet FDB.

I starten klarede man sig med at leje lokaler hos en skrædder Adrian Brauer, der også blev uddeler. De første år havde foreningen udleveringssted forskellige steder i byen.

Først i 1906 opførtes en særlig bygning til at huse både butik, lagerrum og bolig for uddeleren. Selvfølgelig var det betydeligt billigere at bygge dengang. Selv i betragtning af, at meget af arbejdet med byggeriet udførtes under gratis medvirken af beboerne, virker det dog forbløffende, at de samlede udgifter kunne holdes på ca. 3.000 kr.

Min far var i en årrække Brugsens regnskabsfører. Det mærkedes kun en gang om året, nemlig i forbindelse med revisionen af Brugsens regnskab. Da var det til gengæld også en proces, som satte sit præg på familielivet. I nogle få dage var far totalt opslugt af at gennemgå diverse kolonnebøger og bilag og måtte ikke på nogen måde forstyrres. Der kunne ikke være tale om at høre radio, og vi måtte alle forholde os stille, mens far var alvorligt koncentreret om arbejdet ved sit skrivebord.

Brugsen blev gennem årene på mange måder en vigtig institution for by og omegn. Den var ikke blot et indkøbssted, men også en slags oplysningscentral i og med, at folk mødtes og meddelte sig til hinanden om både nære og fjerne begivenheder. Desuden fungerede Brugsen (halvofficielt) som formidler af påtrængende telefonforbindelse for dem, der ikke havde telefon - og det var de fleste.

I 1935 blev der oprettet en rutebilforbindelse mellem Kolind og Ebeltoft, og den blev lagt med Skovgaarde som en af mellemstationerne. Rutebilen kørte kun en gang dagligt i hver retning, undtagen søn- og helligdage, og dens ankomst to gange daglig blev et markant nyt indslag i landsbyens liv. Som holdeplads valgte man naturligvis "Brugsforeningspladsen".

På pladsen var der allerede et par år forinden blevet etableret en benzintank. Den var rød, ret høj og på toppen forsynet med en hvid kuppel, hvor der stod "Standard Oil." Det var ret spændende at iagttage uddelerens manipulering med den hånddrevne pumpe.

Den pumpede fem liter op ad gangen, hvilket blev registreret af en pil på en talskive på siden af tanken, og så kunne man se benzinen stige op i et glasrør øverst oppe og falde igen, idet uddeleren drejede håndtaget den anden vej.

"Brugsforeningen Skovgaardshus" som skrevet står oven over indgangen og vinduerne til butikken. Bygningen opførtes i 1906, efter at brugsforeningen havde haft domicil forskellige steder i byen. I 1940 blev bygningen udvidet med garage og lagerlokaler. Døren ved siden af garageporten åbnede adgang til loftsetagen, hvor man havde fundet plads til at indrette landsbyens forsamlingslokale ("Salen") med tilhørende såkaldt skænkestue, de såre beskedne rammer om de årligt tilbagevendende festlige sammenkomster. Benzintanken blev etableret ca. 1935, da den lokale biltrafik havde nået et tilstrækkeligt omfang. Benzinmærket var dengang Standard Oil, der få år efter blev ændret til Esso. Brugsen holdt ud indtil 1970. Så havde den udspillet sin rolle. Bygningen blev herefter hjemsted for afholdsbevægelsen "Minnesota." Bemærk landpostens cykel med den store, sorte taske over styret.

På grund af sin lidenhed havde Skovgaarde ikke, sådan som de fleste landsbyer ellers havde, et selvstændigt forsamlingshus. Man klarede sig med et lille lokale, der var indrettet på Brugsens loft. Det gik uden betænkning under betegnelsen "Salen". Man havde også fundet plads til at indrette en

tilstødende "skænkestue" i et endnu mindre lokale. I disse beskedne lokaler samledes landsbyens og den nærmeste omegns beboere til de årligt tilbagevendende fester. Det drejede sig om juletræsfesten, fastelavnsballet, skovturen (med efterfølgende bal), høstgildet og det såkaldte "mandbal." Sidstnævnte havde ikke tilknytning til nogen bestemt højtid eller begivenhed, fandt sted en gang i løbet af efteråret og var måske blot tænkt som adspredelse – i øvrigt kun for de voksne - i en relativt begivenhedsløs periode.

Disse festers oprindelse fortaber sig tilbage i tiden, måske til selve landsbyens oprindelse. Der stod ikke nogen organisation bag i form af forening eller lignende. Deltagere var beboerne i byen og dens nærmeste omegn, vel stort set det, man kaldte skolekredsen. Der krævedes ikke adgangskort. Alle kendte jo alle, og de, der ikke hørte til, holdt sig simpelthen borte. Der var udpeget to af byens og egnens ægtepar til "at stå for det," dvs. sørge for det rent praktiske, idet de holdt sig nøje til den måde, foregående fester af samme art var foregået på. De udpegede med suveræn autoritet de to ægtepar, der skulle stå for næste arrangement.

Festerne foregik som nævnt i "Salen" oven over Brugsen. Hertil strømmede voksne og børn i stiveste puds - min bror og jeg i matrostøj. Her blev danset til musik af en enlig, violinspillende herre fra Ebeltoft, hvor han ernærede sig som grønthandler, en lille trivelig mand med et rundt, rødmosset og konstant smilende ansigt. Han spillede mest til danse som Rheinlænder, Fingerpolka, Lotte gik, Skomagerpolka, Den toppede høne, Svensk maskerade, og hvad de nu hed de "gammeldaws." Men på kraftig opfordring fra pigerne ("Må vi få en moderne") gav han sig også i kast med melodier som "Titte til hinanden" og den slags nymodens dansemusik. Det var ikke noget for drengene, så pigerne var henvist til at danse med hinanden. Det gjorde de så med megen alvor, idet de bevægede sig med stive skridt hen

over dansegulvet uden anden variation end at vende og gå i en anden retning. Jeg fattede ikke helt ideen i den måde at danse på og vovede i hvert fald ikke at udsætte mig for at skulle være så tæt på en pige og holde om hende så længe ad gangen.

Min vej til Brugsen, som den tager sig ud nu, fortabende sig i et nærmest jungleagtigt vildnis (billedet er taget i september 1998). Til venstre i billedet var "Dammen," til højre vognmandens garage. Den blev opført i sin tid ret lemfældigt af Laus Borup af forhåndenværende materialer, bl.a. blikplader, der med tiden rustede. Det var ikke noget kønt syn oppe fra skolens vinduer og gav især min mor anledning til en del ærgrelse. Det blev ikke bedre af, at Laus engang ikke ramte indkørslen til garagen med tilstrækkelig præcision, men stødte mod den ene af hjørnestolperne, hvorved hele garagen fik en bagudvendende hældning, der yderligere bidrog til dens uheldige udseende. Da sønnen Rasmus overtog vognmandsforretningen, blev faderens bygningsværk erstattet af en mere solid og prydelig konstruktion. Personerne er mig i samtale med en af de få tilbageværende af landsbyens "gamle" indbyggere, Hans Jørgen Jensen.

De voksne dansede kun i begrænset omfang. Mændene sad inde i "Skænkestuen" og spillede kort, røg cigarer og drak kaffe. Hvor var konerne? Hvis de ikke var beskæftiget med at servere kaffe og det medbragte bagværk, sad de på bænke rundt ved væggene og snakkede og iagttog deres afkom.

En af sammenkomsterne, den årlige skovtur, fortjener nærmere omtale:

Det var egentlig en skoleskovtur, men der deltog både børn og voksne fra hele skoledistriktet. De samledes på pladsen foran Brugsen i alle til rådighed værende, til formålet egnede hestekøretøjer, vel en 15-20 stykker, mest almindelige agevogne (fjedervogne). En enkelt charabanc og en jumbe sås også, men der var ikke tale om nogen bevidst demonstration af social placering, hverken hvad angår køretøj, heste eller udrustning i det hele taget.

Uden større organisatorisk udfoldelse indordnede de fremmødte køretøjer sig i en kortege, der satte sig i bevægelse ud af byen. Målet var Sønderskoven. For at gøre en udflugt ud af det blev vejen lagt om ad det smukt beliggende Rugaard, ned til Rugaard Strand, et stykke langs havet og så ind gennem skoven med Skovløberhuset som mål. I forreste vogn befandt sig den musikalske grønthandler fra Ebeltoft, som ved denne lejlighed underholdt vogntoget med trompetspil ("Jeg elsker de grønne lunde" og lignende fædrelandssange). I og omkring Skovløberhuset blev den medbragte fortæring sat til livs, og børnene havde alle muligheder for at lege i skoven.

På et tidspunkt gik hele forsamlingen, voksne og børn, i gåsegang med trompetspil i spidsen ad en smal sti ned til havet. Turen gik gennem en frodig skovstrækning, faktisk den nordligste del af Hullerne og som disse voldsomt kuperet med stejle skrån timer, som ikke bare gjorde skoven smuk, men også spændende at gå igennem. Havet blev beset, men på grund af den stenede strand fristede den ikke til badning. Rent bortset fra, at det at bade fra åben strand var noget, de fleste slet ikke kunne tænke sig, og de få, der havde lyst til det, kun foretog sig i mindre, sluttede grupper.

Sent på eftermiddagen, når det nærmede sig

malketid, drog man hjem enkeltvis og efter egen tilskyndelse, uden den organisation, som prægede udturen. Og om aftenen mødtes man i det beskedne forsamlingslokale til det bal, som dannede slutning på udflugten, og hvor trompeten blev udskiftet med violinen.

Min vej til Brugsen fra den modsatte ende med smøgen mellem de to gavle, som hører til tømrer Thomas Petersens hus til højre og til venstre det førnævnte tofamilieshus.

I baggrunden anes resterne af tømrerens værksted. Vejen er helt blokeret af forskellige former for skrot. Billedet er taget i september 1998.

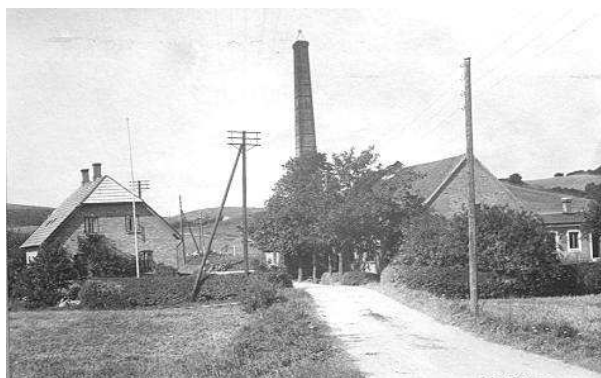
En af de helt store sensationer i forbindelse med Brugsen var juleudstillingen i det ene af de to vinduer, der flankerede døren til butikken. Engang først i december måned (man var knap så tidligt ude med den slags som nu) samledes landsbyens børn foran vinduet og fulgte med en ihærdig medleven, hvorledes uddeleren og hans kone udstillede for vore grådige øjne og under vore ivrige kommentarer det ene fantastiske stykke legetøj efter det andet, ledsaget af diverse

former for julepynt.

Senere kom vi til Ebeltoft og så betydeligt mere avancerede former for juleudstilling, som også omfattede gadeudsmykning. Og langt senere oplevede jeg Strøget i København midt i juletiden. Det er trivielt at påstå, at min oplevelse af jul, hvad angår juleudstilling, ikke overgås af de åbenbaringer, jeg som barn på landet i 1930'erne modtog gennem Brugsens firrude vindue.

Mejeriet

Jeg kom forbi mejeriet på vej til og fra skole. Det lå omtrent midtvejs mellem vores landsby og Hyllested, hvorfra jeg skulle videre med toget til Trustrup. Når jeg passerede forbi om morgenen, var der et vældigt leben med skramlende spande, maskineriets summen og de høje stemmer fra kuskenes og mejeristernes morgensnak. Der stod damp ud af bygningens åbninger og hang en em af fugtighed og properhed omkring stedet, idet jeg cyklede forbi.

Mejeriet Hylleslevholm omkring 1940, set fra øst, med beboelseshus for mejeribestyreren til venstre. Mejeriet blev oprettet i 1893. Før den tid havde bønderne selv fremstillet deres mælkeprodukter, bl.a. smør, eller - for dem, der ikke selv rådede over mælkerier ("hollænderier") - fået det gjort på gårde med større kapacitet. På Havmøllegården var der et sådant "privat mejeri." Mejeriet startede med at have 58 leverandører, hvilket antal i 1943 var vokset til 115. Det blev nedlagt i 1966, efter at flere og flere af leverandørerne var gået over til andre og større mejerier som f.eks. Ebeltoft og Bjødstrup, formentlig tilskyndet af den forbedrede teknik og transport. Det har derefter ikke været anvendt til nogen form for industriel virksomhed. Skorstenen blev sprængt væk af ingeniørsoldater fra Randers, maskineriet bortsolgt og bygningerne anvendt til beboelse.

Om eftermiddagen, når jeg var på vej hjem, rastløs efter en hel dags stavnsbundethed til

skole og skema, måske også lidt småtræt og småsulten, lå mejeriet derimod helt stille, uden en bevægelse og uden en lyd. Som et udmattet væsen, bevidstløs af overanstrengelse. Kun lige idet man passerede, anede man dets slumrende kræfter i beredskab til næste dags præstation.

Mejeriet var navngivet "Hylleslevholm" efter de tre byer med opland, som det betjente, nemlig Hyllested, Gravlev og Holme. Det var helt klart en ganske særegen institution. Det var jo en slags fabrik, et stykke hektisk teknik midt i det rolige bondelandskab. Vi havde godt nok en mølle. Den lå højt på sin bakke over Hyllested by, konkurrerende med kirketårnet i attraktivitet. Men dens virksomhed var ikke så fremmedartet som mejeriets.

Hver morgen tidligt blev mine forældre vækket af ret så voldsomme lyde. Lige neden for vinduerne til deres soveværelse, som lå oven over "Skolegangen," gik vejen i retning af mejeriet op ad den stejle "Skolebakke". I forbindelse med et sving, lige før bakken rigtigt tog til, var det ret strengt for hestene at slæbe den tungtlastede vogn op ad bakken. Lydene kom fra de jernbeslåede hjuls knasende møde med vejens grove grusbelægning. Ind imellem hørtes mælkekuskenes høje råb for at få hestene til rigtigt at lægge sig i selen.

Der var to mælkevogne, der passerede mine forældres soveværelsesvinduer. Den ene vogn samlede ind fra vores egen by og nærmeste omegn, den anden kom fra det sydlige nabosogn, Holme. Således var hele mejeriets forsyningsområde dækket ind med mælketure, der blev tildelt blandt de gårdmænd, som havde fremsat ønske herom. Hver morgen kørte de særligt indrettede mælkevogne ud og indsamlede den mælk, som i løbet af det foregående døgn var malket og anbragt uden for kostaldene i store transportspande (mælkejunger). Hen ad middagstid gik turen så den modsatte vej med fordeling af mælken, der nu var konverteret til skummetmælk eller kernemælk.

Ville man som ikke-leverandør til mejeriet blot have en mindre forsyning af mejerivarer, kunne det lade sig gøre ved, at man om aftenen på et bestemt sted i byen anbragte en lille spand med en seddel med bestilling af den ønskede levering, foldet omkring de par småmønter, der skulle erlægges. Der stod så hele natten en hel række mindre transportspande af forskellig udformning og med diverse pengebeløb på bedste Frode Fredegod-maner. Det skete faktisk en sjælden gang, at pengene blev stjålet, men det var ganske uhørt og gav anledning til samtalestof i længere tid.

Mejeriet blev mål for min første færd alene uden for hjemmets beskyttende mure. Jeg var ikke fyldt seks, for det var, før jeg kom i skole. Min mor sendte mig og min lillebror ned til mejeriet efter en halv pot piskefløde. Jeg har ikke været meget for det. Jeg var ikke nogen udpræget modig natur. Der er da nok de, der mener, at en opvækst på landet med den nære tilknytning til dyr og natur og den af mangel på tekniske frembringelser nødvendige primitivitet fremelsker en sund robusthed over for livets tilskikkelser. En sådan positiv indflydelse havde den ikke på mit naturel. Jeg var bange for dyr, specielt heste, hunde og hugorme, og jeg var mere end betænkelig ved ethvert menneskeligt væsen, som jeg ikke klart kunne forbinde med mine nærmeste sociale relationer.

Men min mor har fejlet mine betæneligheder til side og fået mig af sted med mælkespand og seddel med penge og besked samt min lillebror. Vi har omhyggeligt holdt hinanden i hånden hele vejen og pænt holdt os i højre side af vejen, som skik var dengang. Vi er blevet venligt tilsmilet undervejs af andre mennesker, som vi alle har kendt mere eller mindre. Vi er kommet vel forbi granplantagen, hvor vejen skar sig igennem et par bakker og over en kort strækning lod os alene uden udsigt til menneskeboliger. Vi har også passeret den store forladte grusgrav, der åbnede sig ud mod vejen, og som vi anså for

at være et yndlingssted for de frygtede hugorme. Og vi har undgået at blive generet af galpende, aggressive hunde ud for indkørslerne til de par gårde, der lå ved vejen. Vi er nået frem til mejeriet med fortrøstning i vores skrøbelige sjæle. Vi står ved døren til denne ejendommelige bygning. Vi åbner den. Overraskelsen er total.

Døren åbner direkte ind til en helt anderledes verden, en sammenstilling af ukendte elementer i form af blanke metallegemer, roterende hjul og hastigt strømmende drivremme, alt under en øredøvende larm.

Mit daværende kendskab til mælkeproduktion var ellers mere umiddelbart. Jeg blev også engang imellem sendt op til nabogården ved malketid om aftenen for at købe mælk direkte fra kilden, kan man sige. Jeg forbinder oplevelsen med vinterhalvår, for jeg husker nøje overgangen ude fra mørket og kulden gennem den todelte stalddør ind i kostaldens tætte atmosfære af lugt og lunhed, som forstærkedes af det uklare lys fra de ophængte flagermuslygter.

Jeg husker synet af de mange kobage og de to-tre personer, der var anbragt under dem i fuld gang med malkeprocessen. Jeg kan genkalde mig lydene af mælkestrippene ned i spanden, de havde mellem knæene, som en skratten, hvis de lige var begyndt med en ny tom spand, som en svuppende sugelyd, når spanden var fuld. Jeg husker lyden af deres stemmer, medens de sidder der på den lave, trebenede malkestol, bøjet i en højst umagelig stilling ind mod koens ikke særligt rene krop, og de snakker med os, som vi står der og fylder os med det uvante syn og venter på, at en skal blive færdig med sin ko og rejse sig og komme hen og hælde mælken gennem den tragtformede si ned i transportspanden, efter først at have forsynet os med det ønskede kvantum.

Der var langt mellem de to oplevelser af mælkeproduktion, og jeg har næppe forbundet

dem dengang, sådan som jeg nu som voksen gør det og prøver på at få formuleret et eller andet dybsindigt om forholdet mellem natur og teknik.

Så har den venlige mejeribestyrer (som vi gudskelov kunne kende fra flere selskabelige lejligheder) fået øje på os inde fra rummet ved siden af. Han kommer smilende hen til os, tager spanden med sedlen og bliver blot ved at smile, idet jeg forsøger at få de hjemmefra indøvede ord frem gennem larmen. Han fylder spanden op med fløde fra en lille hane på siden af centrifugen og rækker os den igen. Missionen er fuldført.

Og med den fyldte spand og vores barnesind fyldt med nye erfaringer og vel også en smule stolthed over vel overstået hverv tiltrådte vi tilbageturen. Vi var vel knap så betænkelige som på udturen, men har dog sikkert med nogen lettelse genset hjemmets røde tag med de to skorstene og kastanjetræets grønne kuppel dukke op bag Skolebakken.

Smedjen

Landsbyens mest kuriøse bygning var den gamle smedje, der lå tæt ved udfaldsvejen mod syd, en lille, stråtækt bygning, der sluttede omkring en virksomhed, hvis metal-lyde kunne høres over det meste af byen.

Jeg kom der egentlig ret sjældent. Heller ikke i tømmerens værksted. Det havde noget at gøre med, at der var noget specielt ved disse håndværksaktiviteter. De krævede respekt og afstandtagen. I modsætning til bøndernes arbejdssteder: marker og stalde, hvor vi børn bare vadede rundt uden ret mange restriktioner. Måske et enkelt: "I må lige passe på, at I går i skellet, så I ikke træder for meget korn ned." Men vi vidste nok at passe på både dyr og afgrøder.

Nu var det lidt specielt med smeden. Han var en ret reserveret person, en alvorlig mand, lidt duknakket og med et sjældent og aldrig helt gennemtrængende smil. I modsætning til tømmeren, som var rund og lidt lavstammet og mild og venligt smilende - lige som om forskellen i de materialer, de arbejdede med, slog igennem i deres udseende og personlighed.

Men det skete da en sjælden gang, at jeg blev sendt ned til smeden i et eller andet ærinde og kom ind i det halvmørke rum, hvor heden fra den flammende esse slog imod en, og man stirrede betaget på den travle smed (sort i ansigtet med lysende hvide øjne), som snart drejede på et stort hjul for at holde blæsebælgen i gang, mens han med en stor tang holdt et jernstykke nede i de hvæsende gløder, snart tog det glødende jern op og hurtigt lagde det på ambolten og hamrede på det, medens det ændrede farve og blev nærmest blåsort, hvorefter han stak det ned i et vandkar, hvor det sydende blev afkølet, idet der steg damp op fra det, og man fik en anelse i næseborene af en prikkende lugt af ubestemmelig art.

Smedjens huleagtige indre var i øvrigt ubestemmeligt på grund af det konstante halvmørke, det henlå i, medens bygningens ydre var særdeles anskueligt med de lave mure og med de smårudede vinduer (et ud til vejen, hvor en hyld lænede sig dekorativt op ad, et ud til den modsatte side, hvor der langs hele murens længde var anbragt et lager af jernstænger, som udgjorde det nødvendige råmateriale) og med stråtaget, der ligesom holdt murene på plads. I gavlen modsat døren var skorstenen, hvorfra der hele tiden steg røg op fra den brændende esse i bygningens indre. Og et par steder lå der en bunke af rustbrune affaldsmaterialer, delvis dækket af grønne ukrudtsplanter, der ihærdigt møvede sig op omkring og imellem.

Den gamle smedje, ca. 1965. Den er opført i 1877. Et halvtag ud for den nordlige ende af bygningen er nedlagt. Det hørte til de samlingssteder, som tiltrak byens ungdom (hvoraf der var ganske mange, næsten alle beskæftiget som tjenestekarle på gårdene). I øvrigt var smedjen et markant indslag i landsbyens liv p.g.a. sin lydlige og synlige aktivitet - der stod altid røg op af skorstenen, det klang af hammerens lyd mod ambolten, og så var den ofte skueplads for den dramatiske forestilling med skoning af heste.

For enden af bygningen havde smeden fået opført et halvtag, åbent ud mod vejen, som han benyttede, når han skulle sko heste, en meget vigtig del af hans smedevirke. Så kom

han ud fra sin hule med det gråsorte skødeforklæde og forsynet med en kasse med de for operationen nødvendige tænger, hamre, søm og andet.

Hesten stod som regel rolig og tålmodig, mens bondemanden eller karlen, der ledsagede den, stod og holdt den ved tøjlen og talte beroligende til den, og smeden bøjede sig forover med ryggen til hesten og tog dens ben bagfra op imellem sine knæ og startede med at tage den gamle sko af under voldsom brug af en kraftig tang. Ret brutalt så det ud, og så skulle der først skæres noget af hestens hov, så den kom til at passe til den nye sko, og undertiden måtte smeden ind til esse og ambolt for at bearbejde skoen, og han kom ud igen med den endnu hede sko på en tang og anbragte den på hestens hov, og det sydede, og der stod røg op og lugtede af brændt horn. Det så meget råt ud, selv om man blev forsikret om, at hesten ikke kunne mærke noget, for det var ligesom at få klippet negle, og som regel foregik det hele da også uden særlige komplikationer, men somme tider blev hesten urolig (især hvis der var tale om unge, uerfarne og derfor ængstelige heste) og spjættede med benet, og smeden havde besvær med at holde det fast mellem knæene, undertiden slap det fra ham, og så råbte han op og skældte ud på den arme hest, der jo ikke forstod, hvad det hele gik ud på.

Men smeden var i øvrigt en særdeles fredsommelig mand med en udtalt trang til ikke at træde andre for nær, beskeden, lidt sky, nærmest genert. Som da han i forbindelse med min fars 25 års jubilæum som lærer i landsbyen kom op sammen med en af gårdmændene og afleverede beboernes gave (som bestod af et fint konsolur med sølvplade og inskription, og som der var samlet penge sammen til ved indskrivning på en liste, der var fremlagt i Brugsen). Det var gårdmanden, der førte ordet, mens smeden bare stod der og sagde ikke noget, men smilte sit usikre smil, mens hans hele kropsholdning udtrykte utilpashed, som om han var parat til ved først

givne lejlighed at trække sig ud af den uvante situation og søge tilflugt i sin smedje.

Smedjen blev lydløs. Med den stadigt tiltagende mekanisering blev smedens virke overtaget af andre, idet hestene og de simple markredskaber blev erstattet af stadigt mere komplicerede motorer og maskiner. Men smedjen er fredet. Den ligger på samme sted og ser ud som dengang - rent fysisk. Men alligevel mangler der noget i forhold til dens velmagtsdage. Noget sjæleligt, fristes man til at kalde det. I hvert fald kan jeg ikke lade være med at betragte den gamle bygning med dens klangløshed, ubevægelighed og manglende kontakt med omverdenen som en senil gamling, rugende over et langt livs meningsfyldte virke, men ude af stand til at fatte og få meningsfuld forbindelse med en totalt ændret virkelighed.

Det gør det selvfølgelig heller ikke bedre, at den gamle smedje som genbo har et nyere beboelseshus. Det ligger og breder sig på den anden side af vejen i en ret imponerende tresser-stil, der ikke gør noget forsøg på at tilpasse sig landsbymiljøet. Og der bor ejeren af den lokale maskinstation.

Smedjen, som den stadig ligger ved vejen syd ud af byen. Vejens lette skråning kaldtes frejdigt for Smedebakken. Den kunne da også være drøj nok at komme op ad for de heste, der hver morgen trak den tungt lastede mælkevogn fra Holme. Billedet er taget i maj 1992.

Sprøjtehuset

For enden af Skolepladsen, hvor børnene legede "Nejenfor" i frikvartererne, var der opført to bygninger ved siden af hinanden. Den største af dem rummede i den ene ende skolens tre retirader, et forbeholdt lærerfamilien, et beregnet for drenge og et for piger. Det var de egentlige lokummer med bræt og spand og tremmedør. For trængende personer af mandligt køn, der kun skulle lade deres vand - en handling, som man heller ikke dengang anså, at dens udøvere kunne udføre i andet end stående stilling - var indrettet et pissoir ("pesseware" i den lokale jargon). I den anden ende af bygningen befandt sig min fars garage.

Tæt op ad denne garagebygning, adskilt fra den ved en snæver smøge, var opført et lille hus, hvidkalket med bliktag og en sorttjæret port i gavlen. Porten var behandlet så mange gange, at tjærelaget var blevet tykt og kompakt. Det var rart at mærke mod håndfladerne, især om sommeren, når solen havde opvarmet den sorte flade. Porten var tofløjet og lukket med en almindelig dørklinke, forsynet med en forsvarlig hængelås. Et stykke over denne havde en eller anden før vor tid lavet et lille hul, og når man kikkede ind gennem det, kunne man lige skimte noget rødt. Det var den kommunale brandsprøjte, og huset var "Sprøjtehuset."

Det var så vist ikke nogen markant bygning. Ikke som smedjen med dens lydelige aktivitet. Sprøjtehuset stod blot der med sine lave, vinduesløse mure, sit skorstensløse tag og sin sorte, tillukkede port, uden lyde, uden aktivitet, uden anden funktion end at huse denne røde genstand med dens tilbehør.

Den var decideret umotoriseret, sprøjten. Dels skulle den transporteres til brandstedet på ladet af en bil, i tidligere tider på en hestevogn. Dels skulle den betjenes med håndkraft, hvilket krævede fire mands indsats, to i hver ende af den vippende pumpestang.

Den blev skam ordentligvis afprøvet en gang imellem. Brandprøverne blev holdt under ledelse af brandfogden, der blev udnævnt på skift blandt gårdmændene vel ved det, man kalder borgerligt ombud. Til betjeningen har der været en mere eller mindre organiseret gruppe af behjertede mænd, hvoraf sprøjteføreren var den mest betroede, idet det var ham, der håndterede selve strålerøret. Som sagt blev brandsprøjten i påkommende tilfælde transporteret på ladet af en af de biler, der kunne klare den opgave. Der var to. Den ene var vognmanden, der rådede over en veritabel lastbil, den anden var fiskehandleren, der havde en mindre bil med lad. Jeg har imidlertid en vag erindring om at have oplevet, at sprøjten blev transporteret pr. hestevogn. Det kan have været ved den ildebrand, der opstod i en gård i nabobyen Holme, hvor en dreng indebrændte oppe på gårdens høloft. Jeg har en forestilling om mænds ophidsede snak, mens de fik sprøjten ud af sprøjtehuset og op på den store arbejdsvogn, og om hestens nervøse voldsomhed under operationen, der udløstes, idet vogn med sprøjte og mandskab satte af sted ned ad bakken forbi smedjen, Smedebakken.

Vi børn søgte ofte hen i nærhed af sprøjtehuset, samledes i flok ved dets hvidkalkede mur og sorttjærede port, drenge og piger i leg eller ubekymret snak, der gang på gang slog over i løjer og latter, og hvorunder udveksledes vage signaler mellem kønnene i de første famlende forsøg på at indkredse den voksende fornemmelse af erotik, så uklar og ubestemmelig som den røde farve, vi kunne skelne i kikhullet ind til sprøjten.

Stedet var også et af de samlingssteder, som byens og egnens unge mænd, karlene, yndede at mødes ved uden for arbejdstid. Det var rene mandeforsamlinger, som pigerne holdt sig væk fra. Men vi drenge var mægtigt fascinerede af karlene og deres snak og hele adfærd. Vi stod gerne rundt om flokken og

lyttede på al den tale, som vi ikke helt forstod, men instinktivt fattede interesse i, om ikke andet så fordi karlene selv lo meget af deres snak. Det var ikke, hvad man kunne kalde stueren tale, hverken af form eller indhold. Der blev brugt godt med eder og grove udtryk. Og meget af talen handlede om diverse begreber i forbindelse med kønslig adfærd.

Dette er vist den eneste billedlige fremstilling af sprøjtehuset. Den er udført i 1932 af min bror, senere arkitekt i Grenaa, Vagner Lund. Bygningen til venstre for sprøjtehuset rummede min fars garage, til venstre herfor et pissoir ("pessevere") og desuden i den nordre gavl skolens retirader.

Stedet kunne observeres oppe fra skolens stuevinduer. Min mor kunne bestemt ikke lide, at jeg stod der hos karlene, og kaldte mig ind, når hun syntes, det så ud til at udarte. Det har nok især været det kønslige, som hun ville beskytte mig imod. Desværre forsømte hun - og min far i øvrigt også - at give mig anden og mere anvendelig oplysning om de dele, så karlenes snak var længe i al sin utilstrækkelighed den eneste kilde, vi drenge havde til dette spændende emne.

Det var sjældent, vi fik andet af brandsprøjten at se end dette lille kik gennem hullet i porten. Men der blev da som sagt en gang imellem foretaget en afprøvning af, om den nu også fungerede efter sit formål. Det kan nu ikke have været ret ofte, for jeg har ikke erindring om at have overværet sådan en brandprøve

mere end to gange.

Så blev den sorte port slået op på vid gab, og sprøjten kom frem i lyset og lod sig bese i sin hele åbenbaring. Og det var da virkelig en oplevelse at få afsløret, hvad der egentlig gemte sig bag den sorte port. Men det var på en eller anden måde også lidt af en skuffelse. Den kunne i sin lidenhed og sin totale mangel på mobilitet aldeles ikke leve op til de forventninger, man selv i vores bornerte landsbymiljø måtte have til apparatur, der skulle kunne indsættes mod noget så voldsomt som en ildebrand. Jeg havde trods alt set billeder af rigtige brandbiler med stige og sirene og flere brandfolk siddende på. Og den efterfølgende prøve på sprøjstens begrænsede effektivitet kunne blot bekræfte de skuffede forventninger. Faktisk var det mere spændende at ane dens røde farve inde i sprøjtehuset bag den aflåste port med det lille kikhul.

Dette er samme motiv som vist side "67", nemlig "Gaden" set fra skolepladsen. Man genkender længen og gavlen til Poul Poulsens gård, "Marie Bødgers hus" og hyrdehuset, men bevoksningen er helt anderledes og skjuler delvist "Borups hus." Træet til venstre med drengen er et poppeltræ. Det blev hugget om engang i 1920'erne og efterlod en flad træstub, som markerede det sted, man under frikvarterets leg skulle "nejenfor." Lige til venstre for poppeltræet stod Sprøjtehuset. Billedet ser ud til at være meget gammelt, men en nøjagtig datering er ikke mulig.

Naturen

Den omgivende natur var i bogstavelig forstand overskuelig. Gang på gang kunne man fra en af de mange bakker og højdedrag se ud over land og hav. Det var et bondeland. De åbne marker trak deres patchwork-mønster hen over det kuperede terræn og udgjorde det brogede underlag for anbringelsen af huse, gårde, træer og andre terrængenstande. Og dannede med deres rolige flader og linier baggrund for bevægelser i landskabet, det være sig den voldsomme, tørre støvsky efter en bil ad en af de veje, der førte til og fra landsbyen, eller den langsomme fremadskriden efter et spand heste foran en plov eller andet markredskab, eller en flok kreaturer, der åd sig frem gennem deres tilmålte stykke græsmark, eller en fugls flugt, skyggen af skyer - alle disse tegn, som nænsomt betonedes landskabets besindige ro, ligesom de lodrette telefon- og lysmaster fremhævede dets velgørende vandrethed.

Til naturen hørte også havet, det altid nærværende. Man kunne altid få øje på det, lige meget hvor i landskabet man befandt sig, blot ved at flytte sig nogle få meter til siden eller i højden. Men i øvrigt gav det sig altid til kende med sine lyde, bølgenes monotone brændingslyde, somme tider fredssommeligt indforståede, til andre tider voldsomt oprørte, men selv i helt roligt vejr fornemmede man lyden fra havet, især om aftenen og om sommeren, som et uendeligt sus fra en kæmpekonkylie, der til stadighed blev holdt mod det lyttende landskab, kun brudt af de ængstelige skrig fra mågerne, der efter en dags søgen efter føde i land om aftenen gled hen over landsbyen, enkeltvis eller i uregelmæssige formationer, med retning mod havet.

Himlen over både land og hav var et af min tidligste barndoms fast etablerede, religiøse begreber. Der boede Vorherre og holdt øje med, hvad der foregik på jorden, og der kom man op, når man var død. Men også senere,

da jeg havde fjernet mig mere fra min barnetro, forblev himlen et symbol på tryghed. At se op mod himlen, at betragte de ophøjede skyers drift i de forskelligste formationer og fremtoninger eller de frie fugles flugt i deres selvfølgelige uopnåelighed var at få bekræftet sin egen sikre jordbundethed.

Ganske vist kunne himlen pludseligt vise sig truende, når der fra tid til anden opstod tordenvejr. Ofte var det om natten, og vi blev vækket og sad nede i stuen allesammen. Undertiden gik lyset ud, og far og mor tændte de små petroleumslamper med det lange, smalle glasrør og den runde messingplade. Mine forældre talte beroligende til os og med hinanden, om regnen, der ville aflede lynene, om havet, der ville trække uvejret til sig. Og så var der altså det betryggende ved det, at i de lyn, der slog ned, holdt Vorherre i den anden ende, sagde min mor. Det slog jeg mig til tåls med, og spørgsmålet om, hvordan det så gik til, at der alligevel var nogle lynnedslag, som slog mennesker ihjel og stak ild i huse, det stillede jeg ikke - måske fordi jeg var bange for både spørgsmålet og svaret.

Sommerhimlen på de dage, hvor det rigtigt var sommervejr, var nærmest upåagtet. Den var blot som en lys- og varmegivende kuppel, udspændt over landet. Ofte tålmodig i dagevis. Men af og til brød den sammen, krakelerede, blev mørk og urolig. Som om den nu havde kedet sig længe nok, nu måtte der ske noget. Og så kom regnen, og når himlen rigtigt slog sig løs og åbnede sine sluser, skete der en masse med jorden. Den slubrede væde i sig under de mest liderlige lyde, en blanding af gråd og latter, den åbnede sig og strakte sig ud for at kunne rumme så meget af det overvældende vand som muligt, og det, som den ikke kunne have i sig, samlede sig i plaskende pytter rundt i hver lavning eller strømmede ubændigt ned ad alle skråninger og eroderede små katarakter i vejenes hjulspor med rivende strømme, der samlede det medrevne sand i små sletter ved

foden af f.eks. Skolebakken.

Om vinteren kunne himlen være som et mørkt låg over den nedfrosne natur, et snedækket landskab og et isbelagt hav - sådan som vi faktisk oplevede det tre vintre i træk under krigen. Ofte føg de tre veje, der udgik fra landsbyen, til, så de blev ufremkommelige, og den for tiden ved borgerligt ombud udpegede snefoged måtte i gang med at organisere snerydning ved hjælp af de forskellige lodsejere, der alle havde pligt til at afgive mandskab til "snekastning".

Fra landsbyen førte min barndoms veje mig gennem landskabs og vejrligs stadige skiften ud i naturen, ledte til velkendte egne og ad smallere og mindre befarede markveje og stier med retning mod skov, mose, hav, kær, bakkedrag, engdrag, ådal, gik over i gange, som kun jeg kendte afmærkningen af, langs med et hegn, gennem en skovtykning, over en mark.

Alle veje i miles omkreds var grusveje. Den nærmeste, ikke grusbelagte vej var landevejen mellem Grenaa og Århus, som var chaussé eller belagt med asfalt. Om sommeren, specielt efter længere tørkeperioder, blev vejgruset nærmest til sand, så vejene lyste gråhvide mellem de blomsterrige vejgrøfter, som skilte dem fra det landskab, de løb igennem, og skabte forbindelse indenfor. Hvis man som gående eller cyklende mødte et køretøj, måtte man finde sig i at blive indhyllet i en sky af det tørre sand, der hvirvledes op efter køretøjet og kun langsomt lagde sig igen på vej og grøfter. Vejenes overflade blev hurtigt arrederet af den tunge trafik af hestekøretøjer, vogne og markredskaber af alle slags og af de få biler, der var.

De to parallelt løbende fordybninger på langs af vejen viste, hvor hjulene bed. Mellem disse hjulspor hobede gruset sig op med tiden og kunne - alt efter trafikens hyppighed - danne grobund for græsagtig vegetation. Også på

sporenes ydersider ud mod vejgrøfterne dannedes små grusvolde, efterhånden som hjulsporene blev kørt op.

Havde trafikken i en periode været særlig hyppig og kraftig - f.eks. i høsten - blev hjulsporene fulde af huller, som opstod på steder, hvor vej materialet af en eller anden grund var mindre modstandsdygtigt. De samlede vand, når det regnede, og blev til pytter af forskellig form og størrelse, som sprøjtede deres grumsetgule indhold ud til siderne, hver gang et køretøj passerede. Udbedringen af disse huller såvel som vejenes almindelige vedligeholdelse var lagt i hænderne på den kommunale vejmand. Dagligt kunne man se ham på en af de tre kommuneveje, som udgik fra landsbyen. Med det sindige tempo, som fravær af både konkurrence og akkordsystemer indbød til, udbedrede han de opståede huller og jævnedes i det hele taget vejen, enten med friskt, nyt grus, som den lokale vognmand kørte ud med, eller under udnyttelse af materiale fra vejgrøfterne, som blev omhyggeligt hakket op i kanterne, så de ikke ragede for langt ind på vejbanen.

Vi drenge fra landsbyen (vi var vel en tre-fire, der var jævnaldrende) færdedes meget og overalt i den omgivende natur. For os var den en stor legeplads og kun vores veludviklede fantasi satte grænser for vore udfoldelser. Herunder lod den velkendte natur sig let og ubesværet omskabe til det terræn, som vore lege fordrede.

Vi anbragte vores sammenrullede pyramidetelt, fremstillet af opsprættede, kasserede sække, på vores hjemmelavede hjulkøretøj. Vi antydede et passende krigerisk gemyt ved hjælp af mere eller mindre overbevisende efterligninger af tomahawker, spyd og buer. Så drog vi igennem landskabet, idet vi med vores ubændige fantasi omskabte det fredelige bondeland til et prærieterræn, hvor faren lurede overalt i form af uvejr og vilde dyr og andre fjendtlige indianerstammer

- men i øvrigt aldrig hvide mennesker, det være sig civile nybyggere eller militære kavalerister.

Vi udnyttede havets nærhed og inddrog det i vores leg. Hullerne stødte ud til havet i nogle dramatiske kystformationer. Et sted steg en høj skråning stejlt op fra den stenede strand, og et halvt hundrede meter oppe på den indrettede vi en fæstningsagtig hule. Vi anlagde den på et sted på skråningen, hvor der fra naturens hånd forelå en art hylde. Den udbyggede vi, så den kunne danne fundament for en lerklinet hytte, hvis inderste væg udgjordes af skråningen i sig selv, mens væggen ud mod havet blev bygget op af vore flittige drengehænder.

Der var dengang en betydelig skibsfart af mange forskellige fartøjstyper, som sejlede mellem de indenrigske havne. Fra vores hytte iagttog vi dem, idet de intetanende passerede forbi derude på havet i vekslende afstand fra land. Gang på gang udnyttede vi vores fordelagtige position til en aldeles samvittighedsløs piratadfærd.

Blottet for enhver form for barmhjertighed nedkæmpede vi de fredelige pæreskuder, stenfiskere, eller hvad det nu kunne være for ærligt godtfolk på søen. Hvis vi ikke syntes, vore håndvåben var tilstrækkelige i virkning, rådede vi over en kanon, som var installeret på en naturlig platform ved hytten - i øvrigt under en flagstang, hvor vi hejste vores sørøverflag, så skibet kunne se og gyse over vore ureelle hensigter.

Vi kunne også med hytten som base foretage dristige ekspeditioner ind i det i sig selv spændende naturområde, som Hullerne udgjorde, og som vi yderligere tillagde alskens farer og spændende overraskelser.

Jeg yndede at lave forskellige former for huler, hytter og andre beboelser som udgangspunkt for vore lege. Kronen på min drengetids bygmesterkarriere var den såkaldte

Flintenberg, som angiveligt var en fæstning. Den lå på toppen af et vildtbevokset højdedrag, en af de morænedannede terræforekomster, som datidens begrænsede jordteknologi ikke formåede at underlægge sig.

Det stærkt kuperede terræn ud mod havet, som kaldtes Hullerne, strakte sig fra gården Havlyd til Rugaard Strand (ved Teglgården, i dag campingplads). Det var i hovedsagen skovklædt. Men den sydlige del var åben og udgjorde for os fra Skovgaarde den mest benyttede indfaldsport til området. Dette parti er taget i juni 1968. Området er i dag komplet ufremkommeligt p.g.a. en utæmmet vækst af tjørnekrat bl.a. Tidligere blev bevoksningen holdt nede, dels fordi der ofte kom mennesker, dels - og vel især - fordi det var afgrænsningsområde for ungkreaturer.

Selve borgen bestod af en kælder, hvorover var lagt et brædegulv og rejst en overbygning af lægter og sækkelærred. Denne bygning var vel ikke ligefrem imponerende af størrelse, men rummede mageligt os tre-fire drenge, der havde andel i den. Det imponerende var imidlertid det omgivende fæstningsanlæg. Det bestod af et indre og et ydre voldanlæg. Med en hidtil - på egnen og på den tid - uset bestykning af skyts, såvel hvad angår antal som kaliber, var det praktisk talt uindtageligt. Det blev i hvert fald ikke indtaget i vor tid, omend det ofte var på nippet til det. De ihærdige, stædigt angribende fjender nåede ofte igennem selv den indre vold, og vi måtte kæmpe vildt mand mod mand for at tilintetgøre eller tilbagetrænge dem.

Efter sådan et slag var hele højdedraget oversået med lig, krudtrøgen drev tæt hen over de omliggende marker, og på bakkekammen ned mod gården, som havde den lovformelige brugsret til højdedraget (men naturligvis ikke en jordisk chance for at hævde den), kunne man se de spredte flokke af få overlevende fjender på ynkelig flugt forbi den fredeligt pløjende og intetanende bondemand.

Det er vel i det store og hele den samme natur, der omgiver landsbyen i dag. Men den er i hvert fald ikke nær så tilgængelig. "Hans Bødgers Bakker" og Fulkær er erklæret jagtterræn og som sådant ikke åbent for uvedkommende færdsel. Hullerne er komplet uigennemtrængelige p.g.a. sammenfiltrede tjørnevækster og meterhøje brændenælder. Vejen ud til Sønderskoven har ikke været trafikeret i flere år og er nedlagt. Adgangen til havet ved gården Havlyd eller gennem Kålensholm til Skrapkær er spærret ved et "Privat"-skilt. Selv Jernhatten er ikke, hvad den har været. Man kan stadig komme derop, og udsigten over havet er stadig imponerende, men mod land er den væsentligt begrænset af høje træer.

Jeg ved ikke, hvordan egnens beboere i dag forholder sig til den natur, der omgiver dem. Måske er de - når de ikke er optaget af arbejde et andet sted - mere optaget af det globaliserede billede af virkeligheden, som fjernsyn og internet giver dem. Jeg ved det ikke. Men den nære oplevelse af naturen i et liv i arbejde og leg, som udfoldede sig "dengang," tror jeg ikke kan genopleves.

Batterierne.

Det var hver sommer et tilbagevendende spørgsmål, hvor der var de bedste muligheder for strandbad. Det var et spørgsmål om sandbund, og hvor langt der var ud til den fra den stenede havstok. Ofte var stranden ud for "Batterierne" eller noget sydligere at foretrække.

Vi sagde altid "Batterierne", selv om der faktisk kun var tale om ét batteri. Det var ikke særlig stort i udstrækning, vel en godt 50x60 m. Yderst var der en ret bred og dyb grav og inden for den et voldsystem, som omgav batteriets ildstilling. Anlæggets militære funktion har jeg først senere fået kendskab til. Som dreng havde jeg kun vage forestillinger herom, men kastede mig umiddelbart ud i den fysiske udfoldelse, som de græsbevoksede skrænter indbød til.

En sensommerdag i året 1795 er Jernhatten blevet bestøget af et par eksklusive herrer, som må have vakt nogen opsigt på egnen alene p.g.a. deres flotte uniformer. Det var søkaptajn Fischer og kaptajn af Ingeniørkorpsen Zernikov. De havde af "det Høy Kongelige Admiralitets og Commissariats Collegium" fået til opgave at foretage en rekognoscering af samtlige danske kyster fra Skagen til Gedser og at fremkomme med en indstilling om, hvor der var grund til at anlægge kystbefæstningsanlæg.

De har fulgt den samme sti, som også i dag er den mest farbare mulighed for at nå op på bakketoppen. De har haft den samme oplevelse af terrænets særegne natur: den tætte vegetation, den smalle, stejle sti, indtrykket af det bratte fald af skrænten ned mod havet. De er også standset op undervejs, hvor bevoksningen viger en smule og tilbyder en udsigt ud over havet med øen Hjelm i horisonten og den sorte sten "Blak" få hundrede meter fra kysten.

De to uniformerede herrer har fra Jernhatten

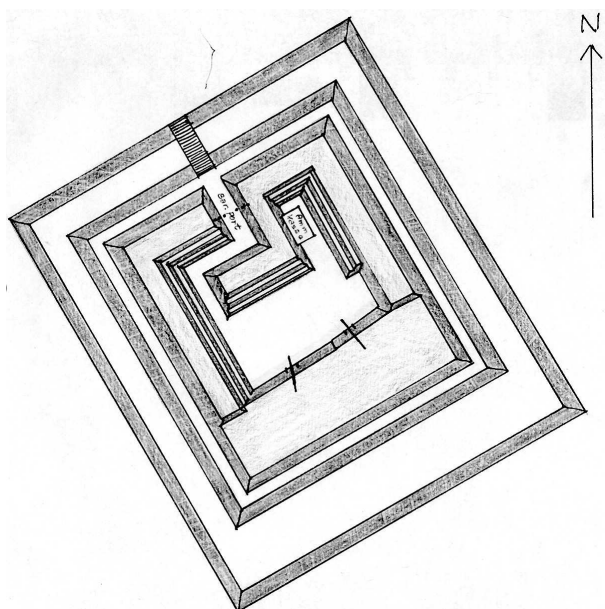
haft fine muligheder for at vurdere den risiko, som kysten på dette sted udgjorde m.h.t. fjendtlig aktivitet, og de muligheder, den frembød for et forsvar herimod. De har formentlig senere været nede på stranden for nærmere at bedømme kystterrænet. De kan være gået ned ad den lavt skrånende strækning mod nord for at komme ned til stranden, derpå langs denne (med de høje, stejle skrænter op mod Jernhatten) mod syd, forbi det lille udskejningssted, der må have været der dengang, kort før Havmølleåen munder ud i havet. De har for at bese stranden syd for åen passeret broen ved Havmøllen og haft støjen fra den arbejdende mølle i ørerne på vej ned til stedet, hvor det, vi kaldte "Batterierne," ligger.

Brugen af kystbatterier blev aktuel under krigen mod England 1801-14, især efter 1807, da englænderne havde taget flåden. Overalt langs landets kyster blev der anlagt skanser og batterier. Ved Havmøllen oprettede man to, et syd for åen og et (mindre) nordfor. Det nordlige, som var temmelig lille (en såkaldt Redoute), har jeg aldrig hørt eller set noget til. Men det andet lå (og henligger stadig som fredet område) et par hundrede meter syd for åmundingen og ca. 100 meter fra havstokken.

Mit nærmere kendskab til "Batterierne"s indretning har jeg fra en ganske flot samling af tegninger med den noget vidtløftige titel: "Croquier af de siden Aar 1800 i Anledning af Krigene mod Engelland anlagte Skanser og Batterier paa Kysterne af Sielland, Møen, Falster, Lolland og Fyen, og mindre hosliggende Øer, samt Nørrejylland; hvert Ledsaget med en kort Efterretning om visse opgivne Poster."

Der er grund til at være taknemmelig over for den meget samvittighedsfulde medarbejder, der har siddet der på et af Admiralitetets kontorer og så omhyggeligt gengivet de mange anlæg og smukt kalligraferet deres beskrivelse. Af en tabel over samtlige anlæg fremgår, at der visse steder var "Bevægelige

Kanoner til Kystens Forsvar men som intet Brystværn have." Sådanne to kanoner, fire punds på lav affutage, var placeret i Hyllested by. De to skanseanlæg ved Havmøllen var hver besat med to større kanoner, 18 punds på høj affutage.

Grundplan over batteriet ved Havmøllen, som det er vist i en samling af croquier, udarbejdet af en pertentlig medarbejder ved Admiralitetet engang i 1810-15. Batteriet er et af de mange lignende, der blev anlagt ved strategisk vigtige kyststrækninger. På Djursland blev foruden Havmøllen også Udbyhøj, Treå Mølle, Gjerrild, Grenaa og Ebeltoft betænkt med sådanne anlæg. Det kan på grundlag af grundplanen være vanskeligt at forestille sig, hvorledes anlægget har set ud. Men støttet af erindringen kan jeg beskrive det således: Yderst var der en temmelig dyb grav, hvorover der som vist har været en bro, der har ført ind i batteriets indre via en såkaldt barriereport og en vinkelbøjet gang. Batteriets indre har været beskyttet af et voldsystem (det med mørkt tonede område), hvorpå de to kanoner har været anbragt.

Batterierne blev inspiceret, og der blev afgivet rapport. Det fremgår heraf, at besætningen på

begge anlæg ved Havmøllen blev kommanderet af en løjtnant Barfreel af artilleriet, og han havde under sig to underofficerer og fem underkonstabler af artilleriet, samt 11 infanterister. De var indkvarteret på Havmøllegården.

De to såkaldt "bevægelige" kanoner i Hyllested var bemandet med to underkonstabler, 12 infanterister og tre trainkuske. Meningen har været, at kanonerne skulle transporteres til steder ved kysten, hvor der var behov for forstærkning af forsvaret. Til den ende var der stillet seks heste til rådighed, formentlig ved påbud hos bønderne. Til transport af ammunitionen, der blev opbevaret i kirken, rådedes der over en karre.

Anlægget beviste i hvert fald ved én lejlighed sin berettigelse.

Den 17. september 1813 forlød det i Aarhus Stiftstidende: "4. Sept. udsatte en fiendlig Fregat under den jydsk Kyst 3 Barkasser efter 2 i Farvandet værende Koffardiskibe, hvilke satte paa Grund ved Hafmølle Bugt. Disse Skibe var en Brig og en Galease, konvoieret af Maanedslieutenant Berg med en Kragejolle, fra hvilken i Forening med Batteriet blev skudt efter Fregatten, som skal have lidt betydeligt, og hvorved Fiendens Hensigt blev tilintetgjort."

Avisen fulgte sagen op i sit nummer af 17. september s.å.: "Ifølge nærmere ankommen Efterretning om den sidst ommeldte ved Havmølle Batterie med Fienden forefaldne Affaire, bleve de udsatte fiendtlige Fartøjer fra Batterierne og Kragejollen saa heldigen beskudte, at de strax roede tilbage til Fregatten, som fra Batterierne ligeledes blev beskudt med en saadan Virkning at den saa hastigen som muligt søgte at komme ud af Skudvidde. Fregatten har faaet adskillige Skud i Skraaget, og et af Fartøiernes Aarer blev bortskudt paa den ene Side." ⁽³⁾

Herudover fandt den eneste episode af

krigerisk art, som jeg har kendskab til, sted på Rugaard Strand, hvor der ikke var anlagt batterier. Her strandede i efteråret 1809 to jagter, som blev forfulgt af et engelsk krigsskib og herunder kom for tæt på kysten. Den ene var "Bukken den Raske" fra Bergen, ladet med fyrreplanker og jern, den anden var "Den vingede Jacob" fra Flensborg, ladet med tomme fustager.

Det udløste en storstilet bjergningsaktion, der blev ledet af den stedlige strandfoged, Hans Helles af Holmegaard, og hvori deltog bønder fra de omliggende byer, fra Skovgaarde bl.a. Hans Samsing, Joen Therkildsen og Jacob Lægger. Det bjergede inventar blev bortsolgt ved auktion, men mon ikke de deltagende bønder nok har kunnet snige sig til at tilvende sig en eller anden genstand. Den sensationelle begivenhed har i hvert fald været et gevaldigt indslag i landsbyens ensformige stilleliv.

I øvrigt blev de deltagende bjergningsfolk behørigt betalt for deres indsats. Som en lille pudsighed kan nævnes, at de, der havde deltaget i bjergningen, ved et retsmøde på Ebeltoft Rådhus et halvt år efter blev afkrævet svar på en del spørgsmål vedr. bjergningen, herunder om bjergningsfolkene var tilfredse med den betaling, de havde fået. Ifølge tingbogen erklærede Hans Helles - ligesom alle de andre -, at han var "vel fornøjet med den derfor bekomne Betaling og vil ikke have meere derfor, kun yttrede han, som saa mange af de andre indkaldte og i Dag mødte Personer, at de dog maatte faa nogen Erstatning for dette deres tidsspildende Møde, hvorved de forsømme deres Forretninger hiemme og endeel deres Boghvedesæd."

Tilbage ligger "Batterierne", og bortset fra, at de er fredet, er der formentlig ingen, der er interesseret i dem, ja, man ved vel næppe, at de eksisterer. Stedet ser da også noget forsømt ud. Vejrligets erosion og en kraftig, uforstyrret bevoksning har efterhånden udvisket selv den mindste antydning af, hvad dets oprindelige funktion har været. Det har

heller ikke megen lighed med det billede, jeg bærer i erindringen om det som en dejlig og spændende legeplads. Med deres ukrigeriske udseende, græsbevoksede grave og volde ligger de og gemmer på fortidige begivenheder, som kun indviede kender til - som f.eks. soldaternes trivielle vagttjeneste bag de ensformige skanser engang i begyndelsen af 1800-tallet eller nogle børns glade leg på de grønne skrænter en solfyldt sommerdag i 1930'erne.

Et besøg på stedet i dag letter ikke forestillingen om batteriets indretning. Det er nok fredet, men det er bestemt ikke vedligeholdt. En kraftig bevoksning i forbindelse med almindelig erosion har bevirket, at der er forsvindende lidt tilbage af min barndoms tumbleplads for ikke at tale om stedets martialske udseende i sine tider. Billedet er taget i september 2001. I horisonten anes øen Hjelm og kyststrækningen ved Boeslum, endende i Kobberhage.

Krigen

Den 9. april 1940 var jeg 15 år.

Krigen før dette tidspunkt havde været en ret abstrakt størrelse, som vi kun hørte til gennem radio og aviser, og som de voksne snakkede om som noget, der foregik et sted nede ved den fransk-tyske grænse, en temmelig statisk og egentlig forholdsvis ufarlig affære, der blot skulle have sin tid.

Men den 9. april 1940 blev krigen anderledes konkret, selv i vores lille landsby. Jeg begav mig som sædvanlig på den lange vej til skole på cykel til Hyllested Station og med toget til Trustrup. Jeg erindrer ikke, at jeg undervejs så nogle fly overhovedet den dag, og da slet ikke nogle soldater. Ej heller dalede der noget "Oprop" ned til mig.

I toget må jeg nok have hørt de første meldinger, men det var først, da jeg nåede realskolen, at der kom virkeligt sensationelle enkeltheder. En lokal vognmand kunne således berette, at der oppe på Århus-Grenaa-landevejen (altså lige i nærheden) holdt en stor kolonne tyske tropper, og at der var fin kontakt mellem de tyske soldater og danske borgere, der ivrigt afprøvede deres tyskkundskaber. I modsætning til denne holdning kunne nogle berette om en norsk sømand i Grenaa havn, der blev helt ustyrlig, da han erfarede om det tyske overgreb på hans land og rasede og gestikulerede og smed sin hat på jorden og råbte op om, at han ville hjem til Norge så hurtigt som muligt for at være med til at forsvare sit land. Det var en holdning, der vandt almindelig sympati, i hvert fald hos drengene.

I det hele taget blev vi, efterhånden som vi erfarede om den danske regerings kapitulation og det danske militærs yderst begrænsede indsats, virkelig ilde berørt og følte aldeles ingen lettelse over at kun få soldaters liv var gået tabt. Da jeg kom hjem og luftede min indignation over den mangelfulde, danske

indsats over for min mor, fandt jeg slet ikke gehør. Og min påstand om, at vi skulle have indgået en militæralliance med Norge og Sverige, mødte hun til min skuffelse med en bemærkning om, at det ville da have betydet død og ødelæggelse for hele landet.

Bortset fra de mange fly, der vitterligt overfløj også vores lille landsby, var den tyske besættelse kun noget, vi hørte om i radioen. Det var nok mest sensationstrang, der fik folk fra landsbyen til at gå op på bakken ved Stenovnen, hvorfra man havde den herligste udsigt ud over Kattegat. Der langt ude på havet mente man at kunne skelne nogle foreteelser, der med rimelighed kunne fortolkes som kamphandlinger mellem engelske fly og tyske krigsskibe på vej til Norge. Nogle havde endog fantasi til at fortælle om enkeltheder som nedstyrtende fly, bombenedslag i havet og lignende.

Det mest militante udtryk for de voldsomme historiske begivenheder, der udspillede sig i verden omkring os, viste sig i øvrigt i vores lille ravnekrog en månedstid, efter at krigen var brudt ud i september 1939, altså før besættelsen. Der var oprettet noget, der blev benævnt "Den frivillige Luftmeldetjeneste," som havde til formål at øge sikkerheden mod luftangreb. Iværksættelsen af denne tjeneste var overdraget militæret, og til den ende fik min far en dag besøg af en officer. Det var noget af en sensation. Han mødte op i tidens typiske officersklædning: stramtsiddende, højkravet jakke, ridebukser og kasket, alt khakifarvet, dertil langskafte støvler og skrårem. Han var da en venlig mand, og jeg husker ham for en bemærkning til min far om "et par raske drenge, De har der."

Min far, som skulle være lokal leder af en luftmeldepost her på stedet (velsagtens valgt på grund af dets beliggenhed ved havet), fik overdraget en ret omfangsrig trækasse med et interessant indhold omfattende bl.a. en kikkert, diverse kort, en del blanketter og noget skrivemateriel. Han blev desuden

instrueret om, hvorledes man havde tænkt sig, at luftmeldetjenesten skulle foregå, og det udleverede materiel anvendes. Tanken var, at man ved luftalarm eller lignende tilstand skulle formere et hold bestående af - foruden min far - en to-tre andre af landsbyens mandlige indvånere. De skulle tage stilling på et egnet højdepunkt og derfra iagttage lufrummet over stedet, observere overflyvende luftfartøjer og melde om disse overflyvninger til en eller anden central myndighed.

Som observationssted blev min far og officeren enige om at vælge Kokkebakken, som lå lige ved skolen med rigt udsyn over både land og hav. Det var desuden passende forsynet med en sandudgravning, min barndoms overdådighed af en sandkasse, "Sandhullet" kaldet.

Jeg mener ikke, at denne luftmeldetjeneste blev praktiseret en eneste gang i alvor. Men det blev nogen tid efter officerens besøg gjort til genstand for øvelse. Denne øvelse fandt sted en solrig sommersøndag og havde naturligvis påkaldt interessen hos flere af landsbyens beboere, dog i behørig afstand fra operationernes arnested.

Observationsholdet har givetvis været besjælet af så megen ildhu, som man overhovedet kan forvente af ærlige folk på landet. Så da den første maskine viste sig i lufrummet over byen, blev den da også hurtigt identificeret og karakteriseret i henhold til instruktionen. Observationerne blev nedfældet på en af de i kassen indeholdte blanketter og derpå overrakt holdets ordonnans, den relativt ungdommelige Hans Jacob (Poulsen), til hurtig overbringelse til den i forvejen udpegede nærmeste telefon til videreformidling.

Om det nu har været førømtalte ildhu og deraf fremkaldte tjenstivrighed eller almindelig nervøsitet over den ualmindelige situation af i det mindste paramilitært tilsnit eller måske

simpelthen, at terrænet ned ad bakken fra "Sandhullet" skrånede for meget i forhold til Hans Jacobs fysiske kontrol over sin krops bevægelse hen over terrænet, får stå hen. I hvert fald iagttog de måbende tilskuere, hvorledes Hans Jacob, efter en lovende start fra "Sandhullet," blev ligesom revet med af en progressivt accelererende hastighed, der til sidst tog magten fra ham og i løbet af nogle dramatiske sekunder slyngede hans krop til jorden i et tumlende fald, hvis følger syntes uoverskuelige. Men lige så dramatisk kom han hurtigt og adræt på benene igen og fortsatte ufortrødent sit målrettede løb ned til telefonen, hvorfra jeg ikke ved andet end, at budskabet nåede velbeholdent frem - eller i hvert fald blev velbeholdent afsendt.

Jeg tør ikke drage den slutning, at det var øvelsens tvivlsomme forløb, der gjorde, at den ikke blev fulgt op af andre øvelser, endsiges af en reel praktiseren. Men vi hørte i hvert fald ikke mere til nogen form for luftmeldetjeneste, hverken med eller uden militær bistand. Og så kom tyskerne, og de kunne glimrende klare sig uden "Den frivillige Luftmeldetjeneste."

Det var i det hele taget det nærmeste, krigen kom min landsby. Den interesserede tilsyneladende ikke besættelsesmagten, og modstandsbevægelsen fandt ikke deltagere blandt dens beboere. Kun indirekte blev man inddraget i krigen i Hyllested Skovgaard som overalt på Djursland, nemlig som arbejdere og leverandører i forbindelse med den tyske opførelse af en flyveplads i Tirstrup.

Men derudover gik krigen uden om (og i nogen grad hen over hovedet på) landsbyen og dens beboere og gav sig stort set kun til kende - omtrent som da den begyndte - gennem den censurerede radio og avispresse og gennem uzensurerede, mere eller mindre troværdige, men aldrig fuldt ud bekræftede rygter.

Billedet

Det var ikke helt almindeligt, at børnene i skolen henvendte sig af sig selv til læreren. Men det kunne ske i timen før middag. Den var viet de mere kreative fag, som regel sang til min fars violinspil. Men det skete, at en elev tog sig mod til at spørge: "Lund, må vi godt få et billed?" Så blev det til det, der i datidens pædagogiske terminologi hed "anskuelsesundervisning."

Dette fag er indgående behandlet og beskrevet i en temmelig omfattende "Opdragelseslære," forfattet i 1885 af ingen ringere end professor i filosofi ved Københavns Universitet, dr. S. Heegaard, og anvendt ved uddannelsen af lærere, bl.a. min far på Ribe Seminarium. Ifølge denne lærebog er opgaven med anskuelsesundervisningen at give barnet "en sandere, fuldstændigere og bedre Opfattelse af det allerede bekendte" og "at berigtige, fuldstændiggøre, ordne og berige dets Forestillinger."

Far benyttede sig i sin måde at drive faget på af de "Danske Iagttagelsesbilleder," der hang på væggene i skolestuen. Der var en halv snes farvelagte tegninger, udført af Poul Steffensen og udgivet på Chr. Erichsens Forlag i 1902-03. De var ca. 60 x 80 cm, opklæbet på svært pap, og skildrede forskellige, landlige situationer: kornhøst, marktilberedning, tørvegravning, skovarbejde m.m. og enkelte ikke-landlige, endog et gadebillede fra København (uden motoriserede køretøjer af nogen art).

Min far foretrak sang, så som regel startede anskuelsesundervisning på børnenes initiativ ved, at en rejste sig op og spurgte: "Lund, må vi godt få et billed?" Så blev et af billederne valgt ud og ophængt til almindelig beskuelse og beskrivelse. Og vel egentlig også til nogen benovelse. For selv om motiverne var hentet fra det miljø, som omgav os børn, og udgjorde velkendte gøremål, var det alligevel lidt af en attraktion at se dem afbildet. Ganske

vist var der forløbet mere end 30 år mellem tegningernes tilblivelse ved århundredets begyndelse og den aktuelle undervisningssituation, så de afbildede aktiviteter var ikke helt i overensstemmelse med den udvikling, der havde fundet sted. En fremstilling af høstarbejde ved brug af leer og hånddriver og en mand, der tilsåede sin mark med hånden, kolliderede nok med den mekanisering, der var begyndt at præge landbruget, bl.a. i form af selvbindere og såmaskiner. Til gengæld var landskabet uændret, og de afbildede bondegårde og de arbejdende mennesker genkendelige. Hvorom alting er, så fungerede billederne glimrende som underholdning for os børn - måske nok mere end som grundlag for at give os "en sandere, fuldstændigere og bedre Opfattelse af det allerede bekendte."

Det har været et meget avanceret tiltag, da der en dag blev tildelt skolen et billedmateriale, som skulle danne grundlag for oplysning og belæring af skolebørnene om trafikens farer. Det må have været første gang, man indførte færdselslære i skoleundervisningen. Billederne var udgivet af Kongelig Dansk Automobilklub på N.C. Roms forlag i 1922 og var altså nogenlunde tidssvarende. Det var en række temmelig dramatiske situationer, der var afbildet. Et billede viste nogle drenge, der var ved at blive kørt ned af et hestekøretøj, som kørte ud fra en port, og såvel drenge som kusk og heste var skildret med alle rædselens træk malet i deres ansigter.

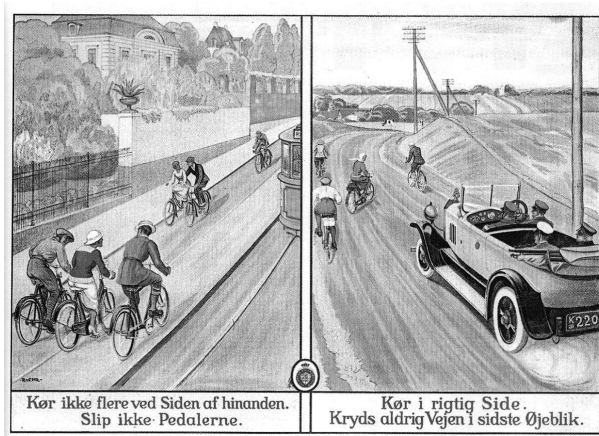
Billederne illustrerede med al tydelighed biltrafikens endnu begrænsede udbredelse. Hestetrukne køretøjer og cyklister var de hyppigste aktører. Det var i øvrigt typisk, at det var den såkaldt "bløde" trafik, fodgængere og cyklister, der var de uforsigtige og ansvarsløse. De få biler havde ligesom retten på deres side, og var - bortset fra en nogenlunde folkelig taxa - fremstillet som rent overklassetilbehør, flotte og blanke og med chauffør og fornemme passagerer. Det var længe, før "Forenede danske motorejere"

havde udkonkurreret "Kongelig Dansk Automobil Klub."

Det kunne ske, bedst som undervisningen var i gang, at den blev voldsomt forstyrret af, at en bil kørte op på Skolepladsen. Far gik til vinduet og kikkede ud, og senere gik han ud, og vi hørte ham snakke med en fremmed mand. Så kom han ind lidt efter og meddelte, at vi skulle se film.

Eksempel på et af Poul Steffensens "iagttagelsesbilleder" fra 1902-03.

Eksempler på de færdselstavler, som blev introduceret i anskuelsesundervisningen i 1922.

Jeg ved ikke, hvad det svarer til i dag. Jeg forestiller mig, at nutidens skolebørn er så vant til tekniske fænomener, ikke mindst af optisk art, at intet vil gøre samme indtryk på dem, som udsigten til at se film gjorde på os

dengang. Det var en over al forstand formidabel sensation.

Der blev sat skærm op og apparat, og samtlige seks vinduer blev dækket til med tæpper. Det nøgterne skolelokale blev forvandlet til et mystisk rum, spændingsfyldt med forventninger om uanede oplevelser. I det knappe mørke var samtlige øjenpar grådigt rettet mod skærmen, længe før apparatet begyndte at snurre, og de første lysfænomener viste sig.

I samme øjeblik det skete, blev der dyb og andægtig tavshed. I den grad blev alle mentale ressourcer kastet ind i opmærksomheden om dette fantastiske fænomen: levende billeder, at man kunne se ting og mennesker bevæge sig. At der ikke var lyd til, lagde vi slet ikke mærke til, men lod os sagtens nøje med filmforeviserens ledsagende foredrag. Efter et par film af mere eller mindre belærende art sluttede forestillingen med ren underholdning i form af en Chaplin-film eller Mickey Mouse.

Nu var det ikke første gang, jeg havde set film. Jeg kan ikke have været ret gammel, da min far og mor tog mig med til en filmforestilling i Hyllested Forsamlingshus. Det var en skrækkelig oplevelse, hvor jeg husker, at jeg blev nærmest panisk af rædsel. Filmen - som naturligvis var stum- handlede om nogle mennesker, der flyttede ind i et gammelt, ubeboet hus, der viste sig at være hjemsted for forskellige væmmelige dyr, som overraskede og voldsomt forskrækkede menneskene. Mens hele auditoriet larmede af grinen, blev jeg på det nærmeste lammet af gru ved at se disse uhyggelige dyr dukke op i alle mulige situationer, hvor menneskene var allermest trygge. Det var nærmest uudholdeligt. Jeg kunne alligevel ikke lade være med en gang imellem at kikke, men for det meste sad jeg med lukkede øjne.

Senere blev jeg ikke bare vant til, men meget begejstret for at se film. I lang tid foregik det i Hyllested Forsamlingshus, hvor "Midtjydske

Rejsebiograf" med måneders mellemrum (de skulle jo langt omkring) gav forestilling. Forsamlingshusets forandring til biograf foregik ved, at de lange træbænke, der blev brugt i forbindelse med borde til servering af kaffe og anden anretning ved de sammenkomster, som huset egentlig var beregnet til, blev anbragt i rækker på tværs af lokalet. De ikke særligt bekvemme siddepladser betog ikke på nogen måde det fremmødte publikum nydelsen af de fremviste film. Det generede heller ikke synderligt, at fremviseren larmede, og at der en gang imellem opstod afbrydelser p.g.a. funktioneringsfejl ved det ikke helt driftssikre apparat.

Senere kom vi i biografen i Ebeltoft, først improvisatorisk til huse på Hotel Vigen under navn af Kinoteatret, senere (1938) i egen bygning. Den nærmest andagtsfulde stemning, der greb en i et biograflokale med det svagt oplyste, hemmelighedsfulde fortæppe, væglamperne, der langsomt dæmpedes, idet tæppet gled til side for det nu hvidt lysende lærred, den indvarslende musik - jeg har svært ved at genopleve den i de ofte klaustrofobiske filmforevisningslokaler med deres voldsomme støjniveau og den uudholdelige stank af popcorn.

Faget anskuelsesundervisning er forlængst gledet ud af skolens uddannelsesrepertoire, og billeder er ikke mere noget, man fremviser til "anskuelse." De er der bare, indgår i den samlede undervisning, lige såvel som de er en del af dagliglivet. Børn behøver ikke mere at bede om billeder. De kan ikke undgå dem. Den enestående billedoplevelse er afløst af en stadig løbende strøm af billedpåvirkning. De hektiske klip, man udsættes for, især i musikvideoer, synes ikke at kunne fastholdes i bevidstheden så længe, at oplevelsen når at sætte sig, endsige inspirere til gengivelse.

Det er et spørgsmål - og her indrømmer jeg talerum til min indre Jeronimus - om den mangfoldighed af billeder, der i dag trænger sig ind på et barns bevidsthed, er i stand til

(eller for den sags skyld har til formål) "at berigtige, fuldstændiggøre, ordne og berige dets Forestillinger."

Radioen

Vi hørte meget radio.

Den begyndte dagligt sine udsendelser med Kaptajn Jespersens morgengymnastik, omgivet af et par veloplagte militærmarcher. Fast på programmet var desuden middagskoncerten, der blev transmitteret fra en eller anden restaurant, hvor man af og til kunne høre gæsternes dæmpede samtale og klirren af service. Aftenprogrammet indledtes med Pressens Radioavis og sluttede med dansemusik, som blev transmitteret fra forskellige danserestauranter (stort set de samme, hvorfra der sendtes middagskoncerter), især i hovedstaden (Wivex, Ambassadeur, National Scala m.fl.), men også fra Århus (Varna) og Ålborg (Kilden), men ind imellem også udførtes af radioens eget danseorkester under ledsagelse af den navnkundige Louis Preill, senere Teddy Petersen.

Jeg har en uklar forestilling om at have lyttet til og hørt en meget fjern, metalklingende musik fra et af disse her såkaldte krystalapparater, som kunne fremstilles med få remedier, og hvormed man ved tålmodig søgen med en metaltråd på en krystal af en art kunne få forbindelse med en eller anden sender. Men et egentligt radioapparat kan jeg ikke erindre at have oplevet, før vi selv fik et.

Det kan have været sidst i 1920'erne. Jeg var i hvert fald ikke ret gammel, da jeg - for ikke at gå glip af den mindste lyd af "Børnetimen" - stillede mig op på en stol for at kunne nå at lægge øret til højttaleren, der var anbragt øverst oppe på en høj bogreol. Samme bogreol husede desuden radioinstallationens øvrige dele. Selve apparatet var anbragt i passende betjeningshøjde på reolens midterste hylde, anodebatteriet i en skuffe nedenunder og akkumulatoren på gulvet til højre for reolen.

Apparatet bestod af en ikke særlig stor kasseagtig indretning, forsynet med de

fornødne knapper, som sjældent blev betjent. Hverken min far eller mor var teknisk begavede og kendte da slet ikke noget til radioteknik, så radioapparatet stod fast på én station ("Danmarks Radio, København-Karlundborg," som den blev annonceret). Det kunne da blive nødvendigt at regulere for styrke og tydelighed, men det var operationer, som udførtes med megen usikkerhed, fordi de indebar en risiko for, at en hyletone satte ind. For det allermeste fungerede radioen upåklageligt efter vort behov.

Den alvorligste misere indtraf, hvis strømmen svigtede. Den kom dels fra anodebatteriet, som der ikke var problemer med, dels fra akkumulatoren, som man skulle huske at få opladet en gang imellem. Når der i det trykte program var annonceret en af min mors yndlingsudsendelser f.eks. et hørespil, skulle hun altid hos min far sikre sig med et: "Nu er du vel sikker på, der er strøm nok på, Lund?"

Hele installationen var etableret af egnens tekniske begavelse uden konkurrence. Han var cykelhandler- og reparatør med forretning og værksted i Hyllested og kendte altså - jeg ved ikke hvorfra - til andet end cykler. Jeg fulgte med udelt interesse hans, hvad jeg betragtede som nærmest trolddomsagtige omgang med de forskellige komponenter og ledninger og bananstik, sluttende med antennen, der blev ført ud gennem et hul i vindueskarmen, behørigt forsynet med en lille knivafbryder til anvendelse i tilfælde af tordenvejr, i øvrigt svævende fra vinduet tværs over græsplænen endende på en gren af et af havens gamle æbletræer. Og efter at den kyndige "cykelsmed" havde drejet en del på de mystiske knapper, tonede der musik ud af den rundbuede højttaler på dens ophøjede plads øverst på reolen.

Jeg tror, radioen kom til at påvirke familielivet i nogenlunde samme omfang, som fjernsynet gør i dag. Dog med den vel ikke uvæsentlige forskel, at det at høre radio ikke udelukkede, at man kunne foretage sig

andre ting samtidig. Lyd lægger nu engang ikke beslag på opmærksomheden i samme grad som billeder.

Der var faste udsendelser, som simpelthen måtte høres. Først og fremmest "Pressens Radioavis", som var obligatorisk lige efter aftensmåltidet, og hvorunder der var dekretet absolut ro. Særdeles kærkommen var den ugentlige episode af den populære "Familien Hansen," som i TV-alderen har fået følge i form af det utal af mere eller mindre lødige og vedkommende serier, som huserer enhver Tv-kanal med respekt for sig selv og sit seertal. Aksel Dahlerups geniale påfund med "Hørebilleder fra dagliglivet" førte lytterne vidt rundt i det danske samfund.

Men mon ikke det var musikken, der fængede mest. Familiens musiknydelse var klart orienteret mod den umiddelbart tilgængelige genre. De af kendere og elskere af klassisk musik på den tid så højt estimerede "Torsdagskoncerter" var ikke estimerede i mit hjem. Inden for den klassiske musik nåede vi ikke længere end til Rossini-ouverturer, "Eine kleine Nachtmusik," Tjajkovskijs Nøddeknækkersuite og den slags. Min mor, som vist godt kunne have båret betegnelsen "radionarkoman," ærgrede sig altid over, når hun konsulterede avisens programoversigt og konstaterede, at der var torsdagskoncert. Så var det radioløs aften, for at forsøge at finde en anden station vovede vi med vores begrænsede tekniske indsigt ikke. Det skete først nogle år senere, da vi fik et nyt og mere avanceret radioapparat.

Til gengæld var familiens lydhørhed over for al anden musik uden forbehold. Min far kunne nok ytre nogen skepsis over for datidens popmusik ("dansemusik," hvis topnumre benævntes med det germansk afledte "schlager," svarende til det angelsaksiske "hit"), specielt hvad angår teksterne, der så visselig heller ikke var særligt lødige. Jazz havde vi ikke nogen holdning til. Jeg tror ikke, den nåede at blive

rigtig holdbart radiostof før krigen, højst i mere spiselig udgave i form af amerikanske filmmelodier.

Så var der hørespillene, som ofte optog mine forældre. Da var opmærksomheden alene koncentreret om at lytte, og der var kun plads til enkelte, korte udbrud under udsendelsen. Jeg husker den andægtighed, der beherskede stuen under aflytning af disse dramatiske forestillinger, som jeg også selv gerne lyttede til. Jeg genkalder mig endnu oplevelsen af Ibsens "Gengangere" som hørespil, især slutscenen med Oscars replik: "Solen. Mor, giv mig solen." Og et hørespil af H.C.Branner, "Eftermæle," hvor man efter en kvindes bisættelse overværer en række personers mere eller mindre kritiske omtale af hende, og spillet slutter med, at man på en overnaturligt virkende måde hører sønnen på klaver spille en af sin døde mors yndlingsmelodier (en strofe af Schubert), som om det var hende selv, der spillede. Så var der helt stille i stuen.

Et kapitel for sig var reportager af landskampe i Idrætsparken med Gunnar Nu Hansen. Min optagethed af fodbold nåede måske ikke de højder, som interessen og - når det går godt - begejstringen når i dag. Men vi havde da - vi fire-fem jævnaldrende drenge i landsbyen - et konkret, omend begrænset forhold til spillet gennem vore udfoldelser på skolens lille gymnastikplads. Så jeg fulgte intenst med i Gunnar Nu Hansens rent ud fænomenale og vel ikke af nogen overgåede præstation: mundtligt at formidle et mangfoldigt synsindtryk af et hurtigt skiftende begivenhedsforløb, så man kunne følge bolden fra mand til mand og hele spillets gang samtidig med, at man oplevede publikums reaktioner og fornemmede det hele sceneri med sol og blå himmel over den flagsmykkede Idrætspark.

Det ville være udslag af pur nostalgi at ligne disse "hørebilleder" i 1930'erne med fjernsynets udsendelser i dag. Der er langt fra

Pressens Radioavis til Tv-avisen, fra Branners hørespil til Panduros Tv-spil og fra Gunnar Nu Hansens verbalækvilibristiske præstationer til fjernsynets multioplevelse af en turneringskamp. Jeg vil dog hævde, at radioens enkle og fåtallige høreoplevelser på sin tid og på sit trin af den massemediske udvikling gjorde større indtryk på sine lyttere, end dette utal af konkurrerende Tv-reportager, -serier, -spil, -film, -quizzer med meget mere formår at fremkalde på sine seere.

Præsten og toldereren

Min far var en lidenskabelig skakspiller. Han stiftede Hyllested Skakklub, som blandt sine medlemmer talte præsten og toldereren.

Tolder Mikkelsen kom ret ofte fra sit domicil ved Rugaard Strand op til landsbyen under sine mere eller mindre motiverede inspektioner af den kyststrækning, som det var blevet ham pålagt at holde øje med. Han aflagde herunder som regel visit i skolen, idet han og hans kone hørte til mine forældres omgangskreds, foruden at han altså delte min fars skakinteresse.

Han var en mand i sin bedste alder, virkede ungdommelig af udseende og væremåde, en meget livfuld person, både i kropsholdning og tale. Hans påklædning husker jeg som værende efter egnens normer noget excentrisk, men egentlig elegant: et tætsiddende, lyst khakifarvet sæt tøj med snævre benklæder, dertil stråhat - faktisk så han ud, som om han lige var stået af en velocipede. Han var meget talende, altid frisk og veloplagt, og hans kropssprog var lige så udtryksfuldt og livligt som hans tale.

Over for mor var han ikke fri for at virke chevaleresk, over for os børn yndede han at være belærende og komme med velmenende råd og leveregler. Det første, han gjorde, når han så os, var af en metalæske, han havde i vestelommen, at tilbyde os et stykke engelsk lakrids, som han huggede af en lakridsstang.

Hans cykel var vel ikke en velocipede, men dog øjensynligt en noget antikveret model. Hvad der imponerede ved den - og ved toldereren - var, at han satte sig op på den ved at stille sig bag ved den, træde op med den ene fod på en metalpind (den hed en "flyvepind"), som var anbragt som en forlængelse af navet på baghjulet, og derefter hæve sig op og anbringe sig på sadlen.

Tolderens kone kan jeg slet ikke huske. Hun

Sex

Det var eftersommer og dragesæson. Efter flere fejlslagne forsøg var det endelig lykkedes mig at få min drage sat op. Den havde kostet mig adskillige genvordigheder at fremstille i de rette dimensioner, som betingede dens forløsende opstigning til den overjordiske tilstand, den nu befandt sig i.

Jeg erindrer dette eftersommertusmørke, da jeg sad på hug deroppe på den blæstomsuste bakke i færd med at ordne et eller andet ved den pløk, der sikrede dragens forbindelse med jorden. Jeg var genstand for almindelig beundring blandt landsbyens børn, der var fulgt med mig og stod rundt om mig, også hun, hvis beundring jeg satte særlig pris på.

Så sagde hun et eller andet om min flotte drage, og fra min hugsiddende stilling kastede jeg blikket op mod hende for at fange hendes ansigt. Men blikket blev standset undervejs og nåede ikke længere end til hendes lysende pigeben, der fastholdt mit blik, idet jeg så dem der i frøperspektiv, disse medrivende linier, der gled op under hendes korte kjole, som blæsten løftede op i og lod en anelse af noget forborgent eventyrligt komme lige netop så meget til syne, at min bevidsthed blev som fastlåst, på én gang af en umådelig lyst til at udforske dette lokkende eventyr og en lammende afmagt af uvidenhed om, hvordan det skulle kunne lade sig gøre.

Jeg havde været forelsket i hende længe med den 12-åriges uforstandige tilbageholdenhed over for at manifestere sine følelser i andet end symbolske handlinger som f.eks. at sende hende hilsener og (hvor dristigt!) "1000 kys" via hendes bror. Men dette her var første gang, jeg rigtigt oplevede hendes køn, hendes kropslige anderledeshed.

Men samtidig med, at jeg opfattede det som et uimodståeligt følelspres mod en eller anden form for forløsning eller opfyldelse, følte jeg det modsatte, en uovervindelig blokering af

både sanser og bevægelser, så jeg dårligt nok turde nyde synet - endsige så meget som blot dvæle ved tanken om at materialisere dette syn ved berøring. Så jeg sagde et eller andet ligegyldigt til hende, og sammen så vi op på min flotte drage, der buldrede i blæsten deroppe i det tusmørke rum.

Vi stod tre drenge, 10-12 år gamle, foran Skolegangen ved den bom, der beskyttede skolebørnene mod at rende direkte ud på vejen, og snakkede om, hvordan mennesker får børn. En nærliggende teori - for det kunne ikke blive andet end teori, eftersom ingen af os var informeret af noget menneske, heller ikke vore forældre, om, hvordan det gik til i praksis - var, at det foregik på samme måde som hos dyrene. Deres praksis kendte vi til gengæld. I vores færd rundt på og omkring gårdene kunne vi ikke undgå at blive vidne til både undfangelse og fødsel blandt dyr.

Jeg kan ikke huske, om vi kom til nogen konklusion. Men jeg for min part nægtede at tro på, at mine forældre havde opført sig som dyrene. Hvad angår fødslen måske, i hvert fald noget lignende. Men undfangelsen. Nej, der strakte min forestillingsevne ikke til.

For hvordan var det dog, dyrene teede sig!? Det var tilsyneladende en voldshandling. Sådan så det ud, når hanen jagtede en forskræmt høne flere gange rundt i hønsegården, før det lykkedes at erobre den, bestige den bogstaveligt talt og i nogle sekunder med sin vægt og et forsvarligt greb med næbbet i hønens nakke holde det stakkels offer trykket mod jorden. Eller når en gråspurvehan foretog et lynsnart overfald på en tilsyneladende ikke særligt interesseret hunspurv.

For ikke at tale om en tyr. Det var den rene voldsmechanisme, når den prustende og snøftende blev ført ud af stalden og med sin bodybuilderagtige krop hen til koen, som man havde klemmt fast i en dertil indrettet bås af kraftige stolper, hvor den stod med de hvide

øjne fulde af rædsel, der mundede ud i en klagende stønnen, idet tyrens vægt lagde sig hen over den.

Kun hundene så ud til at have gensidig nydelse af parringsakten. Men elegant så det jo ikke ud. Jeg kunne umuligt forestille mig mennesker i den situation, da slet ikke mine forældre. Det gav da også anledning til almindelig latter og sjofle bemærkninger blandt de voksne, når de blev vidne til denne ret ofte forekommende akt blandt landsbyens løse hunde. Som om det i hvert fald ikke var noget, dé nedlod sig til.

I det hele taget var det, som mennesker (eventuelt) gjorde ved hinanden af tilsvarende art som dyrene, altid omtalt i latterlige vendinger, så det var umuligt at forbinde det med noget så alvorligt som at sætte børn i verden. Således i det forum, hvor emnet ofte kom på tale, nemlig bønderkarlene, når de samledes i deres fritid forskellige steder i landsbyen.

Samtidig med, at jeg kunne iagttage dyrenes parring som en åbenbar foreteelse, levede jeg i en komplet ekskommunikation, hvad angik det menneskelige kønsliv. Herom herskede der på det nærmeste fuldstændig fortieelse. Bortset fra karlenes mere eller mindre begribelige henvisninger vil jeg hævde, at der om dette emne herskede mindst lige så meget tabu i vores landsby som i den mest afsides liggende kraal i det vildeste Afrika.

Når jeg ser en af de mange udsendelser om sex i fjernsynet (man kan jo dårligt undgå at ramle ind i en af dem fra tid til anden) med deres behandling af mere eller mindre eksklusive sider af kønslivet, må jeg tænke tilbage på min barndoms og tidlige pubertets mangel på den mest basale sexoplysning. Og jeg funderer over, om vor tids børn og unge med den megen oplysning om sex (incl. pornoens karikaturer) ikke har lige så svært ved at finde ud af det, som jeg havde med for lidt. Især hjemme var tabuet totalt. Ikke alene blev

der ikke snakket om kønslivet, der blev heller ikke røbet noget om det gennem handling. Der var i forholdet mellem mine forældre ikke så meget som en enkelt lille detalje, et ord, en berøring, som røbede, at seksualitet, ja, bare erotik, overhovedet eksisterede.

Så jeg lærte hurtigt, at der var tale om et område, som det var forbudt at betræde, som man ikke kunne tale om, som var uartigt i lighed med de andre upassende ting, som man lærte at undgå. Det seksuelle var derved blevet gjort til noget, man skammede sig over, en skam, jeg som dreng i puberteten havde nok så store problemer med at få tilpasset de mere og mere påtrængende fantasier om det modsatte køn og den uimodståelige trang til yderst privat udforskning af sin krop.

Det var også noget, mine forældre skammede sig over. De viste sig aldrig nøgne. Når vi var ved stranden om sommeren for at bade, gik min far altid flere meter væk fra mor og min bror og mig og tog tøjet af. Og jeg sørgede altid for ikke at kikke efter ham.

Som modvægt til den forbudte beskæftigelse med konkret seksualitet kredsede min fantasi meget om et højst abstrakt, temmelig overjordisk forhold til en pige. Genstanden for denne fantasi hed Rosa. Alene navnet associerede villigt og righoldigt til alt det, der huserede i min romantiske drengesjæl. Noget i retning af den ædle ridders henvisning til at vinde sin hjerterdames gunst ved at udmærke sig i ædel kappestrid, hvor han bar hendes farver i sit skjold, den eneste måde, han dristede sig til at demonstrere sin kærlighed på, medens han i øvrigt afventede tidspunktet, hvor hun ville give ham sit tegn på, at hun gengældte hans kærlighed.

Jeg afviste enhver tanke, der måtte dukke op i mig, om, at hun havde noget at gøre med "det frække." Det nærmeste, vi kom det, var under de mørkelege, vi undertiden udøvede, når en var ene hjemme om aftenen, og vi mødtes, drenge og piger, og under dække af mørket

hengav os til tøvende, næppe erotiske og da slet ikke seksuelle, fysiske tilnærmelser.

Mit fysiske forhold til hende var ellers indskrænket til et dvælende håndtryk, camoufleret som almindelig godnathilsen, når vi skiltes efter aftenens leg. Der herskede (for mig) en slags uskreven lov om, at vi skulle være klar over vores kærlighed, men aldrig give den åbenbart til kende. Jeg planlagde ganske vist et mere konkret udspil, da jeg engang ved dyrskuet i Ebeltoft havde købt et chokoladehjerte i den hensigt at forære hende det ved en passende lejlighed. Men jeg gemte det så længe, at det til sidst var blevet tørt og hårdt og slet ikke kunne formidle selv den mest subtile hentydning til min kærlighed.

Da jeg som halvvoksen første gang var ude for en pige, der forsøgte at konkretisere det seksuelle forhold mellem hende og mig, kiksede det da også. Jeg fattede simpelthen ikke, at det ikke var en overjordisk prinsesse-skikkelse, men en pludselig realitet, som jeg gik arm i arm med ud ad vejen, kød og blod ved min side. Det eneste, jeg følte, var en panisk angst for, at hun skulle opdage bulen foran på mine bukser, mit rejste lem, dette underjordiske djævletøj, som slet ikke passede ind i min overjordiske tankeverden, håbløst malplaceret, en højroset håndgribelighed midt i min uhåndgribelige forestillingskreds.

Jeg holdt derfor den ustyrlige plebejer i ave ved hjælp af min venstre hånd i lommen, også da vi stod inde i Skolegangens mørke, og hun drejede sig rundt med front imod mig, lagde hænderne på mine skuldre og trykkede sig ind til mig med ansigtet imod mig. Jeg drejede hovedet og lagde kinden mod hendes højre øre. Hendes hår kildrede min næse, det var det eneste, jeg sansede af hendes fysiske nærvær, mens jeg var optaget af tanken om, at hun ikke måtte mærke min rejsning, at det ville ødelægge det hele, og min venstre hånd slap ikke grebet om den fordømte tingest.

Gud

Fra mine tidligste dage havde jeg en klippefast tro på Gud. Han havde skabt himlen og jorden og holdt konstant øje med, at alt i verden gik rigtigt til. Han overvågede også mig, vendte sig fra mig, hvis jeg var uartig, men beskyttede mig, hvis jeg rettede mig efter hans og mine forældres anvisninger.

Det var alt i alt resultatet af landsbyskolens undervisning i bibelhistorie. Faget hed ikke religion, men omfattede netop en gennemgang af bibelens historier lige fra skabelsesberetningen til Jesu himmelfart. Jeg var dybt grebet af disse historier og tilegnede mig dem med opladt sind. Og min far var en god fortæller og gengav de bibelske beretninger med vægten på deres dramatiske indhold.

Det falder mig ind, at jeg da vist ikke altid holdt med de rigtige. Jeg havde megen medfølelse med Kain, der, så vidt jeg forstod, ikke havde gjort noget galt, men alligevel ikke kunne få sit bål til at brænde og måtte se på broderen Abels lodrette offerrøg. Selv havde han da gjort de samme forberedelser. Han var bare uheldig, og selv om han slog sin bror ihjel, syntes jeg bestemt ikke, at det var fair af Gud at mærke ham i panden og dømme ham fredløs.

Og Jacob var ikke spor sympatisk, da han listede sin ældre bror Esau til at sælge sig sin førstefødselsret, og senere - ved sin træske mor Rebeccas hjælp - bedrog sin blinde far til at velsigne sig frem for Esau. Jeg var helt på Esaus side, forstod hans fortvivlelse og hans hævntrøst. Så meget større var min respekt for ham, da de to brødre mødtes, og Esau i stedet for at dræbe Jacob faldt ham om halsen, og de to brødre blev gode venner igen.

Heller ikke David var jeg helt på bølgelængde med. Han var lidt for meget af en succesdreng. Og affæren med Batseba, som han lå i med, og hendes mand Urias, som han

sørgede for at skaffe af vejen, kom han lidt for let over. Jeg syntes en gang imellem, at Gud var tilbøjelig til at holde med dem, der egentlig ikke rigtigt havde behov for det.

Samson kunne jeg lide. Han udførte bedrifter ved egne kræfters hjælp. Desværre faldt han for denne Dalila - som jeg forestillede mig som overjordisk smuk og ganske uimodståelig - og blev forrådt af hende. Men selv i sit barske fangenskab bevarede han sine åndsevner og genvandt sin fysiske styrke. Som en veritabel helt valgte han martyrdøden ved at omstyrte paladsets søjler, hvorved han selv omkom, men med ham hundreder af de onde filistre.

Hvad Jesus angår - da vi nåede til ham - havde jeg det lidt svært. Jeg kom aldrig til rigtigt at forstå ham. Jeg troede, i hvert fald inderst inde, ikke på de undere, han gjorde, og syntes heller ikke, at han var helt overbevisende i det, han sagde. Og hans lidelseshistorie - som jeg ellers gik helt op i, ikke mindst p.g.a. min fars medrivende fortællen - brød jeg mig ikke om. Den var simpelthen for tragisk (ordet absurd kendte jeg ikke). I hvert fald var der ikke så meget som et lille forsøg på at undgå eller modsætte sig eller vende skæbnen. Det var ikke som med Samson.

Jeg gav da Jesus den respekt, som jeg kunne forstå, at han skulle have. Men det var Gud, jeg troede på. Han var lige som sikrere at satse på.

Lille Guds barn, hvad skader dig?
Tænk på din Fader i Himmerig.
Han er så rig, han er så god.
Ingen kan stå hans magt imod.
Oh, Gud ske Lov.
Så enkelt var det.

Så sad jeg der, beskyttet af min artighed og gode samvittighed og skolestuens kendte interiør med min fars skikkelse gående frem og tilbage mellem de to rækker skoleborde,

mens vi sang.

Min mor havde allerede, før jeg kom i skole, på sin måde indført mig i troen på Gud. Det foregik ikke med lange udredninger, men med ganske enkle forklaringer, fremsat med en selvfølgelighed og i et sprog, som helt tilfredsstillede mit barnlige behov for besked om de dele. Gud boede oppe i himlen, og når man var død, blev man en engel og kom selv derop. At det var en betingelse, at man opførte sig ordentligt, anså jeg for en selvfølge uden at hæfte mig for meget ved, hvad der skete, hvis man ikke gjorde det. Tanken om et helvede var ret plagsom og blev kontant fortrængt, senere forkastet.

Mor lærte mig og min bror at bede aftenbøn: "Jeg er træt og går til ro" - trolig hver aften, før vi lagde os til at sove, sluttende med "Amen". Hvis vi (begge eller en af os) tilføjede: "på en skammel", måtte vi på mit absolutte forlangende bede om igen, indtil vi gjorde det uden slig ugudeligt tilføjelse. Min loyalitet over for ritualer var grænseløs.

Tilsyneladende har jeg dog haft en lille tvivl. I hvert fald fik jeg den ide, at jeg over for min bror (og mig selv) ville føre bevis for Guds eksistens. Jeg foreslog, at vi skulle bede til Gud om et eller andet, og hvis det så gik i opfyldelse, var beviset der. For at fremme processen valgte jeg som genstand for vores bøn en ting, der kunne indtræffe med det samme, så vi straks fik at se, om det virkede. Med et blik på den overskyede himmel foreslog jeg, at vi skulle bede Gud om, at det ville blive solskin. Som sagt så gjort. Vi gik begge ind imellem ribsbuskene, knælede ned og bad så inderligt, som det var os muligt. Derefter ventede vi spændt på resultatet. Da det påkaldte solskin udeblev, mente jeg dog ikke, at man derudaf kunne slutte, at Gud ikke eksisterede. Jeg undskyldte ham prompte med, at han jo havde en masse at se til, og sikkert vigtigere ting,

Vi blev i øvrigt ikke særlig strengt opdraget i

religiøs henseende - trods min fars opvækst i et udpræget indremissionsk hjem og miljø. Men p.g.a. fars profession som kirkesanger og mors tidligere tilknytning til kirken som organist i sin barndoms kirke nærrede de begge interesse og hengivenhed for det klerikale.

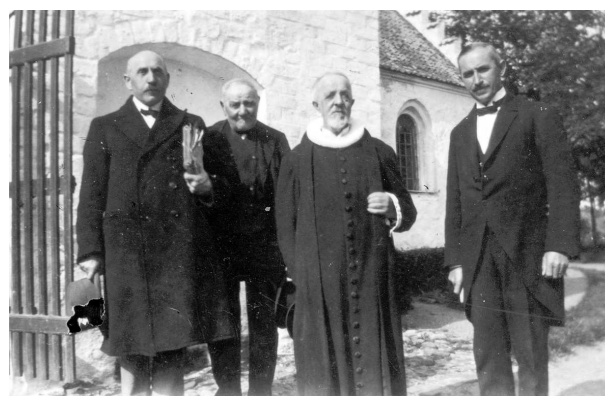
En gang imellem fulgte mor og - med rimelige mellemrum - vi to brødre med far i kirke. Det havde jeg ikke noget imod, men fandt det egentlig naturligt, siden vores far nu engang var engageret der. Men egentlig brød jeg mig ikke om det. Alene vejen gennem lågen i den hvide kirkegårdsmur, imellem de tørt duftende, buksbombekransede gravsteder, under de uskønt skræppende alliker omkring tårnet, var ikke særligt indbydende. Allerede i våbenhuset blev jeg beklemmt ved den kryptagtige atmosfære, der herskede mellem de tykke, hvidkalkede mure. Og kirkerummet blev jeg aldrig rigtigt fortrolig med, men oplevede det som på en eller anden måde kunstigt.

Så sad jeg der og betragtede min far gøre klar til gudstjenesten i de sidste minutter, før præsten kom - hængte salmenumre op og tændte lysene på alteret, mens det knagede oppe bag ved mig ved orgelet, hvor organisten tog plads sammen med bælgetræderen. Og folk kom ind og skridtede tavse og alvorlige op ad kirkegulvet og fandt på plads, hilste eventuelt stumt på bekendte.

Somme tider deltog hofjærgermesterparret fra Rugaard, ankommende standsmæssigt med chauffør. Hun, en stor dame, forrest skridende rank op mod det specielle aflukke, som fra fjerne tider, da herren til Rugaard var kirkepatron, d.v.s. ejer af kirken, var reserveret dem. Han bagefter, let ludende og med et gnavent ansigtsudtryk, som om han var blevet kraftigt overtalt til at gå med.

Så begyndte kirkeklokken at ringe over vores hoveder, og man forestillede sig præsten i sin lange, sorte kjole på vej gennem

præstegårdshaven. Nu kom han ind, gik op ad kirkegulvet og satte sig på en stol oppe i koret med ryggen til menigheden, mens klokkeringningen gik over i de tre x tre bedeslag. Far stillede sig op i koret, vendte sig mod kirkegængerne og læste indgangsbønnen, helt fremmedartet i sin sorte jaket, med hvidt og maskeagtigt alvorligt ansigt og en besynderligt dyb, messende stemme: Herre, vi er kommet ind i dette dit hus ...

De fire personer, der stod for gudstjenestens gennemførelse ved Hyllested Kirke. Fra venstre til højre er det: Organisten, læreren i Hyllested, A. Andersen - ringeren og bælgetræderen, den gamle Mogens Andersen - pastor A.P. Østerriis - kirkesangeren, læreren i Hyllested Skovgaard, L.N. Lund. Billedet må antages at være taget kort før pastorens afgang i 1933.

Som det artige barn jeg var, udholdt jeg det hårde træsæde, mens jeg fromt forsøgte at følge med i den mestendels uforståelige prædiken samtidig med, at jeg lod mig distrahere af, hvad kirkerummet kunne tilbyde af synsoplevelser: altertavlen med billedet af Jesus, der velsigner de små børn, det i kirkerummet svævende skib, mindetavlen over en af sognets sønner, der havde givet sit liv på Dybbøls sejrforladte skanser og lige til højre for den meget talende præst på prædikestolen et vindue, hvor af og til sollyset faldt ind i det om sig selv krummende kirkerum - der ligesom videde sig ud, livede op, når præsten havde sluttet sin prædiken, og

salmesangen satte ind.

Endelig husker jeg det ocean af tryghed, der lå foran mig, når gudstjenesten var forbi, og vi var kommet ud i solen, og jeg stod og ventede lidt på far og mor, der stod og snakkede med præsten, men snart ville komme, og så skulle vi hjem til søndagsmiddagen. Vi havde lige været i kirke, min fars kirke, og alting var rigtigt og passede sammen.

Min mor.

Jeg var 14 år, da min mor blev uhelbredeligt syg. Det varede noget, før jeg helt fattede det. Eller jeg fornægtede det vel. Indtil en dag - jeg kom farende ind i stuen, hvor min mor befandt sig som rekonvalescent efter et af sine hjerteanfald, for at fortælle et eller andet. Så blev jeg med ét stående i døren, lammet af det usædvanlige syn af min far, der sad på hendes sengekant. De så mig ikke eller lod som om eller var måske i en helt anden verden, hvor man normalt er usynlig, men jeg var ved et uheldigt tilfælde blevet vidne til dette, at mor lå og græd, og far strøg hende over kinden. I et rystende øjeblik forstod jeg, hvor bange hun var, og hvor magtesløs hans trøst var. Så løb jeg hurtigt gennem stuen og ud ad husets anden dør, ned i haven, med hele kroppen fuld af sorg og angst og hjernen som en tom skal omkring kun én kaotisk tanke om uigenkaldeligt tab og om kommende uforudsigelighed.

Mor var altid nærværende. Hun var først oppe om morgenen, om vinteren med kakkelovnsfyring som vigtigste opgave. Far stod op langt senere og kunne sætte sig til et veldækket morgenbord, hvorefter han trak sig tilbage til skolestuen. Da havde mor forlængst sørget for morgenmad og madpakke til min bror og mig og fået os sendt af sted så betids, at vi kunne nå toget fra Hyllested, som førte os til realskolen i Trustrup.

Hun var der, når vi kom hjem fra skole sent på eftermiddagen. Overhovedet det at komme hjem var at gense mor. Hendes skikkelse og hendes stemme var en del af huset. Hun hørte til overalt. I modsætning til min far. Det var, som om han ikke rigtigt passede i rummene. Han hørte naturligvis til oppe i skolestuen, og derudover på bestemte pladser som f.eks. ved skrivebordet om aftenen og ved bordenden, når vi spiste. I køkkenet kom han ikke ofte, mest kun for at barbere sig eller pudse sko og lignende. Til gengæld var skolestuen det rum, mor sjældnest kom i.

Fars stemme hørte vi heller ikke så meget. Han sagde ikke ret meget, og som regel var det korte, mutte tilrettevisninger, han kom med. Men en gang imellem ligesom lyste han op og sagde noget rart og somme tider ligefrem muntert. Det var, som om han blev rigtig. Som om han blev den, han egentlig var, en rar og munter mand. Jeg beundrede min far meget for disse lyse øjeblikke.

Det var uretfærdigt mod min mor. Hende beundrede jeg ikke på samme måde. Hun var bare altid og overalt den samme.

Den aften, min mor døde, var jeg ude at lege. Det var en af disse eventyrlige forårsaftener med forjættelse om udvidede udfoldelsesmuligheder ved, at lyset nu igen var på vej mod os, vintermørket var bag os, sommeren lå foran os. Vi var glade og muntre i vores leg. Så fik jeg øje på mors skikkelse, da hun gik tværs over Skolepladsen på vej ind i huset efter en tur i byen. Hun gik langsomt, med afmålte skridt, armene over kors ind foran brystet - som om hun samlede sig omkring sig selv, indkredsede og afgrænsede sin verden for nemmere at kunne beskytte den mod de truende anslag, der rettedes imod den. Som om hun gjorde sig umage med ikke at blive opdaget, ligesom kræet trykker sig i terrænet under de mørke skygger fra den ihærdigt kredsende rovfugls vinger.

Et kort øjeblik standsede jeg op i min leg, betragtede hende og fangede også hendes blik. Hendes ansigt var blegt og ubevægeligt. Der var intet udtryk i det, så lidt som i hendes sammenknugede skikkelse. Et kort øjeblik fornemmede jeg smerten i mig, sorgen over min mors alvorlige sygdom og hendes fortvivlelse og angst, som jeg ikke kunne gøre noget ved. Jeg kunne end ikke smile til hende eller vinke eller råbe et eller andet. Jeg kunne ikke andet end modtage hendes udtryksløse blik med min egen stumhed og afmagt.

Så legede jeg videre nogle minutter - indtil far pludseligt kom styrtende oppe fra huset ned

mod os på vej til naboens telefon, og han standsede op et kort og totalt oprivende øjeblik og nærmest råbte: "Åh, vi må skynde os. Mor er ved at dø fra os."

Det var noget med hjertet. Jeg er egentlig aldrig blevet klar over, hvad det egentlig var, der var galt. Man talte om en bygningsfejl, der bevirkede, at hjertets ene side somme tider tog til at arbejde hurtigere end den anden. Det resulterede i åndenød, som hurtigt eskalerede til direkte kvælningsfornemmelser. I dag ville man formentlig kunne kurere sådan noget ved operation.

Min mor gav liv til otte børn. To af dem var døde, da jeg kom til verden. De døde som små, en pige og en dreng. Hvert år til jul efter julegudstjenesten var vi alle - far og mor, min bror og jeg og vore fire voksne søskende, som var hjemme til jul - på kirkegården for at lægge blomster på de to døde børns gravsted, der var forsynet med en lille marmorplade, hvorpå der stod "Sov sødt lille Børn."

Mor havde et ovalt mahognisbord, hvis plade fungerede som låg over en masse rum med forskellige nipsgenstande og lignende. Ved en bestemt lejlighed tog hun en lille æske frem fra et af rummene og tog låget af. Der gemte hun en lok af sin lille døde piges hår. Den viste hun mig og fortalte om min døde søster, der nu var blevet til en engel og boede oppe i himlen hos Vorherre.

Den døde dreng fik vi aldrig noget at vide om. Han døde som ganske spæd, formentlig ved det, man i dag kalder vuggedød. Pigen derimod - Ellen hed hun - blev fire år. Hende var der et meget fint billede af, som hang inde i "den pæne stue." Det var en fotografisk forstørrelse af et meget yndigt barneansigt, som syntes rettet lige imod mig med et udtryk så levende, at jeg næsten forventede, at hun ville åbne munden og sige noget til mig. Samtidig virkede det så overjordisk smukt, at jeg ikke havde vanskeligt ved at forestille mig, at hun var blevet til en engel.

Jeg hørte min mor fortælle om sin piges død. Det var sent på eftermiddagen, det var ved at blive mørkt. Hun fortalte det hele til min ugifte farbror, som besøgte os hver sommer. Hun fortalte om sygdommen (det var strubehoste) og dens voldsomme forløb og om sin bekymring, der blev til ængstelse, der blev til fortvivlelse og sorg. Mørkningen i stuen tog til, mens hun fortalte. Og så blev hendes stemme helt forandret, blev mørk og uklar, lige som skikkelserne i stolene, den fortællende og den lyttende, blev konturløse i det tiltagende mørke. Så sluttede hun: "Hun vågnede lige op et kort øjeblik og sagde: "Åh mor, jeg er så træt", så døde hun." Og så var der helt stille i stuen og næsten helt mørkt.

Mor holdt i øvrigt meget af at "holde mørkning." Så sad hun ved vinduet og betragtede det tiltagende tusmørke sænke sig ned fra den blege himmel og lægge sig over landsbyens tage og mure og til sidst indeslutte og omfatte de høje popler overfor, hvor stærenes sladrede stemmer efterhånden forstummede. Når jeg så kom ind, og hun sad der ved vinduet i mørkningen, tænkte jeg somme tider på, om hun mindedes sin døde pige.

Men tungsindig var hun ikke. Hun var udadvendt og kontaktsøgende. Jeg husker hende som regel i snak med en eller anden, med nabokonen over hækken, med folk, vi mødte, når vi gik tur, eller når vi havde gæster. Hun var ualmindelig vellidt blandt landsbyens folk på grund af sit muntre og ligefremme væsen.

Hendes musikalitet var helt i overensstemmelse med hendes sangvinske temperament. Hun var en meget habil pianist og havde en fin sangstemme. Hun ledsagede gerne sig selv på klaver, syngende efter "Danmarks Melodibog," hvorfra hun fortrinsvis udvalgte de glade og livsbekræftende, gerne romantiske strofer.

Det at synge "af hjertens lyst" var en af de ting, som hun mistede, da hun blev syg. Om

det var nervøsitet - en uafvendelig virkning af de voldsomme, livstruende kvælningssanfald, som hun fra tid til anden uden varsel blev slynget ud i - eller en reel følge af sygdommen, ved jeg ikke, men hun konstaterede med bedrøvelse, at hun ikke havde vejtrækning nok til at synge med i kirken - hun, der sang så gerne og så godt, ikke mindst salmer, som hun havde et nært forhold til fra sin barndoms kirke i Sparkær, hvor hun som ganske ung virkede sammen med faderen, han som kirkesanger, hun som organist.

Ved hendes begravelse, eller rettere, da hun blev "sunget ud af hjemmet," som det skete dengang, da man oftere døde hjemme, end tilfældet er nu, hvor hospital og plejehjem som oftest er den sidste terminal før døden, ved denne lejlighed - en kortvarig, men følelsesmæssigt intensiv oplevelse af "afsked med hjemmet" og "farvel til nærmeste familie og naboer" - sang vi:

Jeg har båret lærkens vinge,
jeg har sunget højt dens sang,
jeg har følt, jeg skal mig svinge
ind i Paradis engang.

Den havde min mor så ofte selv sunget, og i min fars tale - hvor han gang på gang måtte trænge gråden tilbage, mens flere af de tilstedeværende gav tårerne frit løb - sammenlignede han hende med en lærke, sådan en rigtig glad Chr. Winther-lærkelil, og på hendes grav foran den store bredmavede gravsten med hendes navn og angivelse af tid og sted for hendes livs begyndelse og afslutning og med plads til min fars tilsvarende data, når den tid kom, blev der anbragt et lille fuglebad, hvorpå var monteret en bronzefigur af en sanglærke i naturlig størrelse.

Min mor døde den syvende maj 1940, godt et år efter hendes første hjerteanfald den anden marts 1939.

Imellem de to datoer var en verdenskrig brudt

ud, og landet blevet besat af tyskerne. Kort efter gik jeg ud af skolen med det forventede resultat i form af en præliminæreksamen med udmærkelse, som jeg et par år efter satte til på det i mere end én forstand fjerntliggende Jonstrup Seminarium, ligesom jeg forliste mine erotiske drengedrømme under de første forsøg på at gå i land på de seksuelle realiteters kyst.

"Gaden," set fra vejen mod Rugaard, september 1998. Bygningen til højre er det i 1939 opførte vandværk. Vejen til venstre fører ned til Ørbækgaard. Vejen til venstre førte ud til Sønderskoven, men er i dag helt utilgængelig. Man kan lige skimte gavlen på det tidligere stuehus til "gården, der blev til huse." Ellers er landsbyen skjult, og hele partiet af, hvad man kunne kalde "Gaden"s hovedstrøg, er på det nærmeste uigenkendeligt i forhold til erindringen om min barndoms landsby dengang i 1930'erne.

*

Tiden gik videre, og jeg er fulgt med den et langt stykke. Stedet blev liggende, jeg kender det ikke, og det kender ikke mig.

Note

1. Iflg. "Institut for dialektforskning" kan udtrykket komme af "pøj pårål," som ses at have været i brug andetsteds i Sønder Herred og på Århus-kanten. Det kan måske referere til den militære brug af feltråb eller kendeord (af det franske "parole").
2. Udtrykket "karlene" som betegnelse på de unge mænd, der var ansat som medhjælpere på gårdene i og om landsbyen, er rigsdansk. Jeg tror kun, det var min far, der udtalte det sådan. Vi andre i skolen kaldte dem "kalene" med fladt a, men på egnens dialekt hed det "kålen'." Så det lille skovstykke syd for landsbyen - en rest af tidligere tiders udbredte skovbevoksning - som gik under navnet Kålensholm, havde ikke noget med kål at gøre, men betød "Karlenes Holm."
3. Meddelt af Erik Bøjstrup.

